

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE’DE CEZA İNFAZ KURUMLARININ SORUNLARI

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet KURT

Ankara-2006

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE’DE CEZA İNFAZ KURUMLARININ SORUNLARI

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet KURT

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Türkan Yalçın SANCAR

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE CEZA İNFAZ KURUMLARININ SORUNLARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Türkan Yalçın SANCAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınav Tarihi

İçindekiler

Kısaltmalar	1
Giriş	2

BİRİNCİ BÖLÜM TANIM, TARİHÇE VE İNFAZ SİSTEMLERİ

I. CEZA YAPTIRIMI	7
A. Cezanın Tanımı	7
B. Cezanın Amacı	8
C. Cezanın Nitelikleri.....	11
D. Tarihten Günümüze Cezanın Evrimi	13
II. CEZALARIN İNFAZI VE CEZAEVLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ	18
A. Genel Olarak.....	18
B. 16. Yüzyıl Öncesinde Cezaların İnfazı ve Cezaevleri	20
C. 16. Yüzyıldan Aydınlanma Dönemine Kadar Cezaların İnfazı ve Cezaevleri.....	23
D. Aydınlanma Çağından 20. Yüzyıla Kadar Cezaların İnfazı ve Cezaevleri	26
E. 20. Yüzyılda Cezaların İnfazı ve Cezaevleri	35
III. İNFAZ SİSTEMLERİ	39
A. Toplu Hapis Sistemi	39
B. Pensilvanya (Hücre) Sistemi	42
C. Auburn Sistemi	44
D. Dereceli Sistem	46
E. Çağdaş Sistemler	49
IV. TÜRK İNFAZ SİSTEMİ	51
A. Osmanlı Devletinde Cezaların İnfazı ve Cezaevleri	51
B. Cumhuriyet Döneminde Cezaların İnfazı ve Cezaevleri	54
1. Genel Olarak	54

2. Hapis Cezalarının İnfazı	57
a. Genel Olarak	57
b. Ağırlaştırılmış Müebbet Hapis Cezalarının İnfazı	59
c. Mükerrir Hükümlülerin Hapis Cezalarının İnfazı	60
d. Kısa Süreli Hapis Cezalarının İnfazı	63
e. Özel İnfaz Şekilleri	64
aa. Hafta Sonu İnfaz	65
bb. Gece infaz	65
cc. Konutta İnfaz	65
3. Adlî Para Cezalarının İnfazı	66
a. Gün Para Cezası Sistemine Göre Belirlenen Adlî Para Cezalarının İnfazı	67
b. Klasik Para Cezası Sistemine Göre Belirlenen Adlî Para Cezasının İnfazı	69
c. Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırım Olarak Hükmedilen Adlî Para Cezasının İnfazı	70
V. CEZAEVLERİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI DÜZENLEMELER	71
A. BM Tarafından Hazırlanan “Hükümlülere Uygulanacak Muameleye İlişkin Minimum Standart Kurallar”	71
B. Avrupa Konseyi Tarafından Hazırlanan “Avrupa Cezaevi Kuralları”	72
C. Diğer Uluslararası Düzenlemeler	73

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE CEZA İNFAZ KURUMLARININ SORUNLARI

I. CEZA İNFAZ KURUMU VE TUTUKEVİ KAVRAMLARI.....	76
II. HÜKÜMLÜLERİN CEZA İNFAZ KURUMUNA KABULÜNDE YAŞANAN SORUNLAR	77

A. Genel Olarak	81
B. Türk Hukukunda Durum	86

III. HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARIN CEZA İNFAZ KURUMUNA

YERLEŞTİRİLMELERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR 86

A. Genel Olarak	86
B. Tutukluların Yerleştirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar	86
C. Kadınların Yerleştirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar	87
D. Çocukların Yerleştirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar	91

IV. YASAL DÜZENLEMELERDEN KAYNAKLANAN DİĞER

SORUNLAR.....93

A. Genel Olarak	93
B. Koşullu Salıverme Kurumuna İlişkin Sorunlar	96
C. Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurullarına İlişkin Sorunlar. 102	

V. CEZA İNFAZ KURUMU PERSONELİNDEN KAYNAKLANAN

SORUNLAR 109

A. Genel Olarak	109
B. Türk Hukukunda Durum	111
1. Genel Olarak	111
2. Teşkilât Yönünden Ceza İnfaz Kurumları	112
a. Tam Teşkilâtlı Kurumlar	112
b. Tam Teşkilâtlı Olmayan Kurumlar	112
3. Ceza İnfaz Kurumu Personelinin Görevleri	114
a. Cumhuriyet Savcısının Ceza İnfaz Kurumuna İlişkin Görevleri	114
b. Kurum Müdürünün Görevleri	117
c. İkinci Müdürün Görevleri	119
d. Yönetim Servisi Personeli ve Görevleri	120
e. Güvenlik ve Gözetim Servisi Personeli ve Görevleri	120
aa. İnfaz ve Koruma Başmemurunun Görevleri	123

bb. İnfaz ve Koruma Memurlarının Görevleri	124
f. Teknik Servis Personeli ve Görevleri	125
g. Psiko-Sosyal Yardım Servisi Personeli ve Görevleri	126
h. Sağlık Servisi Personeli ve Görevleri	126
ı. Eğitim ve Öğretim Servisi Personeli ve Görevleri	128
j. İşyurdu Servisi Personeli ve Görevleri	128
k. Yardımcı Hizmetler Servisi Personeli ve Görevleri	129
VI. HÜKÜMLÜLERİN ÇALIŞMASINA İLİŞKİN SORUNLAR	130
A. Genel Olarak	130
B. Türk Hukukunda Durum	136
VII. HÜKÜMLÜLERE UYGULANAN EĞİTİM-ÖĞRETİM VE İYİLEŞTİRME FAALİYETLERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR	141
A. Genel Olarak	141
B. Türk Hukukunda Durum	148
VIII. CEZA İNFAZ KURUMLARINDA GÜVENLİK SORUNLARI	164
A. Genel Olarak	164
B. Ceza İnfaz Kurumlarındaki Güvenlik Sorunlarının Kaynakları	165
1. Kurumların Fizikî Yapısı ve Güvenlik	165
2. Kurumların Personeli ve Güvenlik	166
3. Kurumların Dış Güvenliği	167
C. Ceza İnfaz Kurumlarındaki Başlıca Güvenlik Sorunları	169
1. Adam Öldürme ve Yaralama	169
2. Cinsel Saldırıları	169
3. Cinsel Saldırı Sanıklarına Yönelik Özel Saldırıları	171
4. İntihar Eylemleri ve Kendini Yaralama	171
5. Açlık Grevleri	172
6. Koşuş Ağalığı ve Kabadayılık	173
7. Alkol ve Uyuşturucu Madde Ticareti, Rüşvet ve Kumar	174
8. Hapishane Psikozları	174

9. Firarlar	176
10. Kurum İdaresine Karşı Ayaklanma	176

IX. CEZA İNFAZ KURUMLARINDA SAĞLIK HİZMETLERİNDEN

KAYNAKLANAN SORUNLAR	177
A.Genel Olarak	177
B.Türk Hukukunda Durum	182

X. CEZA İNFAZ KURUMLARININ MİMARİ YAPISINDAN

KAYNAKLANAN SORUNLAR	186
A.Genel Olarak	186
B. Cezaevilerinin Yapımında Uygulanan Mimari Sistemler	187
1. Koğuş ve Odaların Yerleştirilme Şekillerine Göre Cezaevi Mimari Sistemleri	187
a. Lineer Mimari Tasarım	187
b. Modüler Mimari Tasarım	188
2. Koğuş ve Oda Pencerelerinin Yapısına Göre Cezaevi Mimari Sistemleri	189
a. İçer Bakan Pencere Sistemi	189
b. Dışa Bakan Pencere Sistemi	189
3. Hükümlülerin Yaşam Alanlarının Şekline Göre Cezaevi Mimari Sistemleri	190
a. Koğuş (Topluluk) Sistemi	190
b. Hücre (Oda) Sistemi	190
C. Avrupa Cezaevi Kuralları'nda Ceza İnfaz Kurumlarının Mimari Yapısına İlişkin Düzenlemeler	191
D. Türkiye' deki Ceza İnfaz Kurumlarının Mimari Yapısı	192
1. Genel Olarak	192
2. Türkiye'deki Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri	196
a. Genel Olarak	196
b. Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	197
aa. Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarının Tanımı	197

bb. Mimari Tiplerine Göre Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	198
aaa. A Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	198
bbb. A1 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	199
ccc. A2 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	199
ddd. A3 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	199
eee. B Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	199
fff. C Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	200
ggg. E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	200
hhh. F Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	201
ııı. H Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	205
jjj. K1 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	206
kkk. K2 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	206
lll. L ve L1 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	206
mmm. M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	207
nnn. Herhangi Bir Tip Proje Üzerine İnşa Edilmeyen Ceza İnfaz Kurumları	207
ooo. Kiralık Ceza İnfaz Kurumları	208
c. Kadın Ceza İnfaz Kurumları	208
d. Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumları	208
e. Çocuk Eğitimevleri	209
f. Açık Ceza İnfaz Kurumları	210
g. Tutukevleri	211
Sonuç.....	212
Özet.....	220
Summary.....	222
Kaynaklar.....	223

SUMMARY

In terms of contemporary criminal law the fundamental purpose of the incarceration is to rehabilitate the criminal and to get regained him by the society. Sentences calls for incarceration passed through adjudication are executed in the prisons after they became definite. Prisons in the present sense have been integrated into the criminal justice system since the last quarter of 16. Century. Convicts who serve their punishments in prisons are under the protection and the control of the state. Taking into consideration of the aforementioned situation of prisoners. Minimum standard rules concerning the treatments against prisoners and has been prepared and adopted. Thereafter, "European Prison Rules" which are the European version of these rules have been regulated.

In the preparation period of the code 5275 regulating the Turkish execution system. European Prison Rules have benefited from in a great extend and this situation has been emphasized in the justification of the code. The main problems faced in the execution institutions of Turkey are; problems faced during the admission of convict to the institution, problems in the settlement period, problems stemming from the personnel of the institution, problems as to the employment of the convicts, Education, training and rehabilitation problems, security problems, problems in health care services and architecture problems.

Due to the latest regulations made in recent years, there have been a number problems stemming from the legislation. Problems, to a great extend stemming from the fact that the legislation in power could not be reflected to the application at required level.

KAYNAKLAR

AKDUMAN, İrem-ORAL, Gökhan: Cezaevlerinde Cinsel Taciz ve Tecavüz Olayları

in:Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005.

AKINCI, R. Füsün Sokullu: Kriminoloji, İstanbul 1999.

AKINCI, R. Füsün Sokullu: Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar ve Alternatifleri, in:21. Yüzyıla

Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21/22.01.2000, Ankara 2001.

ALGIER, Leyla-ÖKDEM, Şeyda-ÇOBANOĞLU-Nesrin-BEDER, Alper: Sağlık Sorunu

Olan Hükümlülerde Yaşanan Etik Sorunlar, in:Hapishane Kitabı, Sempozyum,

4/5.12.2003, İstanbul 2005.

ARTUK, Mehmet Emin-GÖKCEN, Ahmet-YENİDÜNYA, A.Caner: Ceza Hukuku Genel

Hükümler, Ankara 2003.

BECCARIA, Cesare: Suçlar ve Cezalar Hakkında, Çev: Sami Selçuk, Ankara 2004.

BLOCH, Marc: Feodal Toplum, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1995.

ORAL, Gökhan-ATAMER, Aslı: Cezaevlerinde Rehabilitasyon Programları, in:Hapishane

Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005.

ÖĞMEN, Yusuf: Tutuklu ve Hükümlülerin Islahı ve Topluma Kazandırılması, in:

Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, 18.01.1997,Ankara.

ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2005.

BAL, Kudret Yalçın: İnfaz Hukuku (Uygulamadaki Aksaklıklar, Nedenleri, Sonuçları), in:

Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, 18.01.1997, Ankara.

- BERKTİN, Hande:** Uluslararası Sözleşmeler ve Türk Hukuk Mevzuatı Açısından Çocuk Cezaevlerinin Hukuki Durumu, in:Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005
- BERTRAND, Ernest:** Ecnebi Memleketlerde Ceza İnfaz Müesseseleri Çev:Sakıp GÜRAN, Adliye Ceridesi, XXXI. Ankara 1940.
- CAN, Cahit:** Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar, Ankara 2002.
- CENTEL, Nur:** Türk Ceza Hukukuna Giriş, İstanbul, 2003.
- ÇELEBİCAN, Özcan Karadeniz:** Roma Hukuku, Ankara 2004.
- ÇİTİCİ, Ferzan:** Cumhuriyet Başsavcılarının Ceza İnfaz Kurumu Yönetimi İle İlişkileri, in:21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21/22.01.2000, Ankara 2001.
- ÇOLAK, Haluk:** Hükümlülerin İnsani Haklarının Penolojik Görünümü ve Yeni İnfaz Rejimi, Adalet Dergisi, Yıl:97, Sayı:23, Eylül 2005.
- COYLE, Andrew:** Cezaevi Yönetimine İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım, Uluslararası Cezaevi Araştırmaları Merkezi, 2002.
- DEMİR, Gülçin:** Cezaevi Personeli:Dün-Bugün, in:Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005.
- DEMİRBAŞ, Timur:** Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2005.
- DEMİRBAŞ, Timur:** İnfaz Hukuku ve Ceza-Tutukevleri Konulu Panel Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 25 Ekim 1999.
- DEMİRBAŞ, Timur:** İnfaz Hukuku,Ankara 2003.
- DEMİRBAŞ, Timur:** Kriminoloji,Ankara,2003.

DÖNMEZER, Sulhi: Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun Tasarısının Kapsam ve İlkeleri, in:İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, Seminer, İstanbul 2004.

DÖNMEZER, Sulhi- ERMAN, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, C. I, İstanbul 1994.

DÖNMEZER, Sulhi-ERMAN, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, C. II, İstanbul 1994.

DÖNMEZER, Sulhi-ERMAN, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, C. III, İstanbul 1994.

DÖNMEZER, Sulhi: Şahsi Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazında Milletlerarası Standartlar, in: Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, Ankara 18.01.1997.

DÖNMEZER, Sulhi: Kriminoloji, İstanbul 1994.

EREM, Faruk: Suç Bilimi Açısından Adalet Psikolojisi Ankara 1997.

EREM, Faruk: Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku C.1, Ankara 1984.

ERTOSUN, Ali Suat: Yönetim Bakımından Ceza İnfaz Kurumlarının Sorunları, 21. Yüzyıla Girerken Çözüm Önerileri, in:21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21/22.01.2000, Ankara 2001.

FEYZİOĞLU, Metin: Açlık Grevi, AÜHFD, C. 43, Ankara 1993.

FOUCAULT, Michel: Hapishanenin Doğuşu, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1992.

GEMALMAZ, Semih: Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda İşkencenin Önlenmesi, İstanbul 1990.

GÖKCEN, Ahmet: Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul 1989.

GÖLCÜKLÜ, Feyyaz: Türk Ceza Sistemi (Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar), Ankara 1966.

GÖNEN, Yasemin Saner: Osmanlı İmparatorluğunda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005.

GÖREN, Sami: Cezaevlerinin Sorunları ve Çözüm Yolları, Manisa Barosu Dergisi, Yıl:19, Sayı:75 2000/4 Manisa.

GÜRAN, Sakıp: Cezanın İnfazı-Sistemler ve Tatbikat Ankara 1942.

HAFIZOĞULLARI, Zeki: Ceza Normu, Ankara 1996.

Hükümlü ve Tutuklu Rehberi, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

HAINES, Jim: İngiltere İzleme Kurulları Üyelerinin Çalışma Esasları ve Bulgularını Raporlama Biçimleri ve Yönetime Katkıları, in: Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Semineri, 14-15 Haziran 2002, İstanbul 2002.

İÇLİ, Tülin Günşen: Türkiye’de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz, Ankara 1999.

İnfaz ve Koruma Memurları El Kitabı, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

İNSAN HAKLARI YÜKSEK KOMISERLİĞİ OFISI: İnsan Hakları ve Cezaevleri, Cenevre 2001.

İPEK, Kenan: Tutuklu ve Hükümlülerin Mesleki Eğitimi ve Formasyonu, in:İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, Seminer, İstanbul 2004.

KAPANİ, Münci: Kamu Hürriyetleri, Ankara 1993.

KARACA, Ali: XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005.

KIVIRCIK, Hasan: Ceza ve Tevkifevleri Mimarisi, in: İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, Seminer, İstanbul 2004.

KORTANTAMER, Samira: Meml  klerde Hapishaneler, in:Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005.

KUNTER, Nurullah: Su  luların Terbiye ve Islahı, Adliye Ceridesi, XXXIV, Ankara 1943.

LOPEZ, Manuel Rey: T  rkiye’de Su  luların Islahı   ev:Mustafa T.Y  cel, Ankara-1967.

LOYD, Sir Peter: İngiltere İzleme Kurullarının Siyasi ve Toplumsal Yararlarıyla İlgili Tecr  beler, in:Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Semineri, 14-15 Haziran 2002, İstanbul 2002.

MAHMUTO  ULLARI, Haluk: İnfaz Personelinin E  itimi ve 21. Y  zyıla Girerken Alınması Gereken   nlemler, in:21. Y  zyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21/22.01.2000, Ankara 2001.

MAHMUTO  ULLARI, Haluk: Amat  r Su  lu, Profesyonel Su  lu, in: T  rkiye’nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, Ankara 18.01.1997

MENG   , A. Rıza: Ceza İnfaz hukuku ve İnfaz M  esseseleri, İstanbul 1968.

METE, Teoman: İnfaz hukuku, Ankara 1987.

M  STECAPLIO  LU, Esad Adil: Bel  ika’ da Hapishaneler Rejimi, Adliye Ceridesi, XIX, Ankara 1938.

NURSAL, Necati: Cezaevi İzleme Kurulları’nın Ge  mi  i, Altyapısı ve Geli  tirilmesine İli  kin   alı  malar, in: Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Semineri, 14-15 Haziran 2002, İstanbul 2002.

NURSAL, Necati: Uluslararası Cezaevi Standart Kuralları ve İlgili S  zle  meler, Ankara 2002.

OCAKÇIOĞLU, İsmet: Fransız Ceza İnfaz Sistemi ve Ceza İnfaz Müesseseleri, Adalet Dergisi, Ankara 1967.

ÖZGENÇ, İzzet: Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi, Ankara 2006.

ÖZTEKTEN, Özkan: Türkçede ‘Mahpus’ ve ‘Hapishane’, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005

ÖZTOSUN, Mehmet: İnfaz Kurumlarının İnşası ve Yenilenmesi, in: İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, Seminer, İstanbul 2004.

ÖZTUNÇ, Muzaffer: Belçika hapishanecilik tarihine kısa bir bakış, Adliye Ceridesi, Ankara 1939

ÖZTUNÇ, Muzaffer: İspanya Cezaevleri Nizamnamesi, Adliye Ceridesi, Ankara 1939.

ÖZTÜRK, Bahri-Erdem, Mustafa Ruhan: Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, Ankara 2005

ÖZTÜRK, Necdet: Osmanlılarda Hapis Olayları (1300-1512), in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005.

REYNAUD, A.: Hapishanelerde İnsan Hakları, çev: Kuntbay, İhsan, TODAİE 1992.

SAĞLAM, M.Yılmaz: Ceza İnfaz Kurumları Mimarisi ve Türk İnfaz Sisteminde Mimari Özellikler, Ankara 2003.

SAĞLAM, M. Yılmaz: İnfaz Kurumları Personelinin Rolü ve Eğitimi, in: İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, Seminer, İstanbul 2004.

SAĞLAM, M. Yılmaz: Türk İnfaz Sisteminde Ceza İnfaz Kurumları, Ankara 2003.

SANCAR, Mithat : “Devlet Akı” Kıskaçında Hukuk Devleti, İstanbul 2004.

SARUHAN, Şenal: Cezaevlerine Genel Bir Bakış ve Türk İnfaz Sisteminin Sorunları, in:21.

Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21/22.01.2000, Ankara 2001.

SAVCI, İlkay: Cezaevi İşyurtları, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003,

İstanbul 2005

SAYILDI, Adnan: Cezaevi İdari Yapılanmasındaki Sorunlar ve Cezaevi Çalışanlarının

Karşılaştıkları Güçlükler, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu,

21-22.01.2000, Ankara 2001.

SELÇUK, Sami: Fransa’da Açık Ceza İnfaz Kurumları, Adalet Dergisi, Yıl:60, Sayı:4,

Nisan 1969.

SEVİMLİ, Zekeriya: Ceza İnfaz Kurumlarında Güvenlik, Ankara 2000.

SEVİMLİ, Zekeriya: Türkiye Ceza ve Tutukevleri ile İnfaz Hizmetleri Hakkında Genel Bir

Değerlendirme, in: Türkiye’nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, Ankara 18.01.1997.

SOFUOĞLU, Ebubekir: Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri, in: Hapishane

Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005.

SOYASLAN, Doğan: Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1998.

SOYER, Ata: Tutuklu ve Hükümlülerin Sağlık Hakları, in:21. Yüzyıla Girerken Cezaların

İnfazı Sempozyumu, 21/22.01.2000, Ankara 2001.

TAN, Hadi: Alman Hapishanesi Nizamnamesi ve buna müteallik esaslar üzerinde bir

inceleme, Adliye ceridesi, XXX Ankara 1939.

TANER, Tahir: Ceza Hukuku Umumi Kısım, İstanbul 1953.

TAŞKIN, Ahmet: Türkiye’de ve Dünya’da Açlık Grevleri, Ankara 2005.

TAŞKIN, Ahmet: Türkiye’nin Cezaevi Gerçeği, Ankara 2004.

- TEZCAN, Durmuş:** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Ankara 2004.
- TOROSLU, Nevzat:** Ceza Hukuku, Ankara 2005.
- TURGUT, Hüseyin:** Cezaevi İdaresi, Ankara 1986.
- TURGUT, Hüseyin:** Türk Ceza İnfaz Sistemi, in: Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, Ankara 18.01.1997.
- TÜRK, Hikmet Sami:** Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Semineri Açılış Konuşması, in: Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Semineri, 14-15 Haziran 2002, İstanbul 2002.
- TÜRKER, Melda:** ABD'de İnfaz Sisteminde İnsan Haklarının Gelişimi, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001.
- TÜRKER, Melda:** Türk İnfaz Hukuku ve Ceza Tutukevi Konulu Panel, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 25.10.1999.
- TÜRKER, Melda:** Türk Cezaevleri Sisteminde Reform İhtiyacını Öngören Mahzurlar ve Köktenci Reform Planlamasının Özellikleri, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 2, Sayı:10 1996.
- TÜRKER, Melda:** Türk İnfaz Sistemi Alt Yapı Sorunları ve Bunlardan Kaynaklanan Tutuklu ve Mahkumların Çözümüne Dair Çağdaş Öneriler, Manisa Barosu Dergisi, Yıl:18 Sayı:69
- UZUN, Zeki:** Cezaevi Müdürlerinin Karşılaştığı Sorunlar, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı, Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001
- YALVAÇ, Gürsel-Bakıcı, Sedat:** Ceza ve Yargılama Hukuku Mevzuatı, Ankara 2000.
- ÜNVER, Yener:** Şartla Salıverme ve Erteleme, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001.

YENİSEY, Feridun: Tehlikeli Tutuklular ve Tehlikeli Hükümlüler Sorunu, in: Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, Ankara 18.01.1997.

YENİSEY, Feridun: 20. Yüzyılda Cezaevlerinde İnsan Haklarının Gelişimi, in:21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21/22.01.2000, Ankara 2001.

YİĞİTER, Cenk: Feodal Dönemden Modern Döneme Geçişte Cezalandırma İktidarının Dönüşümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

YÜCEL, Mustafa Tören: Avrupa Cezaevi Kuralları, Strasbourg 1987.

Kısaltmalar

AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş milletler
C.	: Cilt
CMK	: Ceza Muhakemeleri Kanunu
Çev.	: Çeviren
m.	: Madde
s.	: Sayfa
s.k.	: Sayılı kanun
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TMK	: Terörle Mücadele Kanunu
Tüzük	: Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
Yön.	: Yönetmelik

GİRİŞ

Ceza sisteminin en önemli unsurlarından birisi kuşkusuz yargısal bir kararla verilen cezanın infazıdır. Eski dönemlerde suçun sadece mağduru ilgilendirdiği kabul edildiğinden, suçun cezasını mağdur tayin ederdi. Mağdurun, suçluyu affetmesiyle veya öç almasıyla cezanın infazı tamamlanmış olurdu. Zaman içerisinde toplumların medeniyet seviyelerinin ilerlemesine paralel olarak, bazı suçların mağdurla suçlu arasında kalmayıp, toplumu da ilgilendirdiği kabul edildi. Buna bağlı olarak, cezanın infazında da değişimler meydana geldi.

16. Yüzyıla kadar suçların karşılığı olarak; asma, kafa kesme, taşlama ve hayvanlara bağlayarak sürüklenme gibi usullerle infaz edilen ölüm cezaları ile kırbaçlama, dağlama, damgalama ve değişik işkencelerle infaz edilen bedensel cezalar verilmiştir. Bu döneme kadar hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği çağdaş anlamda bir cezaevinin varlığından söz etmek mümkün değildir. İnsanların özgürlüklerinin kısıtlandığı cezaevi tarzında binalar 16. Yüzyıldan önce de vardı. Ancak buralar, ölüm cezasına ve bedensel cezaya çarptırılanların bekletildikleri veya dilenci ve serserilerin toplatıldığı ya da borcunu ödemeyenlerin baskı altında tutuldukları yerlerdi.

16. Yüzyılın sonları, insanlığın cezaevleri ile tanışma dönemidir. 1595 yılında Amsterdam'da kurulan ilk cezaevinden sonra, 17. Yüzyılın başlarından itibaren Avrupa'nın diğer şehirlerinde de cezaevleri kurulmaya başlanmıştır. 18. Yüzyılda bilimsel anlamda infaz sisteminin doğuşu gerçekleşmiştir. Bu dönemde, Howard ve Dupectiaux'un fikirlerinin etkisiyle, özellikle Avrupa'da, mahkûmların ıslahına

yönelik çabalar yaygınlaşmıştır. Aynı dönemde, Howard'ın fikirlerinin Amerika'da da yayıldığı görülmektedir.

20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, mahkûmlara uygulanacak muamelede minimum standartlar belirlenmiş ve bu standartlar, uluslararası belgelerde kabul edilerek evrensel bir nitelik kazanmaya doğru yol almıştır. Bu bağlamda, BM tarafından hazırlanan “Hükümlülere Uygulanacak Muameleye İlişkin Minimum Standart Kurallar” ile bu kuralların Avrupa versiyonu olan, “Avrupa Cezaevi Kuralları” hükümlüler açısından oldukça önemli standartları kapsamaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik müzakerelerine başladığı gözönüne alındığında, Avrupa Cezaevi Kuralları'nın önemi daha net anlaşılabacaktır.

Hürriyeti bağlayıcı cezaların infazı konusunda, çok sayıda sistem geliştirilmiştir. Bu sistemlerin başlıcaları; ilk cezaevlerinde uygulanan ve tüm mahkûmların ayırım yapılmaksızın birarada tutulduğu *toplu hapis sistemi*, mahkûmların gece ve gündüz tek kişilik hücrelerde bulundurulması esasına dayanan *Pensilvanya sistemi*, mahkûmların gündüzleri konuşturulmaksızın birarada çalıştırılması, geceleri ise tek kişilik hücrelerde tutulması esasına dayanan *Auburn sistemi*, Cezanın infazının zordan kolaya doğru dereceli olarak yapıldığı, mahkûmların iyi hal göstermelerine bağlı olarak infaz rejiminin yumuşatıldığı *dereceli sistem*, mahkûmların kişilik özelliklerinin dikkate alındığı, cezanın evde infazı, para cezası, denetimli serbestlik ve hükmün ertelenmesi gibi müesseselerin uygulandığı *çağdaş sistemlerdir*.

Türkiye'de hürriyeti bağlayıcı cezaların infazında, temel olarak dereceli sistem uygulanmaktadır. Ancak bu sistemle birlikte çağdaş sistemler de sıklıkla Türk İnfaz Hukukunda kullanılmaktadır. Örneğin; cezasının infazına yüksek güvenlikli

kapalı ceza infaz kurumunda başlanan hükümlü, iyi halli olmak koşuluyla, oradan kapalı ceza infaz kurumuna, oradan da açık ceza infaz kurumuna nakledilebilmekte, en sonunda ise koşullu salıverme ile tahliye edilebilmektedir.

Biz bu çalışmamızda, Türkiye'deki ceza infaz kurumlarının sorunlarını Avrupa Cezaevi Kuralları'nı da gözönünde bulundurarak inceleyeceğiz. Hükümlü hakkında, mahkeme tarafından verilen hürriyeti bağlayıcı cezanın kesinleşmesiyle cezanın infazı süreci başlar. Ceza infaz kurumuna girmesiyle birlikte, özgürlük hakkı ve özel hayatın gizliliği hakkı gibi hakları kısıtlanan hükümlünün, insan olma onuru, bir hak olarak varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle hükümlüye, ceza infaz kurumuna kabulünden başlayarak, tahliye anına kadar, insan onuruyla bağdaşacak surette davranılması bir zorunluluktur.

Türkiye'de ceza infaz kurumları ve tutukevlerindeki uygulamaları yerinde izlemek amacıyla, 14.06.2001 tarih 4581 sayılı Kanunla ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurulları kurulmuştur. Ceza infaz kurumları ve tutukevleri, izleme kurullarının kurulmasıyla, resmi otoritenin dışında sivil denetime açılmıştır. Bu, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde insan haklarının korunması açısından çok önemli bir gelişmedir. Koşullu salıverme kurumunda yaşanan sorunların giderilmesi ve infazdan beklenen amaca ulaşılabilmesi için, 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5275 sayılı Kanunla koşullu salıverme kurumu yeniden düzenlenmiştir.

İyi bir infaz sistemi ancak yeterli eğitimi almış nitelikli infaz personeli ile uygulamaya geçirilebilir. İnfaz personeli eskiden sadece infaz ve koruma görevlilerinden oluşmaktaydı. Ancak cezaların infazında ceza infaz kurumlarının rolü değiştikçe, farklı alanlarda uzman olan pek çok kişi, infaz personeli arasında yer almaya başlamıştır.

Pensilvanya ve Auburn sistemlerinin uygulandığı ilk cezaevlerinden beri uygulanan hükümlülerin ıslah amacıyla çalıştırılması yöntemi, Türk İnfaz Sisteminde de uygulanmaktadır. Hükümlülerin çalışmalarının koordineli bir şekilde yürütülmesi amacıyla Adalet Bakanlığı'na bağlı Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu kurulmuştur. Hükümlülerin çalıştırılmalarındaki temel amaç hükümlülerin iyileştirilerek topluma yeniden kazandırılmasıdır. Bu amaç doğrultusunda çalıştırmanın dışında, ceza infaz kurumlarında eğitim ve öğretim faaliyetleri de yapılmaktadır.

Türk İnfaz Sisteminde infazın temel ilkelerinden birisi güvenlik ilkesidir. Bu ilke, hükümlülerin kurumdan kaçmalarının önlenmesi ve infazın tamamlanması anına kadar kurumda muhafaza edilmesi anlamına gelmektedir. Ancak ceza infaz kurumlarında güvenlik, kurumların fiziki yapısı, personeli ve kurumdaki mahkûmlar birlikte düşünülerek sağlanabilir.

İlk cezaevlerinden bugüne kadar, cezaevlerinin mimari tasarımları oldukça büyük değişikliklere uğramıştır. Cezaevlerinin yapımında, koğuş ve odaların yerleştirilme şekillerine göre, koğuş ve odaların pencerelerinin yapısına göre ve hükümlülerin yaşam alanlarının şekline göre farklı mimari tasarımlar geliştirilmiştir.

Türkiye'de ceza infaz kurumları ve infaz sistemi normal dönemlerde kamuoyunda yeterince tartışılmamaktadır. Bu konuda yazılmış bilimsel eser sayısı da oldukça azdır. Ceza infaz kurumlarında açlık grevi, ölüm orucu, rehin alma, adam öldürme, firar ve ayaklanma gibi olaylar yaşandığında, ceza infaz kurumları bir anda kamuoyunun gündemine oturmakta, bu dönemlerde yoğun tartışmalar yapılmakta, günü kurtaracak türden çözümler üretilmekte, gerektiğinde bazı düzenlemeler yapılmakta, ancak sorunların temeli genelde yeterince irdelenmemektedir. Bu

nedenle de, sorunlar belli aralıklarla sürekli yenilenmektedir. Türkiye’deki ceza infaz kurumlarında yaşanan olayları anlamlandırabilmek için, ceza infaz kurumlarının tarihine, bugününe ve bu kurumlarda karşılaşılan başlıca sorunlara bakmak gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TANIM, TARİHÇE VE İNFAZ SİSTEMLERİ

I. CEZA YAPTIRIMI

A. Cezanın Tanımı

Tarihin her döneminde varolan cezanın, değişik açılardan farklı tanımları¹ yapılmıştır. Ceza, kişiyi bazı yoksunluklara maruz bırakması nedeniyle, acı verici bir karaktere sahiptir².

*Erem'e göre; "Suç işleyen kimsenin ıslahını sağlamak için Devletin kanunla tespit ve hükümle tatbik ettiği tedbirler cezadır"*³. *Antolisei'*ye göre ise ceza, kanun yoluyla konulan kuralları çiğnemek suretiyle işlenen bir suçun failine, usul kuralları çerçevesinde adli makamlar tarafından hükmolunan Devletin acı verme tehdididir⁴.

Dönmezer-Erman cezanın tanımını şu şekilde yapmışlardır: *"Ceza, topluma büyük ölçüde zarar veren fiiller karşılığı olarak Devletin son çare olarak kanun ile yarattığı ve izlediği diğer amaçlar yanında, özellikle suç işleyeni bazı yoksunluklara tabi kılmak ve toplumun işlenen fiili onamama tutumunu belirtmek üzere ilke olarak bir yargı kararı ve suçlunun sorumluluk derecesi ile orantılı biçimde uygulanan korkutucu, caydırıcı bir müeyyidedir"*.⁵

¹ Cezanın farklı tanımları için bkz. Faruk EREM, Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, C. I, Ankara 1984, s. 152-153; Mehmet Emin ARTUK-Ahmet GÖKCEN-A.Caner YENİDÜNYA, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2003, s. 22-23; Sosyolojik açıdan cezanın tanımı için bkz. Cahit CAN, Toplumsal İnsanın Evrensel Doğası ve Cinsel Suçlar, Ankara 2002, s. 411 vd.

² Sulhi DÖNMEZER-Sahir ERMAN, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, C. I, İstanbul 1994, s. 5; Nevzat TOROSLU, Ceza Hukuku, Ankara 2005, s. 357.

³ EREM, Ceza Hukuku, s. 153.

⁴ Bkz. EREM, Ceza Hukuku, s. 152.

⁵ DÖNMEZER-ERMAN, C.II, s. 544.

Toroslu ise cezayı; “Kanun tarafından öngörülen ve adli makamlar tarafından ceza muhakemesi adı verilen işlemler bütününe göre kanunun bir emrini ihlal eden kişiye verilen acı” olarak tanımlamaktadır⁶.

Cezanın sosyolojik, kriminolojik, psikolojik ve diğer alanlarda yapılan tanımları konumuzun dışında olduğundan, biz bu çalışmamızda cezayı yalnızca hukuki açıdan tanımlamaya çalıştık. Cezanın hukuki açıdan tanımı içinde, yukarıda belirtilen tanımlardan herhangi birini esas almak mümkündür.

B. Cezanın Amacı

Tarihsel süreç içerisinde ceza anlayışı sürekli değişmiş⁷ ancak suçluların toplum tarafından veya toplumsal gücü elinde bulunduranlar tarafından cezalandırılması olgusu günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Suçun sürekli varlığını sürdürdüğü bu süreç içerisinde, suçla mücadelenin ve suçluya müdahalenin nasıl yapılması gerektiği konusunda sürekli yeni fikirler üretilmiş ve suçla mücadelenin en etkin yöntemi bulunmaya çalışılmıştır. Suça ve suçluya müdahale ve cezanın amacına yönelik değişik görüşler⁸ ortaya atılmıştır. Bu çalışmada bu görüşler ayrıntılı olarak ele alınmamakla birlikte, cezanın amacına yönelik görüşlere kısaca değinilmeye çalışılmıştır.

Modern ceza hukukunun bugün geldiği noktada, cezanın kendisi bizatihi bir amaç olmayıp, cezadan beklenen amaçları elde etmek için kullanılan bir araçtır⁹. Modern ceza hukukunda cezadan beklenen başlıca amaçlar, doktrinde ileri sürülen çeşitli görüşler ışığında kısaca şu şekilde sıralanabilir:

⁶ TOROSLU, s. 358.

⁷ Bkz. Cenk YİĞİTER, Feodal Dönemden Modern Döneme Geçişte Cezalandırma İktidarının Dönüşümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

⁸ Cezanın amacı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 560 vd; EREM, Ceza Hukuku, s. 153 vd; Zeki HAFIZOĞULLARI, Ceza Normu, Ankara 1996, s. 181 vd; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 23 vd; Timur DEMİRBAŞ, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2005, s. 73 vd; Tahir TANER, Ceza Hukuku Umumi Kısım, İstanbul 1953, s. 16 vd.

⁹ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 547.

1. *Genel Önleme (General Deterrence)*: Ceza kanunu ve yaptırımları vatandaşı tehdit ederek korkutur. Bu tehdit ve korku, vatandaşların kanuna uygun davranma eğilimini arttırır ve bu suretle başka suçların işlenmesi önlenir. Genel önlemenin temelinde cezanın acı ve ızdırıp verici olmasından dolayı korkutuculuğu vardır. Bu korkutuculuk, kanunda ceza yaptırımının açıkça belirtilmesi, işlenen suçlara kanunda belirtilen cezanın verilmesi ve verilen bu cezanın infaz edilmesi suretiyle kendini gösterir. Geçmiş zamanlarda halka açık bir alanda infaz edilen idam cezaları önleyici cezalar olarak benimsenmişti¹⁰. Genel önlemeyi bir doktrin olarak belirleyen isimlerden biri olan Feuerbach'ın, “psikolojik baskı” oluşturacağını düşündüğü ceza tehdidi fikrinin temelinde de “korku” duygusunun bulunduğunu söylemek mümkündür¹¹. 19. Yüzyılda Alman Ceza Kanunun'un hazırlanmasında örnek alınan 1813 tarihli Bavyera Ceza Kanunu, genel önleme teorisinin en önemli temsilcilerinden olan *Feurbach* tarafından hazırlanmıştır¹². *Beccaria*, cezanın amacının; “suçlunun kendi yurttaşlarına karşı zarar vermelerini engellemek ve başkalarının benzer eylemlerde bulunmalarını önlemek” olduğunu belirtmiştir¹³.
2. *Özel (Bireysel) Önleme (Specific Deterrence)*: Burada, bireyin gelecekte başka suçlar işlemesinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Suçlu cezalandırılınca bu yalnızca işlediği suçtan değildir, ileride yeniden suç işlememesi için de cezalandırılmaktadır¹⁴. Özel önleme sırasında her şeyden önce işlenen suçun

¹⁰ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 562-563; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 27; HAFIZOĞULLARI, s. 181 vd.

¹¹ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 562; EREM, Ceza Hukuku, s. 160.

¹² Timur DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, Ankara 2003, s. 116.

¹³ Bkz. Cesare BECCARIA, Suçlar ve Cezalar Hakkında, Çev: Sami Selçuk, Ankara 2004, s. 69-70.

¹⁴ EREM, Ceza Hukuku, s. 162; HAFIZOĞULLARI, s. 360.

faili başka suç işlemekten uzak tutulmaya çalışılır¹⁵. Cezalandırılan bireyin caydırılması suretiyle başka suç işlemesi önlenmiş olur. Günümüzde bireysel önleme amacına ulaşabilmek için suçlunun hapsedilmesi yöntemi benimsenmektedir¹⁶.

3. *Misilleme Yapmak (Retribution)*: Cezanın, suçlu tarafından verilen zarara denk olan karşı bir zararla gerçekleştirilmesi sözkonusudur. Burada suçluya ceza ögesini içeren bir tepki vardır. Bu tepki İncil ve Hammurabi kanunlarına dayanan “göze göz, dişe diş” felsefesiyle ifade edilir. Toplumun kanunlarını ihlal eden kişinin, işlediği suçtan dolayı hakettiği bir ceza vardır ve bu ceza aynı zamanda toplumun suçlulara karşı hissettiği öfkenin ve isyanın ifadesidir¹⁷. İyiliğin iyilikle kötülüğünse kötülükle karşılık bulmasını gerektiren adalet, ceza ile yerini bulur. Toplumun ahlak düzenini koruma ve adaleti yerine getirme görevi olduğundan dolayı cezalandırma hakkı vardır¹⁸.
4. *Toplumu Korumak*: Ferri’ye göre, devlet toplumu korumak zorundadır ve ceza adaletini sağlamakla Devlet, toplumu koruma görevini yerine getirir¹⁹. Toplumun suça karşı korunması, hükümlünün iyileştirme programlarına tabi tutulması ve böylelikle hükümlüye, tahliyeden sonra kanunlara uygun bir hayat sürme fırsatının ve isteğinin aşılması yoluyla gerçekleştirilir²⁰.

¹⁵ Timur DEMİRBAŞ, Kriminoloji, Ankara 2003, s. 338.

¹⁶ ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 29-30; Özel önleme konusunda bkz. DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 564.

¹⁷ ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 23-24; Tülin Günşen İÇLİ, Türkiye’de Cezaevlerindeki Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz, Ankara 1999, s. 20.

¹⁸ EREM, Ceza Hukuku, s. 156.

¹⁹ EREM, Ceza Hukuku, s. 158.

²⁰ GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, Türk Ceza Sistemi (Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar), Ankara 1966, s. 19.

5. *Telaft Etmek (Compensation)*: Verilen zararın, maddi bir zarar olması durumunda bu zararın giderilmesi söz konusudur. Özellikle para ile ifade edilebilen bir zararın ortaya çıkması halinde uygulama alanı bulur²¹.
6. *İyileştirme*: Suçluların iyileştirilmesi olgusu özellikle 20. Yüzyılda cezalandırma teorilerinde yerini almış ve günümüzde ise cezalandırmadaki temel hedef olarak karşımıza çıkmıştır. Ceza suçlunun iyileştirilerek yeniden suç işlemesine engel olmalıdır. Suçlunun iyileştirilmesi cezanın asıl amacını oluşturur. Aksi halde ceza cebir halinin devamından başka bir şey olmaz. Cezaların infazı alanında önemli bir yeri olan Lucas’a göre, cezanın karakteri iyileştirme (ıslah) dir. Ceza mevzuatı yaptırımlarını infaz sisteminde bulur. Hükümlünün iyileştirildiği belirlendiği anda hemen serbest bırakılması gerekir²².

Her suça verilen ceza aynı olmamaktadır. Cezadan beklenen amaç da suçun cinsine bağlı olarak değişiklik gösterdiğinden, işlenen suç nedeniyle verilen cezanın, cezadan beklenen amacı karşılamaya elverişli olması gerekmektedir.

C. Cezanın Nitelikleri

Modern ceza hukukuna göre bir cezada bulunması gereken başlıca nitelikler şu şekilde sıralanabilir:

1. *Cezanın İnsaniliği*: Ceza insan onuru ve haysiyeti ile bağdaşır nitelikte olmalıdır²³. 1982 Anayasası’nın 17. maddesinde “kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tabi tutulamaz” hükmüne yer

²¹ İÇLİ, s. 19.

²² EREM, Ceza Hukuku, s. 161-162; İÇLİ, s. 30 vd.

²³ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 567; TOROSLU, s. 365; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 33; DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 58.

verilmek suretiyle, cezanın insaniliği prensibi anayasal güvence altına alınmıştır.

2. *Cezanın Kanuniliği*: Ceza suç işlenmeden önce kanunda tesbit edilmiş olmalıdır. Suçta ve cezada kanunilik prensibi ceza hukukunun en temel prensiplerindendir. (Kanunsuz ceza olmaz = Nulla Poena Sine Lege) Gerek uluslararası metinlerde gerek anayasalarda ve gerekse kanunlarda bu kural açıkça belirtilmektedir²⁴. Bizim Anayasamızda da bu kural açık bir şekilde ifade edilmektedir. 1982 Anayasası'nın 38. maddesine göre; “*Kimse işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; Kimseye suç işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.*

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.”

3. *Cezanın Şahsiliği*: Ceza, sadece suçluya verilmelidir ve suçlunun dışındaki şahıslar üzerinde doğrudan doğruya etkili olmamalıdır. Cezadaki şahsilik, 1982 Anayasasının 38. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede; “*ceza sorumluluğu şahsidir*” denilmektedir. Ancak buradaki şahsilik cezanın, suçu işleyenden başkasına mutlak olarak, maddi ve manevi açıdan, etki etmemesi demek değildir. Çünkü ceza çoğu zaman suçlunun aile bireylerini veya yakınlarını, maddi veya manevi olarak etkilemektedir. Burada kanun koyucunun dikkat etmesi gereken husus, cezanın etkilerini, doğal etki alanlarının dışına taşırmamaktır²⁵.

4. *Cezanın Tamirinin Mümkün Olması*: Yargı organları ne kadar düzgün çalışırsa çalışsın, adlî hataların olmayacağı söylenemez. Bu nedenle adlî hata

²⁴ EREM, Ceza Hukuku, s. 169; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 32.

²⁵ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 552; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 32; DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 58.

durumunda ceza geri alınabilmelidir. Ölüm cezasında adlî hatanın tamirinin mümkün olmaması, ölüm cezasının eleştirilmesinin önemli nedenlerinden birisidir. Hürriyeti bağlayıcı cezalarda da, geçmişe yönelik olarak adlî hatanın tamiri pek mümkün gözükmemektedir. Tamiri mümkün olan en uygun ceza, para cezalarıdır²⁶.

5. *Cezanın Orantılı Olması*: Ceza, suçun ağırlığıyla orantılı olmalıdır²⁷. Bu husus TCK'nın 3. maddesinde, “*Suç işleyen kişi hakkında işlenen fiilin ağırlığıyla orantılı ceza ve güvenlik tedbirine hükmolunur*” denilmek suretiyle hüküm altına alınmıştır.

6. *Cezanın Bölünebilir Olması*: Cezanın, suçlunun kişiliğine, kusur durumuna ve fiilin ağırlığına göre bireyselleştirilebilmesi için bölünebilir olması şarttır²⁸.

D. Tarihten Günümüze Cezanın Evrimi

“Ceza” ifadesi her dönemde aynı olmasına rağmen bu ifadeye yüklenen anlam tarihi süreç içerisinde, toplumdan topluma ve devirden devire sürekli değişmiştir. Her devrin kendine özgü bir ceza anlayışı vardır ve bu anlayışı, o toplumun sosyal, siyasal, ekonomik ve dinsel yapısı ile ulaşmış olduğu medeniyet seviyesi belirler²⁹. Eski dönemlerde suçun sadece mağduru ilgilendirdiği, toplumu ilgilendirmediği kabul edilirdi. Bu dönemlerde, mağdurun veya mağdurun ailesinin faili affetmesiyle veya öç almasıyla fail kurtulabilirdi³⁰.

²⁶ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 567; TOROSLU, s. 365; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 33; DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 58.

²⁷ TOROSLU, s. 365.

²⁸ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 567; TOROSLU, s. 365; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 33; DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 58.

²⁹ EREM, Ceza Hukuku, s. 151.

³⁰ TANER, s. 22.

İlkçağda, suçlu toplumun düşmanı olarak değerlendirilir ve suçluya ölüm cezası, sakat bırakma cezası, sürgün cezası, köle yapma cezası ve para cezası gibi cezalar verilmekteydi³¹. Bu dönemde devlet tarafından verilen sürgün cezası en yaygın ceza idi. Suçlarının karşılığı olarak fiziksel cezalara maruz kalanlar ise çoğunlukla kölelerdi³².

İbranilerde, adam öldürme bireysel bir hata olarak görülmekte ve bu konuda ilkel bir hukuk anlayışı içerisinde yargılama yapılan mahkemelerde, suçlunun öldürmeden önce maktûlün peşine mi düştüğü yoksa tanrının maktûlü suçlunun eline mi düşürdüğü hususları teokratik bir nitelikte değerlendirilmekteydi. Roma hukukunda ise adam öldürme ve ihanet Roma Ceza Kanunu'nun iki temel kavramını oluşturmaktadır. Adam öldürme suçu çağdaş kanunlara Roma hukuku tarafından aktarılmıştır³³.

Eski Yunan'da cezanın esasını intikam ve kısas oluşturmaktaydı. Atina Mahkemeleri tarafından, sürgün, köle yapma, toplum önünde rezil etme, fiziksel cezalar, suçluyu onursuz yapma ve para cezaları verildiği görülmektedir³⁴.

Roma'da, Krallık Dönemi'nde ceza hukukunun kamusal niteliğinden çok özel hukuk yönü kendini göstermekteydi. Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru bazı Roma kanunlarında birtakım suçlar “*kamu suçu*” olarak tanımlanmış ve bu suçlara verilecek cezalar belirlenmiştir. Konut dokunulmazlığını bozma, parada sahtecilik, tefecilik, şerefe ve genel adaba karşı suçlar bu dönemde ortaya çıkmıştır. İmparatorluk Dönemi'nde ise, ceza hukukunun kamusal niteliği ön plana çıkmıştır³⁵.

³¹ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 85.

³² İÇLİ, Cezaevlerindeki Rehabilitasyon, s. 15.

³³ İÇLİ, Cezaevlerindeki Rehabilitasyon, s. 15.

³⁴ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 85.

³⁵ Timur DEMİRBAŞ, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 2005, s. 70-71.

Asurlar'da, Etiler'de, Mısırlılar'da ve Romalılar'da *hidematı şakke* denilen zorlu iş cezalarına rastlanmaktadır. Yol, köprü, maden ocakları gibi yerlerin tamir ve yapımında hidematı şakke mahkûmları çalıştırılırlardı. Kürek cezasına çarptırılanlar ise “*galer*” denilen gemilerde zincirlere bağlı olarak kürek çekmekte kullanılırlardı³⁶.

Cermenlerde intikam esasına dayanan bir ceza anlayışı vardı. Cermenlerin ceza hukukunda, mağdurun intikam hakkı vardı³⁷.

Ortaçağın ilk dönemlerinde sıklıkla uygulanan kefarete ve para cezaları, orta çağın son dönemlerinde yerlerini, oldukça ağır şekilde uygulanan bedeni cezalara ve ölüm cezalarına bıraktılar³⁸. Bu dönemde uygulanan cezalar hakkında, bu döneme ait gravürler ile şato ve kalelerde işkence yapmak amacıyla özel olarak inşa edilmiş olan işkence odaları birtakım bilgiler vermektedir³⁹.

Ortaçağda toplum üzerindeki devlet kontrolü yetersiz olduğundan, özellikle 11. Yüzyıldan sonraki feodal dönemde⁴⁰ cezalandırmanın amacı kamu düzenini korumaktır. Kan davalarının arttığı bu dönemde, suç tümüyle bireysel olarak değerlendirilmekte, kamu düzenini sağlamak ve kan davalarını engellemek için cezalandırmalar zararı giderici mahiyette, diyet olarak yerine getirilmektedir. 15. Yüzyıldan itibaren ise, Avrupa ve İngiltere'deki nüfus artışına paralel olarak artan suçluluğu azaltmak için, cezaların yoğun bir şekilde şiddet içermeye başladığı görülür. Güçlü monarşilerin ortaya çıktığı bu dönemde cezalandırmalar, caydırıcı etki yapması için halka açık bir şekilde gerçekleştirilmiştir⁴¹.

³⁶ Nurullah KUNTER, Suçluların Terbiye ve Islahı, Adliye Ceridesi, XXXIV, Ankara 1943, s. 414.

³⁷ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 87.

³⁸ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 83.

³⁹ Samira KORTANTAMER, Memlüklerde Hapishaneler, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2005, İstanbul 2005, s. 100.

⁴⁰ Feodal Dönemde'ki cezalandırma konusunda bkz. Marc BLOCH, Feodal Toplum, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1995, s. 119 vd.

⁴¹ İÇLİ, s. 16.

Ortaçağ Avrupa'sında suçlunun bedenine yönelik olarak uygulanan başlıca cezalandırma şekilleri şunlardır: “Vücudu ikiye veya dörde bölmek, kör etmek, suçlunun gözlerinin kapaklarını çıkartmak, burun, el, ayak, kulak veya cinsel organları kesmek, tavana dilden asmak, gözleri yakmak, deriyi yüzmek, vücudu parça parça testere ile kesmek, kadınları saçlarından asmak, suçluyu ızgara yapmak, devamlı su içirip vücudun bütün deliklerini kapatmak, elleri ezmek, dağlamak, aç bırakmak, ateşte yakmak, vücuda dinamit koyup patlatmak, pislik ve idrar ile dolu bir fiçıda boğdurmak, parmakları ve tırnakları sıkıştırmak, kazığa oturtmak, başı ezmek, canlı gömmek, yılan dolu kuyuya atmak ve çarpmıha germek”⁴².

Suriye ve Mısır'da hüküm süren Memlûklerde de bedeni cezaların oldukça yoğun ve ağır bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Memlûklerde hafif suçlara, azarlama, sopa ile dövme, alıkoyma ve kırbaçlama gibi cezalar verilirken; ağır suçlara, çivileme (suçlunun organlarını bir tahtaya çivilerle çakıp bu halde şehirde gezdirme), suçlunun vücudunun bazı parçalarını kesme (el, ayak ve dilin kesilmesi ile gözün kızgın demirle kör edilmesi gibi), tırnağa şeker kamışı çakma, kulağa kazık çakma, kaynar kazana oturtma, boğma ve asma gibi cezalar uygulanırdı⁴³.

1600'lü yıllardan itibaren, coğrafi keşifler neticesi keşfedilen yeni kıtalara göç nedeniyle nüfus tekrar azalmış ve ekonomik durum düzelmiştir. Şehirleşmenin ve deniz aşırı kolonileşmenin ortaya çıkardığı ticari pazarın genişlemesiyle iş gücü gereksinimi de artmış ve buna bağlı olarak cezalandırma yöntemleri değişime uğramıştır. Bu değişimin neticesi olarak İngiltere ve Hollanda'da cezaevi reformu gerçekleştirilmiştir. Bu dönem 17. Yüzyıla kadar devam etmiş, sonrasında ise Avrupa ve Amerika'daki hızlı nüfus artışı, işçiler ile toprak sahipleri ve tüccarlar

⁴² KORTANTAMER, s. 100.

⁴³ KORTANTAMER, s. 97-98.

arasındaki uçurumun yükselmesi ekonomik durumu kökünden sarsmış ve suç oranlarının artmasına paralel olarak ölüm cezası dalgası yeniden kendisini göstermiştir⁴⁴.

Beccaria, ceza hukuku alanında çığır açan “*Dei Delitti e delle pene*” (Suçlar ve Cezalar Hakkında) isimli ünlü eserini 1764 yılında yayınlamıştır. Yaşadığı dönem içindeki acımasız cezaları gördükten sonra yazdığı bu yapıtında, “bir cezanın, bir ya da birden çok kişi tarafından bir yurttaşa karşı uygulanan kaba bir güç, şiddet olmaması ve sayılmaması için, her şeyden önce kesinlikle herkese açık, çabuk, kaçınılmaz, belli koşullarda olabilir yaptırımların en ılımlısı ve en azı, suçların ağırlığıyla orantılı ve yasalar tarafından belirlenmiş bulunması zorunludur” şeklinde ifade ettiği görüşleri, etkisini yüzyıllarca sürdürmüştür⁴⁵. İşkenceye karşı görüşlerini ortaya koyan Beccaria⁴⁶, içinde bulunduğu dönemde yaygın olarak uygulanmakta olan ölüm cezasını da sorgulamış, cezanın etkisinin cezanın ağırlığında olmayıp, süresinde olduğunu, yararlı ve zorunlu değilse ölüm cezasının verilmemesi gerektiğini, ılımlı ve sürekli cezaların ölüm cezasına göre daha etkili olduğunu savunmuştur⁴⁷. Yine Beccaria’ya göre; cezalar çabuk verilmeli ve infaz edilmelidir. Çünkü cezalandırmadaki uzun gecikmeler, cezanın etkisini azaltacağı gibi, cezayı, cezadan çok bir gösteriye çevirir⁴⁸.

18. Yüzyılın sonlarına doğru bedensel cezalandırma ve ölüm cezaları yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu zaman diliminde İngiltere’de 350 çeşit suçun karşılığı olarak ölüm cezasının verildiği görülmektedir⁴⁹. 17. Yüzyıla kadar tatbik edilen

⁴⁴ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 547.

⁴⁵ BECCARİA, s. 222.

⁴⁶ Beccaria’nın işkence hakkındaki görüşleri için bkz. BECCARİA, s. 85 vd.

⁴⁷ BECCARİA, s. 135 vd.

⁴⁸ BECCARİA, s. 101 vd.

⁴⁹ İÇLİ, s. 17.

cezaların iki çeşit olduğu söylenebilir. Birincisi; ölüm cezaları (asma, kafa kesme, suda boğma, taşlama, hayvanlara bağlayıp sürükleme, vb.) ikincisi ise; değişik bedensel cezalar (kırbaç, falaka, damga, dağlama, değişik işkenceler, zorlu iş çalıştırmaları vb.)⁵⁰. “Azap çektirilen, parçalanan, organları kopartılan, yüzüne veya omuzuna simgesel damga basılan, canlı veya ölü olarak teşhir edilen seyirlik unsur haline getirilen beden”, 18. Yüzyıldan itibaren, ceza ile caydırmanın temel hedefi olmaktan çıkarılmaya başlanmıştır⁵¹. Bugün gelinen noktada ise; bedensel cezalar (Geçen yüzyıllarda doğuda ve batıda sıklıkla kullanılan, dayak, kol, bacak, el, kulak kesmek, dili koparmak, delmek ve çeşitli uzuvları dağlamak gibi) zaman içinde ortadan kalkmış ve bunun yerini hürriyeti bağlayıcı cezalar almıştır. Çağdaş ceza hukukunda bedensel ceza olarak varlığını koruyan tek ceza ölüm cezasıdır. Eskiden, tekerleğe bağlamak, atlara çektirerek parçalatmak, suda boğmak, uçuruma atmak gibi barbarca bir şekilde yerine getirilen ölüm cezaları⁵², bugün artık sade ve basit bir şekilde infaz edilmektedir. İnsanı aşağılayıcı nitelikteki cezalar terkedilmiş, cezanın infazındaki aleniyet ortadan kaldırılmıştır⁵³.

II. CEZALARIN İNFAZI VE CEZAEVLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

A. Genel Olarak

Cezanın amacı tarih boyunca yere ve zamana bağlı olarak sürekli değişmiştir. Bu amaç bazen intikam, bazen önleme ve caydırma olmuştur. Günümüzde ise bu

⁵⁰ KUNTER, s. 414.

⁵¹ Michel FOUCAULT, Hapishanenin Doğuşu, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara 1992, s. 8.

⁵² Halkın önünde işkence çektirilerek gerçekleştirilen ölüm cezalarının infaz örnekleri için bkz. FOUCAULT, s. 3 vd.

⁵³ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 547.

amaç, suçluyu iyileştirerek yeniden topluma kazandırmaktır. Cezadan beklenen amaç, toplumun medeniyet seviyesi ile yakın bir ilişki içindedir. Ceza ile ulaşılmak istenen amacı gerçekleştirmeye yönelik olarak inşa edilen cezaevlerinin bir cezalandırma sistemi olarak ne zaman, nerede ve nasıl ortaya çıktığı bilimsel bir kesinlikle ortaya konulamamıştır.

Kaiser, hürriyeti bağlayıcı cezaların infazının tarihsel süreç içerisindeki gelişimini şu şekilde sıralamaktadır: 1) Amsterdam Cezaevlerinin doğuşu; 2) Amerika’da ortaya çıkan infaz modellerinin etkisi ve 19. Yüzyılda en etkin infaz sisteminin bulunması için yapılan tartışmalar; 3) 20. Yüzyılda hükümlülere yönelik asgari standartların belirlenmesi. *Mittermaier* bu dönemleri: 1) 1600’lü yıllara kadar geçen intikam düşüncesinin egemen olduğu dönem; 2) 1600’lü yıllardan sonraki modern dönem 2) 1800’den önce John Howard’la başlayan dönem şeklinde tasnif etmektedir. *Demirbaş* ise bu dönemleri: 1) Amsterdam Cezaevlerinin yapılmasının akabinde, 16. Yüzyılın sonlarından başlayan ve Fransız İhtilaline kadar devam eden dönem; 2) Aydınlanmadan başlayan ve Birinci Dünya Savaşı’na kadar devam eden dönem; 3) 20. Yüzyılın ikinci yarısında hükümlülere uygulanacak asgari standartların belirlenmesi ve ceza infaz kurumlarının açılması şeklinde sınıflandırmaktadır⁵⁴.

Yukarıda belirtilen sınıflandırmalar göz önünde bulundurularak cezaların infazı ile cezaevlerinin gelişim süreci başlıca dört bölüme ayrılabilir:

1. Kefaret (intikam) düşüncesinin egemen olduğu, 16. Yüzyılda Amsterdam Cezaevlerinin ortaya çıkışına kadar devam eden dönem,

⁵⁴ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 95.

2. 16. Yüzyılda Amsterdam Cezaevlerinin ortaya çıkışından Aydınlanma Dönemine kadar devam eden, kefaretin yanında mahkûmun iyileştirilmesi ve yeniden sosyalleştirilmesi düşüncesinin de yer aldığı dönem,
3. Aydınlanma Dönemi ile başlayan ve 20. Yüzyıla kadar devam eden dönem,
4. 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren mahkûmlara uygulanacak muamelede minimum standartların belirlenmesi ve bu standartların uluslararası belgelerde kabul görmesi ile başlayan son dönem.

B. 16. Yüzyıl Öncesinde Cezaların İnfazı ve Cezaevleri

Hürriyeti bağlayıcı cezaların tarihi gelişimi ile cezaevlerinin tarihi gelişimi birbiriyle oldukça bağlantılıdır. 16. Yüzyıla kadar bugünkü anlamıyla hürriyeti bağlayıcı cezalar söz konusu değildi⁵⁵. Eski dönemlerde hürriyeti sınırlamak kanuni bir ceza sayılmamaktaydı. Değişik dönemlerde hapisane tarzı kapalı mekânlarda, karışık bir şekilde kapatılmış bir çok insan bulunurdu. Katiller, deliler, borçlular, iflas etmiş olanlar, haklarında idam cezası verilmiş olup infazını bekleyeler vb. Bir mahkeme kararına veya idarî bir karara dayanılarak hapsedilen bu insanların buralarda bekleme süreleri için bir sınırlama söz konusu değildi⁵⁶.

Roma hukukunda da bir cezaya çarptırılacak olan kimse, adaletin elinin altında bulundurulması amacı ile bir yere kapatılırdı⁵⁷. Burada aynı zamanda cebir ve şiddete maruz kalırdı⁵⁸. Krallık dönemindeki, Kral Jugurtha'nın da hapsedildiği ilk hapisane hücrelerden oluşmaktaydı. Hücreler birbirlerinden meşe odunları ile

⁵⁵ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 83.

⁵⁶ Esad Adil MÜSTECAPLIOĞLU, Belçika' da Hapishaneler Rejimi, Adliye Ceridesi, XIX, Ankara 1938, s. 1511.

⁵⁷ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 622; Sakıp GÜRAN, Cezanın İnfazı-Sistemler ve Tatbikat, Ankara 1942, s. 7.

⁵⁸ GÜRAN, s. 7.

ayrılırlardı. Bu hapishanedeki bazı hükümlüler hapishaneden çıkarılarak uçurumdan aşağıya atılmak suretiyle öldürülürlerdi. Roma’da sadece kölelerin konulduğu bir zindan da bulunmaktaydı⁵⁹. Roma’da borcunu ödemeyen borçluların konulduğu özel zindanlar da bulunmaktaydı. Bu özel zindanlara alacaklılar, borcunu ödemeyen borçluları atabilirler ve burada bu kişilere her türlü işkenceyi yapabilirlerdi. Belirli bir sürenin sonunda borçlu hala borcunu ödemezse, alacaklı borçluyu öldürebilir veya köle olarak satabilirdi. Alacaklıların sayısı birden fazla ise, bu alacaklılar borçluyu parçalara bölebilirlerdi⁶⁰. Roma’da sadece kölelerin konulduğu bir zindan da bulunmaktaydı⁶¹. İmparator Ulpian tarafından hapis cezaları kaldırılmış ve bu konuda Roma hukukunda 300 yıl süren bir duraklama dönemi yaşanmıştır. Iustinianus zamanında ise yeniden hapis cezaları tatbik edilmeye başlanılmıştır⁶². VII. Roma Kralı olan Targuin zamanında da Roma’da bir hapishane kurulmuştur. Ancak bu hapishanenin özellikleri hakkında bir bilgi mevcut değildir⁶³. Hristiyanlığın ortaya çıkışına kadar hapishanelerdeki oldukça az olan hükümlü sayısı, Hristiyanların takip edilerek, zorlama ve güvenlik aracı olarak kullanılan hapishanelere atılmaları sonucunda kalabalıklaşmıştır. Hristiyanlığın yayılması sonucunda da hapishanelerin durumunda nisbi bir iyileşme gözlenmiştir⁶⁴. Hristiyan felsefesinin insan kişiliğine verdiği üstün değer, bu iyileşmenin önemli nedenlerinden birisi olarak sayılabilir⁶⁵. Bununla birlikte Roma hukukunda bugünkü hürriyeti bağlayıcı ceza anlamında bir hapis cezası söz konusu değildi⁶⁶.

⁵⁹ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 86.

⁶⁰ Özcan Karadeniz ÇELEBİCAN; Roma Hukuku, Ankara 2004, s. 291; DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 86.

⁶¹ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 86.

⁶² GÜRAN, s. 7

⁶³ MÜSTECAPLIOĞLU, s. 1511.

⁶⁴ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 86-87.

⁶⁵ Münci KAPANİ, Kamu Hürriyetleri, Ankara 1993, s. 22.

⁶⁶ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 622; DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 86-87.

Cermenlerde de dar anlamda hapis cezası söz konusu değildi. Hürriyeti bağlayıcı cezanın başlangıcı bilimsel bir kesinlikle saptanamamakla birlikte bu başlangıç, Büyük Karl'ın 813 yılında suçluların iyileşmeleri amacıyla yüksek bir yerde hapsedilmelerine dair düzenleme yapması da dikkate alınarak, 8. Yüzyıla Langobarden'lara kadar uzatılmaktadır⁶⁷.

Hapis cezalarını, ceza olarak ilk vurgulayan kilise hukukuna göre, suç bir günahdır. Ceza bu günahın affı için gereklidir. Cezasını çekerek işlediği suçtan pişman olan kimse ıslah olmuş sayılır. 6. Yüzyılda bir kilise hapishanesinde mahkûmların mecburi olarak çalıştırıldığı tespit edilmiştir. Hatta Havariyun zamanında suç işleyen rahipler bir tür cazaevi olan manastırlara kapanır ve burada gerek okuyarak gerekse kendilerini dinleyerek cezalarını çekerlerdi⁶⁸. 817 yılında Aachen'de yapılan bir toplantıda manastır rahiplerinin basit suçları için hapis cezasına çarptırılmalarına karar verilmişti⁶⁹. Hristiyan kilisesinin inancına göre; nasıl ki manevi açıdan yükselmeye çalışan bir rahip uzlete⁷⁰ çekilir ve insanlardan uzak riyazet yaşamı ile tanrıya yaklaşır, aynen bunun gibi bir suç işleyen günahkarın da bir manastırda insanlardan uzak bir şekilde uzlete çekilmesi ve böylece günahlarından temizlenerek tanrıya yaklaşması gereklidir⁷¹.

Memlûklerde bulunan cezaevleri, hükümlülerin cinsiyetlerine (kadın-erkek), suçun çeşidine (hırsız, katil, yol kesici vb.) ve suçlunun mesleğine (emir, kadı, memur vb.) göre gruplandırılmıştı. Ülkenin pek çok yerinde özel olarak inşa edilmiş cezaevleri bulunduğu gibi, kale burçları da cezaevi olarak kullanılmaktaydı⁷². Ancak

⁶⁷ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 88; GÜRAN, s. 8

⁶⁸ KUNTER, s. 414.

⁶⁹ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 88.

⁷⁰ Uzlet, toplum yaşayışından kaçıp tek başına yaşama anlamına gelmektedir. Bkz. (<http://www.tdk.org.tr/TDKSOZLUK/sozbul.asp?KELIME=uzlet>).

⁷¹ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 622.

⁷² KORTANTAMER, s. 94.

hemen belirtilmelidir ki, meml klerde de h rriyeti bağlayıcı ceza anlamında bir ceza s z konusu değildi. Cezaevleri ya verilecek cezanın infazına kadar ya da s resiz olarak su lunun konulduğu bir yer halindeydi.

13., 14. ve 15. Y zyıllarda hapis cezalarının bazı Şehir hukuklarında yer aldığı g r lmekle birlikte, bu d nemlerde g r len hapis cezası,  l m cezası verilmesi gereken bir su ta hafifletici bir nedenin varlığı halinde,  l m cezası vermemek i in uygulanan bir y ntemden ibaretti. 1240'ta L bek Kanunu'nda s reli hapis cezasına yer verilmişti. 1399 yılında da Andres Seiler bir su tan dolayı  m r boyu hapis cezası ile cezalandırılmıŐtı. İmparator V. Karl tarafından 1532 tarihinde uygulamaya konulan ve toplam 350 yıl y r rl kte kalan Carolina'da bedeni ve hayati cezaların yanında  ok az da olsa hapis cezalarına rastlanmaktaydı⁷³.

C. 16. Y zyıldan Aydınlanma D nemine Kadar Cezaların İnfazı ve

Cezaevleri

Cezaevleri, bug nk  anlamda h rriyeti bağlayıcı cezalar yokken de mevcuttu. Ancak cezaevlerinde, ceza anlamında hapis cezasına mahk m olanlar bulunmamaktaydı. Buralar,  l m ve işkence cezasına mahk m olanların bekledikleri veya dilenci ve serserilerin toplatıldığı ya da borcunu  demeyenlerin baskı altında tutuldukları yerlerdi⁷⁴.

 aėdaŐ anlamda, ceza olarak verilen hapis cezalarının infazı i in kurulan cezaevlerinin, 16. Y zyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı s ylenebilir. Ancak bu anlamda ilk cezaevlerinin hangi  lkede kurulduğu tartıŐmalıdır⁷⁵. Bu  lkenin Hollanda ve İtalya olduğunu iddia edenler olduğu gibi, ilk ıslah evinin İngiltere' de 1552 yılında Briedewel ismi ile (Londra'da) kurulduğunu ve burada  alıŐtırma

⁷³ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 89 vd.

⁷⁴ KUNTER, s. 415.

⁷⁵ D NMEZER-ERMAN, C. II, s. 622.

yoluyla iyileştirme faaliyetlerinin yapıldığını ileri sürenler de bulunmaktadır⁷⁶. Ancak Kral VI. Edward tarafından Londra’da kurulan bu kurumlar, cezaların infazı amacıyla değil, o dönemde sayıları artan serseriler, dilenciler ve küçük hırsızların toplum yararına çalışmaları amacıyla kurulmuşlardır⁷⁷.

İlk cezaevinin nerede kurulduğu konusunda bilimsel tartışmalar devam etmekle birlikte, bugünkü anlamda belli bir organizasyonla cezaların infazı amacıyla yönelik olarak ilk cezaevinin 16. Yüzyılın sonunda (1595’te) Amsterdam’ da kurulduğu hususunda hukukçular görüş birliği içindedirler. 1588 yılında Amsterdam Mahkemesi 16 yaşını bitirmemiş bir küçükle ilgili olarak ölüm cezası vermemiş ve suç işleyen bu çocuğun devlet tarafından eğitilip yeniden topluma kazandırılması gerektiği yönünde bir karar vermiştir. Bu tarihe kadar bedenî cezalar ve ölüm cezaları uygulanmaktaydı. Ceza anlamında bir hapis cezası söz konusu değildi. Bunun arkasından 1595 yılında Amsterdam cezaevi’nin ilk önce erkekler bölümü daha sonra 1597’de de kadınlar bölümü (Spinnhause) açılmıştır⁷⁸. Kadınlar bölümüne dilencilğe alışmış olan işsiz kızlar ve diğer işsiz kadınlar konulmaktaydı⁷⁹. Amsterdam’da kurulan bu ilk cezaevlerinde mahkûmlar gruplar halinde gece-gündüz birlikte bulunduruluyorlardı. Bu cezaevinde suç çeşidi, mükerrirlik veya suç süresi gibi herhangi bir ayırım söz konusu değildi⁸⁰.

Amsterdam hapishanelerinin ortaya çıkışıyla birlikte ceza anlayışı da esaslı bir değişime uğramıştır. Bu döneme kadar uygulanan bedeni cezalar, bu cezaevleri ile birlikte yerini hürriyeti bağlayıcı cezalara bırakmaya başlamıştır. Hürriyeti

⁷⁶ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 623; KUNTER, s. 416.

⁷⁷ Bahri ÖZTÜRK- Mustafa Ruhan ERDEM, Uygulamalı Ceza Hukuku ve Emniyet Tedbirleri Hukuku, Ankara 2005, s. 263; DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 96.

⁷⁸ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 96.

⁷⁹ Hadi TAN, Alman Hapishanesi Nizamnamesi ve buna müteallik Esaslar üzerinde bir inceleme, Adliye Ceridesi, XXX Ankara 1939, s. 757.

⁸⁰ Teoman METE, İnfaz hukuku, Ankara 1987, s. 19.

bağlayıcı cezaların infazı sırasında da suçlunun iyileştirilerek yeniden sosyal hayata kazandırılması amacına yönelik uygulamalar başlamıştır⁸¹.

Amsterdam'da 1603 yılında toplum içindeki yeri yüksek olan suçlular için *Separate Zuchthaus* denilen bir kurum açıldı. Bu kurumların dış yönetimi için güvenilir iki erkek ve iki kadın, iç yönetimi için ise, bir karı-koca, bir din adamı ve bir doktor görevlendirilmişti. Erkekler için çalışma atölyeleri kurulmuş ve burada iki dokumacı ile bir raspa ustası çalıştırılmıştı⁸². 1603 yılından itibaren Amsterdam cezaevlerinde mahkûmlar geceleri ayrı olarak hücrelerine konulmuşlar, gündüzleri ise çalışmak için bir araya getirilmişlerdir. Bu dönemde mahkûmların çalışma ve dinî eğitim yoluyla iyileştirilmelerine çalışılmıştır⁸³.

Bu tarihten sonra, Amsterdamdaki kurumlar örnek alınarak Bremen (1609), Lübeck (1613), Bern (1614), Hamburg (1622), Zürih (1637), Danzig (1629) ve Berlin (1712) şehirlerinde çeşitli kurumlar oluşturuldu⁸⁴. Belçika'da bu şekilde kurulan kurumlara "*Tuchthuzyen*" deniliyordu ve buralara özellikle serseriler ve dilenciler hapsediliyorlardı. 1621-1623 yıllarında Brüksel'de, 1627 yılında ise "Gerard de diable" in "steen" inde kurulan kurumlar Belçika'daki ilk örneklerdir⁸⁵.

Hürriyeti bağlayıcı cezaların toplu halde hapis şeklindeki bu ilk infaz uygulamalarının bireysel ve toplumsal mahsurları bir süre sonra anlaşılmaya başlandı. Cezaevlerine giren mahkûmların ruhsal ve fiziksel yapılarında bozulmalar oluyor, cezaevinde suçlulardan kurulu bozuk bir çevre oluşuyordu. Mahkûmlar bu çevrede iyileştirilmeleri olanaksız bir hale geliyorlardı. Ayrıca çocuklar da aynı ceza

⁸¹ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 96.

⁸² TAN, s. 758.

⁸³ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 623.

⁸⁴ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 97; TAN, s. 758.

⁸⁵ Muzaffer ÖZTUNÇ, Belçika Hapishanecilik Tarihine Kısa Bir Bakış, Ankara 1939, Adliye Ceridesi, s. 1465.

evlerinde büyük mahkûmlarla birlikte bulunuyorlardı. Bu durum çocuk mahkûmlar açısından içler acısı sorunların ortaya çıkmasına neden oluyordu⁸⁶.

16. ve 17. Yüzyıllarda gerek 30 yıl savaşları (1618-1648) gerekse diğer pek çok savaş, serserilerin ve dilencilerin sayılarının artmasına neden olmuştu. Bunlarla mücadele için de hürriyeti bağlayıcı cezalar kullanıldı. Hemen belirtelim ki, serseriler, dilenciler ve evsizler için Fransız İhtilaline kadar hürriyeti bağlayıcı cezaların yanı sıra kürek cezası da uygulanmaya devam edilmiştir⁸⁷.

D. Aydınlanma Çağından 20. Yüzyıla Kadar Kadar Cezaların İnfazı ve Cezaevleri

17. Yüzyılın sonunda bitmeyen savaşlar 18. Yüzyılda da devam etmiştir. Cezaevleri bu dönemde, savaşlar nedeniyle sayıları artan suçluların ve düzensiz insanların zararsız yapıma amacıyla kapatıldıkları yerler olarak kullanılmıştır⁸⁸.

1667 yılında Floransa’da, İtalyan bir rahip olan *Filippo Franci* tarafından İlk çocuk ıslah evi kurulmuştur⁸⁹. 1703 yılında ise papa *XI. Clement* Roma’da bir çocuk ıslah evi yaptırmış ve kapısına “Eğer cezaevi disiplini ile kötülük işleyenleri ıslah etmezse, suçlunun hapsedilmesi faydasızdır” cümlesini yazdırmıştır⁹⁰. Yine aynı yıl papa *XII. Clement* bir kadın cezaevi⁹¹, *VI. Clement* ise genç (erkek) mahkûmlar için (Bösebubenhaus= yaramaz bebekler evi) denilen bir cezaevi yaptırmıştır. Bu kurumlarda bulunan mahkûmlar geceleri hücrelerde kalırlar, gündüzleri ise birbirleriyle konuşmalarına izin verilmeksizin toplu olarak çalıştırılırlardı⁹².

⁸⁶ GÜRAN, s. 10.

⁸⁷ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 98.

⁸⁸ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 98.

⁸⁹ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 623.

⁹⁰ KUNTER, s. 415.

⁹¹ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 622.

⁹² TAN, s.758.

18. Yüzyılda felsefi akımların etkisiyle suçluların ıslahı fikirleri daha çok yayıldı. *Foucault'a göre*; 18. Yüzyılın ceza ıslahatının temelinde; “Cezalandırma sanatını kurala bağlamak, inceltmek ve evrenselleştirmek üzere ilkeler koymak. Uygulamasını türdeş hale getirmek. Etkinliğini artırarak ve akımlarını çoğaltarak ekonomik ve siyasal maliyeti düşürmek” bulunmaktadır.

18. Yüzyılda bedensel cezaların yerine hapis ve iş cezalarının konulması için araştırmalar yapılmaya başlandı. Bu amaçla 1772 yılında Gand şehrinin belediye başkanı *Jean Vilain* tarafından, hürriyeti bağlayıcı cezaların tarihinde önemli bir yeri olan ünlü *Gand Cezaevi* yapıldı. Projesi de Jean Vilain tarafından yapılan Gand Cezaevi, altı köşeli bir avlunun etrafında ayrı bölümler şeklinde inşa edilmiştir. Bütün bölümleri bu avluya açılan ve her bölümde ayrı ayrı sınıflandırılmış olan suçluların bulunduğu cezaevinde cinayet mahkûmları için de ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Mahkûmlar geceleri tam olarak ayrılıyorlar gündüzleri ise toplu olarak çalışıyorlardı. Çalışmayana yiyecek verilmiyordu ve mahkûmların birbirleriyle konuşmaları yasaktı. Burada mahkûmlara, keten, kenevir, iplik, dokuma ve boya üretimi işleri yaptırılmakta ve balık ağı ördürülmekteydi⁹³.

Gand Cezaevi'nde bu sistem, 1782 yılına kadar başarılı bir şekilde işletildi. Hatta bu cezaevindeki çalışma sistemi sayesinde cezaevi, cezaevi dışında aynı işi yapan esnaflarla rekabet eder bir hale gelmişti. Bu rekabetten rahatsız olan esnafların baskısı sonucunda, II. Joseph 1782 yılından sonra cezaevinin bu çalışma sistemini tamamen kaldırdı. Ceza infaz sisteminin gelişiminde çok önemli katkıları olan *John Howard* (1726-1790) bu cezaevini değişik tarihlerde üç defa ziyaret etmiş ve incelemelerde bulunmuştur. 1783 yılında yaptığı ziyarette kurumda değişiklikler

⁹³ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 623; ÖZTUNÇ, Belçika Hapishanecilik Tarihi, s. 1466.

olduğunu, mahkûmların burada boş, sanat öğrenmekten mahrum, para kazanamaz bir durumda olduklarını ve verilen gıdaların azaltıldığını ifade etmiştir⁹⁴.

18. Yüzyılda bilimsel manada infaz sisteminin doğuşu gerçekleşmiştir denilebilir. Bunda, 1756 yılında Brest'te savaş esiri olarak cezaevinde de kalan John Howard'ın çabalarının rolü çok büyüktür. 1773 yılında Bedfordshire şerifi seçilen John Howard'ın gerek mahkûmlarla bizzat kalarak, gerekse hapishanelerin mevcut durumunu inceleyerek yazdığı ve 1777 yılında yayınladığı “*Cezaevlerinin Durumu*” isimli kitabı ceza infaz ilminde çığır açmıştır. 1775 yılında kendi ülkesi olan İngiltere'den başlayarak Kıta Avrupa'sındaki Belçika, Hollanda ve İtalya ile Rusya'daki cezaevlerini dolaşmış, mahkûmlarla konuşmuştur. Dolaştığı kurumlardan bazılarını beğenmiş, beğenmediği kurumların ise kötü durumlarını eleştirmiştir. Howard Hollanda dışındaki tüm Avrupa ülkelerinin cezaevlerini eleştirmiştir. Howard'ın fikirleri yalnız Avrupa'da değil Amerika'da da etkisini göstermiştir. Amerika'da 1787 yılında kurulan “*Umumi Cezaevlerinin Sefaletini Giderme Cemiyeti*” Howard'la iletişim kurmuş ve onun fikirlerinin Amerika'da yayılmasını sağlamıştır. John Howard 1790 yılında çıktığı Ukrayna gezisi sırasında ölmüştür⁹⁵. Ceza hukukunda Beccaria ne kadar etkin bir rol oynamış ise, ceza infaz hukukunda da Howard o ölçüde etkin bir rol oynamıştır⁹⁶.

Howard'ın fikirleri bugün de geçerliliğini sürdürmektedir. Howard'a göre, iyi bir hapis sistemi beş ana ilkenin gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilir. Bunlar⁹⁷:

- a. Hükümlülerin sağlıklarının korunması ve yeterli gıda verilmesi,
- b. Disiplin,

⁹⁴ ÖZTUNÇ, Belçika Hapishanecilik Tarihi, s. 1466.

⁹⁵ Faruk EREM, Suç Bilimi Açısından Adalet Psikolojisi, Ankara 1997, s. 322; DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 624; DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 98 ve 104.

⁹⁶ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 322.

⁹⁷ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 103.

- c. Ahlaki ve dinî terbiye,
- d. Çalışmanın zorunlu tutulması ve meslek öğretilmesi,
- e. İyi hal esaslarına bağlı olarak hafifletilen hücre cezasıdır.

Howard'a göre; öncelikle mahkûmu ıslah etmeden önce olduğundan daha fazla bozulmasına engel olmak gereklidir. Bunun için de suçlular temiz yerlerde bulundurulmalı ve uygun bir beslenme rejimi uygulanmalıdır. Suçlunun ıslahı için üç önemli araç vardır: yalnızlık, çoğu dinî olmak üzere eğitim, öğretim ve çalışma. Cezaevlerinin amacı suçluların ahlaki yönden ıslah edilmelerini sağlamak olmalıdır. Mahkûmların toplu halde bulunmaları ise ıslahı engeller ve aralarındaki kötü huyların daha da yayılmasını sağlar. Bundan dolayı mahkûmların gece ayrılmaları gereklidir. Ayrıca iyi hal gösteren mahkûmların cezalarından indirim yapılmalıdır⁹⁸.

Yine Howard'a göre; hücre, ceza infaz sisteminin amacına ulaşabilmesi için çok önemli bir yere sahiptir. Tek başına bırakılmak ve suskunluk suçun en büyük düşmanıdır. Suçluyu düşünmeye ve düşündükçe de pişmanlığa yönlendirir. Tek başına bırakılmak ve suskunluk insanı, en şiddetli cezalardan, en yüce dinî telkinlerden daha çok iyiliğe ve dürüstlüğe götürür⁹⁹.

Howard'ın fikirleri gerek Avrupa'da gerekse Amerika'da kısa zamanda etkisini gösterdi. Toplu hapsin sakıncalarını ortadan kaldırmak için hücre usulü uygulamaya konulmaya başlandı. Bu amaçla 1779 yılında Horsham ve 1785 yılında da Petworth'da, birkaç tane tek kişilik hücreleri olan cezaevleri yapıldı. 1790 yılında da Fladelfiya Cezaevi Vakfı'nın girişimleriyle, 1790 yılında 30 kişi kapasiteli Pensilvanya sisteminin ilk cezaevi olan Filadelfiya Cezaevi kuruldu¹⁰⁰.

⁹⁸ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 624; EREM, Adalet Psikolojisi, s. 322; KUNTER, s. 416; TAN, s. 759.

⁹⁹ GÜRAN, s. 12.

¹⁰⁰ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 104.

Ceza infaz ilminin gelişiminde 1830 yılında Belçika’da Cezaevleri Genel Müfettişi olarak görevlendirilen *Dupectiaux*’un da önemli katkıları olmuştur¹⁰¹. *Dupectiaux* bu görevi sırasında Belçika cezaevlerindeki kötü durumu görmüş ve ıslah için çözüm üretmeye çalışmıştır. Bu tarihlerde infazla ilgili başlıca iki sistem vardı: Birincisi; Auburn sistemi (mahkûmların gündüz toplu halde bulundurularak konuşurilmaksızın çalışmaları ve geceleri ise hücrelere konulması), İkincisi ise; Filadelfiya sistemi (mahkûmların gece gündüz hücreye konulması)¹⁰².

Dupectiaux’un 1833 yılında yayınladığı uzun raporda, karışık bir şekilde cezalarını çekmekte olan mahkûmların cinsiyetlerine ve cezalarının cinsine göre tasnif edilmeleri gerektiğini belirtmiştir. Bu rapora göre, Gand Cezaevi’ne hidemati şakke mahkûmları, Vilvorde Cezaevi’ne ise cinayet mahkûmları konulmalıydı. Mahkûmlar, cezaevinin imkanları ölçüsünde geceleri tek kişilik hücrelerde kalmalı, gündüzleri ise belirli bir sınıflandırma ile gözetim altında bulundurulmalıydı. Mutlak surette hücre hapsini ancak istisnai durumlarda ve ihtiyati tedbir olarak uygulanmalıydı¹⁰³. *Dupectiaux*’un bu görüşleri zaman içerisinde değişmiş ve 1837 yılında yayınladığı eserinde, mutlak surette hücre hapsini suçluluğa karşı en etkin yol olarak tavsiye etmiştir¹⁰⁴.

Amerika’da cezaevleri alanında ilk reform Pensilvanya eyaletinin kurucusu *Penn* tarafından gerçekleştirilmiştir. *Penn*, 1862 yılında Avrupayı gezmiş ve dönüşünde bir ferman yayınlarak mahkûmlara yumuşak davranılmasının, çocuklara bir sanat öğretilmesinin ve cezaevlerinin atölyeye dönüştürülmesinin gerekliliğini ifade etmiştir. 1773 yılında Filadelfiya’da kurulan *Walnut Street*

¹⁰¹ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 322; ÖZTUNÇ, Belçika Hapishanecilik Tarihi, s. 1469.

¹⁰² EREM, Adalet Psikolojisi, s. 322-323.

¹⁰³ ÖZTUNÇ, Belçika Hapishanecilik Tarihi, s. 1469.

¹⁰⁴ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 323.

Cezaevi'nde, hem topluluk sistemi hem de hücre sistemi uygulanıyordu. Ağır suçları işleyenler hücelere konuluyor, hafif suçları işleyenler ise toplu halde bulunduruluyorlar ve atölyelerde bir arada çalıştırılıyorlardı. Devrine göre oldukça ileri bir sisteme sahip olan bu cezaevi, diğer Amerikan eyaletlerince de örnek alınmasına rağmen kötüye kullanımlar neticesinde dejenere olmuş, yeni cezaevi yapılmıştır¹⁰⁵.

Gerek Howard'ın gerekse Dupectiaux'un fikirlerinin etkisiyle, Belçika hükümeti 1844 yılında cezaevlerinin hücrelendirilmesi yolunda ilk adımı attı. 1851 yılında Marche ve Brüksel cezaevinin kadınlar kısmı, 1853 yılında Bruges ve Lieges, 1854 yılında Dinant, 1862 yılında Gant cezaevlerine hücreler yapıldı. Tüm bu çalışmaların sonunda Belçika hapishaneleri önemli ölçüde hücrelendirilmiş oldu. 4 Mart 1870 tarihli kanunda da hücre hapsi cezası, hürriyeti bağlayıcı cezaların infazında genel bir prensip olarak düzenledi¹⁰⁶.

Hücre hapsi taraftarları ile Auburn sistemi taraftarları arasındaki tartışmalar zamanla Avrupa'ya da sıçradı. 1846 yılında Almanya'nın Frankfurt şehrinde Uluslararası Cezaevi Kongresi yapıldı. Bu kongrenin üyelerinin çoğunluğunu hücre hapsi taraftarları oluşturmuştu¹⁰⁷.

Almanya'daki ilk tek hücreli cezaevi 1848 yılında Baden şehrinde yapılan Bruchsal Cezaevi'di. Bundan başka 1842 yılında İngiltere'de yapılan Pentowille Cezaevi model alınarak Prusya'da tek hücreli Moabit cezaevi inşa edildi¹⁰⁸.

Ancak tek hücreli cezaevi sistemi cezaevi idaresine pek çok sorun çıkarınca başlangıçtaki önemini kaybetti. Bununla birlikte Wichern'in Prusya'daki ıslahatından

¹⁰⁵ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 624.

¹⁰⁶ MÜSTECAPLIOĞLU, s. 1513; Öztunç, Belçika Hapishanecilik Tarihi, s. 1470.

¹⁰⁷ TAN, s. 759.

¹⁰⁸ TAN, s. 759.

sonra 15.5.1871 tarihinde yürürlüğe giren Alman Ceza Kanunu, hücre hapsini kabul etti ancak üst sınırını üç yıl olarak sınırladı. Böylece Almanya’da yeniden tek hücreli cezaevi yapımına başlandı. 1869 yılında 3247 olan tek hücre sayısına 12785 tane daha eklendi ve bu sayı 1930’lu yıllarda 28.000’e kadar yükseldi¹⁰⁹. 1871 tarihli Alman Ceza Kanunu’nda hürriyeti bağlayıcı cezaların süresine ve şekline ilişkin hükümler bulunmaktaydı. Bu kanuna göre, ağır hapis cezasına çarptırılanların çalışma zorunluluğu vardı. Hapis cezasına mahkûm olanlar ise çalışmak zorunda değillerdi. Hem hapis cezası hem de ağır hapis cezası tek kişilik hücrelerde infaz edilmekteydi¹¹⁰.

İngiltere’de 18. Yüzyıldan başlayarak 1868 yılına kadar mahkûmlar, Avustralya’da bulunan “Norfolk” ve “Van Diemen” adalarına sürgün olarak gönderiliyorlardı. İngiltere’deki en eski cezaevi ise 18. Yüzyılın başlarından itibaren cezaevi olarak kullanılan Londra Şehri’nin bir kapısına yerleşmiş olan “Newgate” Cezaevi’dir. 1770-1780 tarihleri arasında yeniden inşa edilen bu cezaevi 1880 yılında asiler tarafından yakılmıştır. Bu cezaevinde 1785-1868 tarihleri arasında ölüm cezaları infaz edilmiştir¹¹¹.

İngiltere’de 1842 yılında farklı bir mimari tasarımla İngiliz hücre tipi cezaevi tarzında olan *Pentonwille* cezaevi yapılmıştır. Bu cezaevi tarzında 1847 yılına kadar kırk cezaevi yapılmıştır. Önce 1877 daha sonra 1898 tarihli cezaevlerine ilişkin kanunlarla İngiliz infaz sistemi kesin şeklini almıştır. Zaman içerisinde sürgün cezasının başarısız bir ceza olduğu görüldüğünden mahkûmların ıslah durumuna

¹⁰⁹ TAN, s. 759.

¹¹⁰ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 120.

¹¹¹ Ernest BERTRAND, *Ecnebi Memleketlerde Ceza İnfaz Müesseseleri*, Çev: Sakıp Güran, Adliye Ceridesi, XXXI, Ankara 1940, s. 179.

bağlı olarak dereceli sistem benimsenmiştir¹¹². Ayrıca İngiltere’de 1877 yılında, cezaevleri konusunda genel politikayı belirlemek ve cezaevlerini kontrol etmek amacıyla Cezaevi Komisyonu (Prison Commission) kurulmuştur. Bu komisyon bugün de varlığının sürdürmektedir¹¹³.

İskoçya, 1837 yılında Perth Cezaevi’ni hücre sistemine dönüştürmüş, İrlanda ise 1840 yılında mutlak hücre usulünü kabul etmiştir¹¹⁴.

İspanya’da mahkûmlar 1497’den 1899 tarihine kadar, sömürgelere sürgün cezası verilerek gönderilmişlerdir. 1861 yılında cezaevleri açısından önemli bir yere sahip olan Alcala de Henares’te ilk hücreli kadın cezaevi kurulmuştur. 1884 yılında ise siyasi mahkûmlar için ayrı bir bölümü bulunan Madrit Cezaevi yapılmıştır. İspanya’da 1804 tarihinden itibaren infaz sisteminde dereceli sistemin uygulandığı görülmektedir. İspanya hücre sistemini tamamen kaldırmamakla birlikte, 1804’ten bu güne kadar dereceli sistemi sürekli uygulayarak bu sistemin gelişmesinde önemli role sahip olmuştur¹¹⁵.

Fransa’da, cezaevlerinin işleyişini denetlemek ve denetlemeler sonucunda iyileştirme önerilerinde bulunmak amacıyla, 1818’de Hapishanelerin İyileştirilmesi Derneği, daha sonra Hapishaneler Derneği, bundan sonra da insanî amaçlı çok sayıda dernek kurulmuştur¹¹⁶. 1836 yılında Fransa Adalet Bakanlığı tarafından, yapılacak olan cezaevlerinin hücre sistemine göre yapılması, yapılmış cezaevlerinin ise hücre sistemine uygun hale getirilmesi emredilmiştir. Ancak 1853 yılında yeni bir emirle, hücreler birleştirilerek büyük koğuşlara dönüştürülmüştür. Bu uygulama neticesinde,

¹¹² BERTRAND, s. 179-180.

¹¹³ A. Rıza MENGÜÇ, Ceza İnfaz Hukuku ve İnfaz Müesseseleri, İstanbul 1968, s. 284-285.

¹¹⁴ BERTRAND, s. 179.

¹¹⁵ Muzaffer ÖZTUNÇ, İspanya Cezaevleri Nizamnamesi, Adliye Ceridesi, Ankara 1939 s. 263.

¹¹⁶ FOUCAULT, s. 294.

mahkûmların birbirinden etkilenmesi ve mükerrirlerin sayısının artması nedeniyle, 5 Haziran 1875 tarihli bir kanunla yeniden hücre hapsi sistemi kabul edilmiştir¹¹⁷.

Fransa’da 1840 yılında açılan Mettray Cezaevi hakkında *Foucault* şunları söylemektedir: “Eğer hapishane sisteminin oluşumunun ne zaman sona erdiğini saptamaya kalkışsaydım, ne 1810 ve ceza kanununu, ne de hücreye kapatma ilkesini koyan kanunla birlikte 1844’ü seçerdim; ... Mettray’ın resmi açılış tarihi olan 22 Ocak 1840’ı seçerdim... Neden Mettray? Çünkü burası en yoğun haldeki disiplinsel biçim, davranış biçimlerine yönelik bütün bastırma teknolojilerinin yoğunlaştıkları modeldir. Burada “manastırdan, hapishaneden, kolejden, alaydan” birşeyler vardır ...en küçük itaatsizliğe ceza verilmektedir ...verilen cezaların başında hücre hapsi gelmektedir ...hapishane olmasın diye yapılmış olan yasal ceza sisteminin dışında kalan tüm cezalandırma kurumu hücrede zirveye çıkmaktadır; burada duvarın üzerinde kara harflerle “Tanrı sizi görüyor” diye yazılmıştır¹¹⁸.

1870 yılında ABD’de ACA (American Correction Association) isimli kurum ortaya çıkmıştır. Günümüze kadar varlığını üye sayısını arttırarak sürdüren ACA, infazın reform ihtiyaçlarını belirleyip bunları standart kurallar halinde yayınlayarak, ABD’nin infaz politikasının iyileşmesinde çok önemli rol oynamıştır. ACA’nın kuruluşundan bir yıl sonra 1871 yılında Amerikan Federal Mahkemesi mahkûmların, cezaevinin şartlarının değiştirilmesi talebiyle dava açtıklarında davayı reddetmiş ve kararında da “mahkûmlar sivil ölüdür” demek suretiyle, mahkûmların hiçbir anayasal

¹¹⁷ MÜSTECAPLIOĞLU, s. 1515.

¹¹⁸ FOUCAULT, 375 vd.

hakkının bulunmadığını belirtmiştir. Bu karar 20. Yüzyıldan önce mahkûmlara bakış açısını gösteren önemli bir karardır¹¹⁹.

E. 20. Yüzyılda Cezaların İnfazı ve Cezaevleri

Uluslararası boyutta, hürriyeti bağlayıcı cezaların infazında ortak standart kuralların ortaya konulabilmesi için, 19. Yüzyılın ortalarından itibaren uluslararası kongreler yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda 1846 yılında Frankfurt'ta, 1847 yılında da Brüksel'de kongreler yapılmış, 19. Yüzyılın sonlarına doğru ise bu çalışmalar aralıklarla devam ederek yoğunluk kazanmıştır¹²⁰.

20. Yüzyılın ilk yarısına Birinci ve İkinci Dünya Savaşları damgasını vurmuştur. Bu savaşlar ve infazın insanileştirilmesi fikrine karşı olan alan totaliter rejimler nedeniyle, pek çok konuda olduğu gibi cezaevlerinin gelişimi konusunda da 1950'li yıllara kadar bir duraksama yaşanmıştır¹²¹. Bu dönemde, 1929-1933 yıllarında Uluslararası Ceza ve İnfaz Komisyonu tarafından oluşturulan asgari standart kurallar, Milletler Cemiyeti'nin 15. olağan toplantısında üye ülkelere tavsiye edilmiş ancak İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bu konuda herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. 1949 yılında uluslararası penologların katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda Milletler Cemiyeti tarafından ortaya atılan standart kurallar gözden geçirilerek geliştirilmesi önerilmiştir¹²².

İnfazın iyileştirilmesine yönelik çalışmalar 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanmış ve infaz hukukunun gelişiminde oldukça önemli bir yere sahip olan uluslararası standart kurallar uygulamaya konulmuştur. Birleşmiş Milletler

¹¹⁹ TÜRKER, ABD'de İnfaz Sistemi, s. 166-169.

¹²⁰ Sulhi DÖNMEZER, Şahsi Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazında Milletlerarası Standartlar, in: Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, 18.01.1997, Ankara, s. 19.

¹²¹ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 126.

¹²² DÖNMEZER, Türkiye'nin İnfaz Rejimi, s. 19.

tarafından Cenevre’de 1955 yılında düzenlenen suçların önlenmesi ve suçluların ıslahı konulu kongrede “*Hükümlülere Uygulanacak Muameleye İlişkin Minimum Standart Kurallar*”ı kabul edilmiş ve daha sonra da bu standart kurallar, Ekonomik ve Sosyal Konseyin 31 Temmuz 1957 tarihli ve 63 sayılı kararıyla onaylanmıştır¹²³.

Avrupa’da ise, 1957 yılında oluşturulan Suç Problemleri Avrupa Komitesi, 1968 yılında Birleşmiş Milletler tarafından, Hükümlülere Uygulanacak Muameleye İlişkin Minimum Standart Kurallar’ın Avrupa’da fiilen uygulanması için faaliyette bulunmaya davet edilmiştir. Bunun üzerine metin üzerinde uzmanlarca yapılan çalışmalar sonucunda, Bakanlar Komitesi tarafından 1973 yılında 5 (73) sayılı kararla, asgari standartları düzenleyen Avrupa metni kabul edilmiş ve Komite tarafından üye ülkelerden, asgari standartlarda belirtilen ilkelere göre uygulama yapmaları, bu uygulamaları her beş yılda bir Genel Sekretere rapor halinde sunmaları istenmiştir. Bu kuralların fiilen uygulanmasını sağlamak amacıyla 1980’li yıllara doğru Hapis Cezası Konusunda İşbirliği Komitesi oluşturulmuştur. Bu konuyla Parlamenterler Asamblesi de ilgilenmiş ve 914 (1981) sayılı kararıyla kuralların çağdaş infaz hukuku gereklerine uygun olacak şekilde gözden geçirilerek yeni bir metin oluşturulmasını istemiştir. Bunun üzerine, yapılan çalışmalar sonucunda oluşturulan tavsiyeler metni, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 12 Şubat 1987 tarihinde “*Hükümlülerin İyileştirilmeleri İçin Standart Asgari Kuralların Avrupa Metni*” başlığıyla 100 madde halinde kabul edilmiştir¹²⁴.

BM ve Avrupa Komitesi tarafından kabul edilen bu standart kurallarda, tüm hükümlü ve tutukluların insan onuruna yakışır bir muamele görmeleri temel şart

¹²³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Necati NURSAL, Uluslararası Cezaevi Standart Kuralları ve İlgili Sözleşmeler, Ankara 2002, s. 251.

¹²⁴ DÖNMEZER, Şahsi Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazı, s. 20.

olarak yer almaktadır¹²⁵. Bununla birlikte, sağlık, hijyen, beslenme, giyim, dış dũnya ile ilişki, eğitim, kũltũr, spor, din, şikayet, çalışma, sınıflandırma ve iyileştirme konuları da standart kuralların içinde dũzenlenmektedir.

ABD’de 20. Yũzyılın ikinci yarısında gerçekleştirilen infaz reformunda Amerika Yũksek Mahkemesi’nin çok önemli rolũ olmuştur. 1871 yılında mahkũmları “sivil lũler” olarak nitelendiren Yũksek Mahkeme, 1944 yılında açılan bir dava sonucunda, mahkũmların anayasal haklarının olduğuna ancak bu haklarının kanunla kısıtlanabileceğine karar vermiştir. 1960’lı yıllardan itibaren Yũksek Mahkeme, Anayasada belirtilen hakların mahkũmlarla ilgili olarak hangi koşullarda sınırlandırılabilceğini her kararında ayrı ayrı tartışarak infaz koşullarının iyileşmesini sağlayan çok ciddi yargısal içtihatlar oluşturdu. ABD’de infazın iyileştirilmesinde, daha önce szũ edilen ACA isimli kurumun da önemli katkıları olmuştur. Bu kurum kuruluşundan itibaren, sağlık, beslenme, haberleşme, ziyaret, eğitim gibi konularda “*ACA Minimum Standart Kurallar*” olarak adlandırılan standartlar oluşturmuş ve bunları 1932, 1946 ve 1954 yıllarında revizyona tabi tutarak yayınlamıştır. ACA, Dũnyanın değişik ülkelerinden infaz görevlileri ve uzmanlardan oluşan 20.000’in üzerinde ũyesi ile ABD infaz politikasında etkili olmaktadır¹²⁶.

1923 yılında Alman İmparatorluk devletleri cezaevi konusunda ortak bir kanun çıkardılar. Bu kanunda, hũkũmlũnũn kişisel iyileştirilmesi değil, çalışma yoluyla yeniden sosyalleşmeye özendirme yöntemi vurgulanmıştı. Weimar döneminde, cezanın infazında kesin olarak ilk defa eğitim fıkri üzerinde durulmuş ve eğitim, bu dönemde ceza infazının temeli haline gelmiştir. Ancak cezanın infazında

¹²⁵ İnsan Hakları Yũksek Komiserliği Ofisi, İnsan Hakları ve Cezaevleri, Cenevre 2001, s. 9.

¹²⁶ TũRKER, ABD’de İnfaz Sistemi, s. 166-167.

eğitimi ön planda tutan bu anlayış, 1933 yılında Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmesiyle ortadan kalktı. 1940 tarihinde yapılan Ceza İnfaz Kanunu'na ise “güvenlik ve korkutma düşüncesi” hakim olmuştur. Almanya'da 1977 yılında yürürlüğe giren Ceza İnfaz Kanunu'yla ise, hükümlülerin ve cezaevi idaresinin yetkileri açık bir şekilde tanımlanmış ve çağdaş infaz anlayışına uygun bir şekilde, hükümlülerin tedavisi ve yeniden topluma kazandırılması anlayışının altı çizilmiştir¹²⁷.

1966 tarihli Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin cezanın infazına ilişkin olarak düzenlenen 10. maddesinin 3. fıkrasında, “ Ceza infaz sistemi, hükümlüleri iyileştirme ve toplumsal rehabilitasyonlarını sağlama gibi temel amaçlara sahip olur” şeklinde bir düzenlemeye uluslararası hukukta ilk kez yer verilmiştir. Ayrıca, 10.12.1984 tarihli BM İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi'nde, 10.12.1984 tarihli Amerika İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi'nde, 26.11.1987 tarihli Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Davranış ya da Cezanın Önlenmesi Sözleşmesi'nde ve Avrupa Konseyi'nin 15.01.1989 tarihli Viyana Sonuç Bildirgesinde cezaların infazı sırasında insani olunması gerektiği vurgulanmıştır¹²⁸.

Foucault, iyi bir cezaevinde bulunması gereken yedi temel ilkeyi şu şekilde sıralamaktadır¹²⁹: İslah ilkesi, sınıflandırma ilkesi, cezaların çeşitlendirilmesi ilkesi, zorunlu ve hak ilkesi olarak çalışma, cezaevi eğitimi ilkesi, tutukluluğun teknik denetimi ilkesi ve ek kurumlar ilkesi.

¹²⁷ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 123-124.

¹²⁸ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s.126.

¹²⁹ Bu ilkeler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: FOUCAULT, s. 341 vd.

III. İNFAZ SİSTEMLERİ

18. Yüzyıldan başlayarak gerek Avrupa’da gerekse Amerika’da büyük gelişmeler gösteren hürriyeti bağlayıcı cezaların infazı konusunda geliştirilen sistemler beş grupta toplanabilir. Bunlar:

1. Toplu hapis sistemi,
2. Pensilvanya ya da hücre sistemi,
3. Auburn sistemi,
4. Dereceli sistem,
5. Çağdaş sistemler.

A. Toplu Hapis Sistemi

İlk cezaevlerinde bu sistem uygulanmıştır. 1595 yılında kurulan Amsterdam Cezaevinde uygulanan bu sistemde suçlular arasında herhangi bir ayırım yapılmamaktaydı. Tutuklu ve hükümlüler günün her saati bir arada bulundurulur, hürriyeti bağlayıcı cezanın uzun veya kısa olması, tutukluluk veya hükümlülük, yaş, daha önce suç işlemiş olma veya olmama gibi kıstaslar kullanılmazdı. Böylelikle bu sistemde suçluyu kahraman gibi görenlerle, işlediği suçtan pişman olanlar aynı koğuştaki yaşarlardı¹³⁰. Bu sistemin sonraki uygulamalarında kadınlar erkeklerden, büyükler küçüklerden, tutuklular hükümlülerden ayrılmıştır¹³¹.

Uygulamaya konulduktan bir süre sonra toplu hapis sisteminin mahkûmlar üzerindeki olumsuz etkisi görüldü. Bu olumsuz etkinin mahkûmların birbirleriyle konuşmasından kaynaklandığı ve cezaevinde kesin bir susma yasağının uygulanması ile bu kötü etkinin önüne geçilebileceği düşünülerek mahkûmlar arasında konuşma yasağı getirildi. Bunu sağlamak için de şiddetli cezalar konuldu. Ancak bütün bu

¹³⁰ GÜRAN, s.9; METE, s. 19.

¹³¹ GÜRAN, s.9.

çalılara rağmen cezaevlerinde mutlak bir sessizlik sağlanamadı ve sağlanan sessizlikde bu cezaevlerindeki sorunların çözümüne yetmedi¹³².

Bu sistemin uygulanacağı cezaevlerinin yapımının, diğer sistemlerin uygulanacağı cezaevlerinin yapımına oranla daha az masraf gerektirmesi ve mahkûmların sürekli bir arada bulunmaları nedeni ile toplu yaşama alışkanlıklarını kaybetmemeleri, bu sistemin başlıca faydaları olarak gösterilebilir. Ayrıca mahkûmların psikolojik yönden iyi bir sınıflandırmaya tabi tutulmaları halinde, bu sistemin mahkûmların ıslahı için çok etkili olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır¹³³.

Toplu hapis sisteminin zararları ise çok daha fazladır. Bu sistemin başlıca zararları şu şekilde sıralanabilir¹³⁴;

1. Toplu hapiste, yapay, kontrolsüz bir topluluk ortaya çıkar. Topluluk psikolojisi içinde en feci suç işleyenlerin ve en belalı olanların etkisinde kalan bir ortam oluşur.
2. Cezaevinde disiplin sağlamak daha da zorlaşır. Çünkü cezaevi idaresinin topluluğa müdahalesi daha zordur.
3. Mahkûmlar arasında suç işleme normal karşılanacağından mahkûmiyet mağduriyet gibi algılanır ve suçlunun, kendisini suçlu hissetmesi engellenmiş olur. Bu ise cezanın ıslah edici etkisini sonuçsuz bırakır.

¹³² GÜRAN, s. 10-11.

¹³³ İsmet OCAKÇIOĞLU, Fransız Ceza İnfaz Sistemi ve Ceza İnfaz Müesseseleri, Adalet Dergisi, Ankara 1967, s. 688.

¹³⁴ EREM, Adalet Psikolojisi, s.332-333; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 75-76; Doğan SOYASLAN, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1998, s. 593; OCAKÇIOĞLU, Fransız Ceza İnfaz Sistemi, s.688; Ahmet TAŞKIN, Türkiye'nin Cezaevi Gerçeği, Ankara 2004, s. 220-221.

4. Cezaevleri ilk defa suç işleyenler için adeta bir çeşit okul fonksiyonu görür. Profesyonel suçlularla amatör suçluların bir araya gelerek yeni suç örgütleri kurmalarını kolaylaştırır.
5. Her mahkûmun psikolojisi üzerinde birbirinden çok farklı etkiler yapan bu sistemde, bazı mahkûmlar açısından hapis cezasının korkutuculuğu ortadan kalkmaktadır.
6. Boş oturan ve günün her anını yan yana geçiren mahkûmlarda ahlak düşüklüğü ve eşcinsel ilişkiler ortaya çıkar, özellikle yaşça genç olan mahkûmların ırzına geçme olayları yaşanır.
7. Cezaevinde kurulmuş olan arkadaşlıkların tahliye sonrası da devam etmesi sonucunda mahkûmun yeni bir hayata başlaması zorlaşır, şantaj ihtimalleri artar ve tekrar kötü yola sevk edilebilir.

Toplu hapis sisteminin bir infaz sistemi olmadığını, mahkûmları sürekli bir arada bulundurmanın, birtakım zorunluluklar nedeniyle ortaya çıkan bir sistemsizlik olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır¹³⁵.

Zamanla suçluların ıslahının yukarıda sayıldığı üzere pek çok zararları olan toplu hapis sistemi ile mümkün olmadığı görüldü. Böylece mahkûm ıslah edilmek bir yana adeta yeniden suç işlemek için toplumun içine gönderiliyordu. Toplum, suçluyu cezaevine göndererek cezalandırdığını düşünürken, gelecekte işlenecek suçların tohumlarını yetiştirmektedir¹³⁶.

¹³⁵ Bkz. DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 625.

¹³⁶ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 333

B. Pensilvanya (hücre) Sistemi

Pensilvanya sisteminin ilk cezaevi, 1790 yılında, dünyanın ilk cezaevi iyileştirme vakfı olarak bugün de varlığını sürdüren Filedelfiya Cezaevi Vakfı'nın girişimleri ile Filedelfiya'da kurulmuştur. Bu cezaevinde hükümlüler gece ve gündüz tek kişilik bir hücrede kalırlardı ve gardiyanlar dışında hiç kimse ile görüşemezlerdi. Oldukça katı bir tecrit uygulanan bu cezaevinde, mahkûmların ıslahı için İncil okumalarına izin verilir ve cezaevindeki küçük bir holde kısa yürüyüş yaptırılırdı¹³⁷.

İlk uygulandığı yerin Filedelfiya olması nedeniyle *Filedelfiya sistemi* de denilen bu sistem bir anda ortaya çıkmamıştır. “Cezaevlerinin Tarihsel Gelişimi” bölümünde anlatıldığı üzere hücre sisteminin temelleri çok daha eskiye dayanmaktadır.

Filedelfiya Cezaevi Vakfı'nın gayretleriyle 1829 yılında Filedelfiya'da açılan cezaevinin dünyanın ilk modern cezaevi olduğu söylenebilir. Bu cezaevinde dünyanın farklı yerlerinden gelen ziyaretçiler incelemelerde bulunmuşlardır¹³⁸.

Pensilvanya sisteminin esasında, mahkûmların gece ve gündüz bir hücrede bulunmaları vardır. Bu sistemde sadece görevli gardiyanlar ve din adamları mahkûmla temas kurarlardı ve belirli zamanlarda akraba ziyaretine izin verilirdi¹³⁹.

Toplu hapis sisteminin sakıncalarını ortadan kaldırmayı hedefleyen bu sistem, cezaevlerinin suç işleme eğilimi olanlar üzerinde caydırıcı bir etkisi olmasını ve suçluların hücrelerde pişman olmasını sağlama temelleri üzerine kurulmuştur. Suçluların cezaevinde birbirlerini tanımaları ve bir arada bulunmalarından kaynaklanan problemler bu sistemin uygulandığı cezaevlerinde görülmez.

¹³⁷ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s.104.

¹³⁸ TÜRKER, Melda, ABD'de İnfaz Sisteminde İnsan Haklarının Gelişimi, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001, s. 166.

¹³⁹ METE, s.20.

Cezaevinde disiplinin sağlanması ve cezada bireyselleştirmenin daha kolay yapılabilmesi bu sistemin bir diğer iyi yönü olarak sayılmaktadır¹⁴⁰.

Pensilvanya sistemi Kara Avrupasında (özellikle Belçika’ da) Dupectiaux’ un da etkisiyle uygulama alanı bulmuştur. *Dupectiaux*; 1837 yılında yayınladığı “*sur les progres et de letat actule de la reforme penitentiaire*” isimli eserinde suçluluğa karşı en etkili yol olarak hücre hapsini savunmuştur. O’na göre; suçlular ancak, hücrelerin kalın duvarlarıyla diğer mahkûmların olumsuz etkisinden uzak tutulabilir. Yine Dupectiaux’a göre; aklî dengesi yerinde olmayanlar, altmış yaşının üstündekiler, sağlığı yerinde olmayanlar ve hücre hapsine dayanamayacağı belli olan suçlular hücre hapsinden muaf tutulmalıdırlar. Ayrıca hücre hapsi, toplu hapse göre daha ağır olduğundan dolayı, bir gün hücre hapsi iki gün toplu hapse eşit olmalıdır. Suçlunun hücrede ıslah edilmesi amacıyla suçlunun üzerinde olumlu etkiler bırakabilecek kimseler tarafından ziyaret edilmeleri gibi yardımcı vasıtalarla başvurulmalıdır. Dupectiaux’un fikirleri bugünkü Belçika infaz sisteminin de temeli olarak değerlendirilmektedir¹⁴¹.

Bu sistemde mahkûmlar daha cezaevine girer girmez bir hücreye kapatılarak, cezanın bütün şiddeti ile karşı karşıya bırakılır. Mahkûmun ıslahı açısından ilk anda böyle bir “psikolojik darbe” ye ihtiyaç vardır. Tek başına kalmak ve sessizlik insanları korkutur¹⁴². Fildelfiya Cezaevinde söz konusu sistem uygulanırken, yeni gelen mahkûm, diğer mahkûmlarla görüştürülmediği gibi, dinî telkinlerde bulunan rahibin dahi sadece sesini duyabilirdi. Burada her mahkûma küçük bir bahçe ayrılır,

¹⁴⁰ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 625-626; EREM, Adalet Psikolojisi, s. 333.

¹⁴¹ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 323.

¹⁴² EREM, Adalet Psikolojisi, s. 334.

mahkûmlar odalarında ayakkabıcılık ve terzilik gibi küçük işlerde çalıştırılırlardı. Bu sistem cezaevi idaresinde ve ferdileştirmede pek çok kolaylık sağlamaktaydı¹⁴³.

Pensilvanya sisteminin zararlı yönleri ise şu şekilde sıralanmaktadır¹⁴⁴:

- a. Sürekli hücrede kalan mahkûmun beden ve ruh sağlığı tehlikeye girmektedir. Mahkûm kısa sürede vereme veya akıl hastalığına yakalanabilmekte ya da intihara yönelebilmektedir.
- b. İnsanlardan sürekli uzak kalan mahkûm, tahliyeden sonra yeniden sosyal hayata uyum sağlamakta zorlanmaktadır
- c. Islahın en temel unsurlarından biri olan mahkûmun çalıştırılması imkanı hücrede oldukça dardır. Buradaki çalışma ancak küçük el sanatlarını kapsayabilir.
- d. Sistemin uygulanabileceği hücrelerin yapımı oldukça pahalıya mal olmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte Pensilvanya sistemi, Amerika’da Pensilvanya eyaletinin dışındaki bazı eyaletlerde, Avrupa’da ise, İtalya ve Belçika’da uygulama alanı bulmuştur. Fildelfiya’da 1913 yılında yürürlükten kaldırılan bu sistem Belçika’da kısmen de olsa hala etkisini sürdürmektedir¹⁴⁵.

C. Auburn Sistemi

1816 yılında New York’ta inşa edilen Auburn Cezaevi’inde başlangıçta tam anlamıyla hücre hapsi cezası uygulanmıştır. Auburn Cezaevi’ndeki ilk mahkûmlar hücrelerde ikerli gruplar halinde kalmaktaydılar. Ancak bir hücrede iki hükümlünün kalmasının ortaya çıkardığı sorunlar görülünce cezaevinin ayrı bir

¹⁴³ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 626.

¹⁴⁴ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 626; EREM, Adalet Psikolojisi, s. 333; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 78-79; OCAKÇIOĞLU, s. 689; TAŞKIN, Türkiye’nin Cezaevi Gerçeği, s. 223-224.

¹⁴⁵ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 626; SOYASLAN, s. 594; METE, s. 20.

bölümüne seksen hücre yaptırıldı ve mahkûmlar tek-tek bu hücrelere yerleştirildiler. Kısa süre sonra, bu uygulamanın da değişik sorunları beraberinde getirdiği görüldü. Onsekiz ay gibi kısa bir süre içinde mahkûmların bazıları ölmüş, pek çok mahkûmda fiziksel ve ruhsal çöküntüler meydana gelmiştir. Bunun üzerine New York valisi 1823 yılında geniş bir af ilan etmiştir¹⁴⁶.

1823 yılından itibaren Auburn Cezaevi'nde, ilk defa bu cezaevinde uygulandığı için Auburn sistemi olarak adlandırılan yeni bir sistem uygulamaya konulmuştur¹⁴⁷. Bu sistemde, Pensilvanya'da uygulanan “yalnızlık” sisteminin yerine “sessizlik” sistemi yerleştirilmiştir¹⁴⁸.

Bu yeni uygulamada mahkûmlar gündüzleri atölyelerde bir arada çalışıyorlar fakat birbirleriyle konuşmuyorlardı. Geceleri ise herkes kendi tek kişilik hücresinde kalıyordu. Mahkûmların ailelerinin ziyaretlerine dahi izin verilmiyordu. Konuşma yasağına uymayanlara ise çok ağır cezalar veriliyordu¹⁴⁹. *Sessiz Sistem* olarak da tanımlanabilecek bu sistemde, mahkûmlar hücrelerinin dışında önlerine bakmak ve sessiz bir şekilde yürümek zorundaydılar. Mahkûmların çalışma sırasında dahi olsa birbirlerinin karşısına oturmaları yasaktı¹⁵⁰.

Auburn sisteminde mahkûmlar çalıştırıldıklarından dolayı infazdan beklenen ıslah amacına ulaşılması mümkündür. Mahkûmlar arasındaki konuşma yasağı, mahkûmların birbirlerini kötü yönden etkilemelerini engeller. Ayrı hücrelerde kalma eşcinsel ilişkileri önleyeceği gibi gündüzleri toplu çalışma da yalnızlığı önler.

¹⁴⁶ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 627; METE, s.20.

¹⁴⁷ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 627; METE, s.20.

¹⁴⁸ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 106.

¹⁴⁹ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 627; Öztürk-Erdem, s. 264; METE, s.21; OCAKÇIOĞLU, s. 689.

¹⁵⁰ İlkay SAVCI, Cezaevi İşyurtları, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 228.

Mahkûmların çalışmaları nedeniyle cezaevinin giderleri belli ölçüde karşılanmış olur¹⁵¹.

Auburn sistemine yönelik eleştiriler ise şöylece özetlenebilir; Öncelikle bu sistemde, mahkûmların gündüzleri bir arada bulundurulduklarında konuşmalarını sağlamak oldukça güçtür ve uygulamada da bir türlü başarılamamıştır. Sistemin başarıya ulaşabilmesi için gerekli olan yapıların yapılması ve çok sayıda cezaevi personeline ihtiyaç olması büyük bir masraf gerektirmiştir¹⁵².

Auburn sistemi gerek Amerika’da gerekse Avrupa’da geniş bir uygulama alanı bulmuş ve zaman içinde kriminolojiden elde edilen verilerle geliştirilmiştir¹⁵³. Bugün de bu sistem, mahkûmlar arasındaki konuşma yasağı kaldırılıp, dereceli sistemin bir bölümü haline getirilerek, bazı ülkelerde uygulanmaya devam edilmektedir¹⁵⁴.

D. Dereceli Sistem

18. Yüzyılda İngiltere’de suç işleyen mahkûmlar Avustralya’ya sürgüne gönderiliyorlardı. Sürgün cezasını tamamladıktan sonra yeniden ağır cezayı gerektiren suç işleyen suçlular ise Norfolk Adası’na gönderiliyorlardı. Norfolk Adası’nda uygulanan infaz sisteminin şartları ve disiplin cezaları ağırdı. Bu ağırlık sık sık isyanlara ve intiharlara sebep oluyordu. Zamanla Norfolk Adası ve mahkûmları İngiltere için çok önemli bir mesele haline geldi. 1840 yılında Yüzbaşı Alexander Maconochie (1787-1860), özel bir infaz rejimi uygulayarak bu meseleyi

¹⁵¹ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 627; METE, s. 20; TAŞKIN, Türkiye’nin Cezaevi Gerçeği, s. 225.

¹⁵² DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 627-628; TAŞKIN, Türkiye’nin Cezaevi Gerçeği, s. 225.

¹⁵³ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 628.

¹⁵⁴ OCAKÇIOĞLU, s. 689.

halletmeyi teklif etti. Maconochie'nin bu teklifi kabul edildi ve Maconochie, Norfolk Adası'na gönderildi¹⁵⁵.

Maconochie, Norfolk'ta mahkûmların çalışmalarına ve iyi hal göstermelerine bağlı olarak not verilmesi ve verilen bu notların değerlendirilerek mahkûmun ceza süresinin belirlenmesi esasına dayanan yeni bir sistem geliştirdi. Bu sistemde, mahkûmların işledikleri suçun ağırlığına göre cezaevine girişte bir not belirleniyor ve mahkûmun da tahliye olmak için iyi hal ve çalışma ile bu nota ulaşması gerekiyordu. Mahkûma, günlük yaşantısındaki iyi ve ıslah amacına uygun davranışlarından dolayı olumlu, kötü davranışta bulunması halinde ise olumsuz not veriliyordu. Alınan olumsuz notlar da olumlu notları nötrleştiriyordu. Not esasına dayanan bu sistem Norfolk Cezaevi'nde çok iyi sonuçlar verdi ve adada bulunan suçlular dört yıl içinde ıslah oldu. Bu olumlu sonuç üzerine sistem geniş bir taraftar topladı¹⁵⁶.

1842 yılında Pensilvanya sistemi esas alınarak Londra yakınlarında yapılan Pentonwille Cezaevi'nin hücreleri, zaman içerisinde İngiliz dereceli sistemi ile gerçekleştirilen ceza infazının aşamalarından birisi haline geldi. Mahkûmlar cezalarının infazına sert bir başlangıç yaparak 18 ay Pentonwille'de tek kişilik bir hücrede kalıyorlardı. Burada mahkûmlar, iyi halleri ve çalışma yetenekleri göz önüne alınarak belirli sınıflara ayrılıyorlar ve sınıflarına göre çalışma şartları değişkenlik gösteren bir İngiliz kolonisine gönderiliyorlardı. Son aşama da başarılı geçerse şartla salıverilme gerçekleştiriliyordu¹⁵⁷.

¹⁵⁵ GÜRAN, s. 14; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 81.

¹⁵⁶ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 628-629; GÜRAN, s. 14; ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 82.

¹⁵⁷ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 109-110.

İrlanda'lı Sir Walter Crofton cezaevleri müdürüyken, 1851 yılından itibaren İrlanda'da dereceli sistem uygulanmaya başlandı¹⁵⁸. Hükümlüler, birçok aşamadan oluşan bu sistemin ilk bölümünde, hücrede kalarak monoton işler yaparlar. İkinci bölümünde, bayındırlık işlerinde çalıştırılan hükümlüler, başarı gösterirlerse son aşama olarak, denetim olmadan çalışabilecekleri, bazen toplum içine girebilecekleri bir cezaevine gönderilirler. Hükümlünün bu aşamada da başarılı olması halinde, belirli şartlar çerçevesinde salıverilmesi gerçekleştirilir. Zordan kolayca doğru devre esasına dayalı bu sistemde, mükâfatlandırma yoluyla hükümlünün ıslahının gerçekleştirilmesine çalışılmaktadır¹⁵⁹. Bu şekilde İngiliz dereceli sistemi İrlanda dereceli sistemi şeklinde geliştirilerek yeniden uygulamaya konulmuştur¹⁶⁰.

Bu sistem, Toplu hapis, Pensilvanya ve Auburn sistemlerinin zararlı yönlerini ortadan kaldırmayı ve faydalı yönlerini uygulamayı esas almıştır. Pensilvanya ve Auburn sistemlerinde mahkûmların tahliye sonrasında topluma uyum sağlayamamaları göz önünde bulundurularak, mahkûmlar aşamalı bir şekilde toplumsal hayata alıştırılır. Bu sistemde cezanın, acı ve ızdırap verici olma niteliği ile iyileştirici olma niteliği bir arada uygulamaya konulmaya çalışılmaktadır. Cezaevindeki disiplini sağlamak da bu sistemin bir başka esasını oluşturmaktadır. Bu amaçları elde etmek için cezanın infazına mutlak bir hücre hapsi ile başlanır, mahkûm iyi hal gösterdikçe infaz rejimi yumuşatılır, iyi halin sonucunda da mahkûm genellikle şartla salıverilir¹⁶¹.

Dereceli sistem, mahkûmun toplum hayatına yeniden uyum sağlamasını amaçlayan bir tedavi yöntemi olarak kendini gösterir. Mahkûm geceleri tek kişilik

¹⁵⁸ METE, s.20; KUNTER, s. 416.

¹⁵⁹ ARTUK-GÖKCEN-YENİDÜNYA, s. 83.

¹⁶⁰ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s.111.

¹⁶¹ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 629; EREM, Adalet Psikolojisi, s. 334

hücrede kalır, gündüzleri toplu halde çalıştırılır. Mahkûma mektuplaşma, ziyaretçi kabulü, çalışması karşılığında kazandığı para ile ilgili tasarruf hakkı, tahliyeye yakın zamanda cezaevinden izinli olarak kısa süreli dışarı çıkabilme imkânları da sağlanır. Günümüzün açık infaz kurumlarının temelleri dereceli sistem ile atılmıştır¹⁶².

Dereceli sistem, anlatılan bu yapısı itibariyle uzun süreli hapis cezalarında uygulanabilecek bir sistemdir. Bu sistemde derecelendirmenin her aşaması uzun sürelerle yayılmıştır. Bu nedenle kısa süreli hapis cezalarında bu sistemin uygulanması pek mümkün gözükmemektedir¹⁶³.

Dereceli sistemi günümüzde uygulayan pek çok ülke vardır. Ancak bu ülkeler arasında ortak bir uygulamanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu farklı uygulamalar arasında, sadece sistemin temel felsefesinde bir ortaklıktan söz edilebilir¹⁶⁴. O da; dereceli sistemi uygulayan bütün ülkelerde cezanın infazı zordan kolayca doğru dereceli bir seyir izler¹⁶⁵.

Türkiye'deki infaz sistemi de temelde dereceli sisteme göre düzenlenmiş olup çağdaş gelişmelere uygun olarak bu sistem üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Türkiye'deki infaz sistemi ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

E. Çağdaş Sistemler

Bundan önce incelediğimiz sistemlerde az veya çok suçluya acı ve ızdırap verme amacı vardır. Suçlunun ıslahının temel amaç olduğu dereceli sistemde dahi cezanın korkutucu ve ızdırap verici amacı göz ardı edilmemektedir. Çağdaş anlayışta ise cezada acı ve ızdırap fikri terkedilmiştir. Buna göre, suçluluğu yargısal bir kararla kesinleşen suçlunun, tamamen uzmanların kontrolündeki kurumlarda iyileştirilmesi,

¹⁶² EREM, Adalet Psikolojisi, s. 334; OCAKÇIOĞLU, s. 690.

¹⁶³ OCAKÇIOĞLU, s. 690.

¹⁶⁴ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 629.

¹⁶⁵ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 334.

tekrar sosyalleştirilmesi ve toplumla uyum sağlaması amacıyla mümkün olan bütün bilimsel yöntemler kullanılarak, dereceli bir sistem içerisinde yeniden toplum hayatına katılmasının sağlanmasına ve suçluda kendi kendini kontrol etme duygusunun geliştirilmesine çalışılmaktadır¹⁶⁶.

Bu yeni anlayışta, suçlu baştan itibaren “kişi” olarak ele alınmaktadır. Suçlunun kişilik özellikleri dikkate alınarak insanî ilişkiler çerçevesinde iyileştirilmesine çalışılmaktadır. Hatta suçlunun cezaevi yönetimine katılması imkanı dahi sağlanmaktadır. Kötü huyları yok edilmesi gereken bir kişi olarak kabul edilen hükümlü, bunun gerçekleştirilebilmesi için bilimsel yöntemlerin uygulanabileceği bir şahıs olarak düşünülmektedir. Bununla birlikte hükümlü, bir cezaevinde hatta bir hücrede kalmakta ancak gündüzleri suçlunun işi ve hayatı özgür insanların işi ve hayatı gibi organize edilmeye çalışılmakta ve suçlu özgür insanların toplum hayatına alıştırılmaktadır¹⁶⁷.

Çağdaş kriminoloji, cezaevlerindeki topluluk üzerinde yaptığı çalışmalarda, klasik anlamda cezaevindeki topluluğun suçların ıslahını sağlamaya elverişli olmadığını, buralarda kendine özgü bir kültür oluştuğunu ve bunun da suçlunun ıslahına hiçbir faydasının olmayacağını ortaya koymuştur¹⁶⁸. Bu nedenle suçlunun, kendisi, mağdur ve toplum açısından tehlike taşımadığı durumlarda ceza infaz kurumuna konulması faydalı değildir¹⁶⁹.

Günümüzde etkin olan anlayış, hürriyeti bağlayıcı cezaların kişisel ve toplumsal açıdan pek çok sakıncalar taşıdığını belirtmekle birlikte bunun tamamen kaldırılmasının ise mümkün olmadığını kabul etmektedir. Hürriyeti bağlayıcı

¹⁶⁶ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 630.

¹⁶⁷ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 631.

¹⁶⁸ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 630.

¹⁶⁹ Füsün Sokullu AKINCI, Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar ve Alternatifleri, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21/12.01.2000, Ankara 2001, s. 47.

cezaların en son çare olarak verilmesi, bu cezaların yerine, hürriyeti bağlamayan başka ceza ve tedbirlerin uygulanması gerektiği, bugün etkin olan anlayış tarafından savunulmaktadır¹⁷⁰. Bundan dolayı hürriyeti bağlayıcı cezalar yerine hürriyeti bağlayıcı cezalara alternatif cezalar öngörülmüştür: Cezanın evde infazı, kamuya ait bir yerde zorunlu kalma, kamu yararına çalıştırma, koşullu salıverme, erteleme, para cezası, adli af, denetimli serbestlik ve taahhüt altında hükmün ertelenmesi gibi¹⁷¹.

Türk Hukukunda 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile hürriyeti bağlayıcı cezalara ve bu cezaların ceza infaz kurumlarında infazına alternatif olarak, konutta infaz, kamu yararına çalıştırma, para cezası, erteleme, koşullu salıverme ve denetimli serbestlik gibi kurumalar kabul edilmiştir.

IV. TÜRK İNFAZ SİSTEMİ

A. Osmanlı Devletinde Cezaların İnfazı ve Cezaevleri

İslam hukukunda hürriyeti bağlayıcı ceza niteliğinde hapis cezası olmadığından, İslam hukukunu uygulayan Osmanlı Devleti'nde de hapis cezasının uygulandığı yer anlamında cezaevi yoktu¹⁷². Hürriyeti bağlayıcı cezaların ilk olarak, Tanzimat Dönemi'nde yapılan 1840 tarihli Kanun-ı Ceza (kürek ve hapis cezası), 1851 tarihli Kanun-ı Cedit (kürek ve hapis cezası) ve 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu (kürek, hapis ve kalebentlik cezası) ile uygulanmaya başladığı görülmektedir¹⁷³. Hürriyeti bağlayıcı cezaların kanunlarda yerini almasının ardından,

¹⁷⁰ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 631-632.

¹⁷¹ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 632; Akıncı, s. 47 vd.

¹⁷² DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 129.

¹⁷³ Ahmet GÖKCEN, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul 1989, s. 11 vd.

modern anlamda hapis cezalarının infazı için ilk cezaevi 1865 yılında Sultanahmet'te yapılmıştır¹⁷⁴.

Osmanlı Devleti'nde, kuruluşundan padişah Yavuz Sultan Selim (1512) zamanına kadar geçen dönemde, birtakım kimselerin hapsedildiği görülmektedir. Hapsedilen bu kimseler vezir, kadı, beylerbeyi veya şehzade gibi ünvanlara sahip olan kimselerdi. Osmanlı Devleti'ne bağlı olan beylerden padişaha karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmeyenlerin bazıları da hapsedilmişlerdir. Bu dönemde Bursa, Tokat, Amasya, Karaman, Karahisar, Dimetoka, İpsala, Gelibolu, Edirne, İstanbul (Saray, Yedikule ve Boğazkesen Hisarı) gibi şehirler ve bu şehirlerdeki kaleler cezaevi olarak kullanılmıştır. Ancak burada ceza hukuku anlamında bir hapis cezası söz konusu değildir. Hapsedilen kimseler bazen hapsedildikten bir süre sonra serbest bırakılmışlar, bazen de hapsin sonunda idam edilmişlerdir. Bu dönem içerisinde adam öldürme, zina, hırsızlık ve eşkiyalık gibi suçlara verilmesi öngörülen cezalar kanunnamelerde açıkça yazılı olmakla birlikte halk içerisinde suç işleyen kimselerin hapsedildiğine dair tarihi bir kayıt bulunamamıştır¹⁷⁵.

Buharla çalışan gemilerin icadından önce gemiler yelkenle hareket ediyorlardı ve yelkenlerin hava şartları nedeniyle kullanılamadığı zamanlarda gemiyi kürekçiler hareket ettiriyorlardı. İşte bu nedenle Osmanlı Devleti'nde, 16. Yüzyıldan itibaren kürek cezası çok yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Hatta Osmanlı Deniz Kuvvetlerinin kürekçi ihtiyacının karşılanmasında zorluk çekilen dönemlerde, kürek cezasının dışında başka cezalara mahkûm edilen hükümlülerin, bu gemilere kürekçi olarak gönderildiği görülmektedir. Buharlı gemilerin icadından

¹⁷⁴ SOYASLAN, s. 591.

¹⁷⁵ Necdet ÖZTÜRK, Osmanlılarda Hapis Olayı (1300-1512), in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2005, İstanbul 2005, s. 101-129.

sonra ise, kürek cezası gerektiren suçları işleyenler zor işlerde çalıştırma cezası ile cezalandırılmışlardır¹⁷⁶.

Osmanlı Devleti'ne devlet kurumları arasında yapılan yazışmalardan¹⁷⁷ Tanzimat Dönemi'nden itibaren Cezaevi olarak kullanılan mekânların modernleştirilmelerine yönelik çalışmalar yapıldığı görülmektedir. 1876 yılından sonra İstanbul ve taşra cezaevlerinin modernize çalışmaları artırılmış, hükümlülere okuma-yazma öğretilerek eğitilmesi ve meslek kazandırılmasına yönelik programlar uygulamaya konulmuştur. Bu amaçla hapishanelerin ve tevkifhanelerin iç idaresini düzenleyen 97 maddelik nizamname hazırlanmıştır¹⁷⁸. Bu nizamnameye göre, her kaza, liva ve vilayette sorgulanmakta ve yargılanmakta olanlara mahsus tutukevi ve mahkûm olanlara mahsus hapishane bulunması öngörülüyordu. Ayrıca tutukevi ve hapishanelerde kadınlara mahsus bir bölüm bulunması gerektiği de düzenlenmekteydi. Böylelikle 20. Yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nde tutukevi ile hapishane ayrımının yapıldığını söylemek mümkündür¹⁷⁹.

Osmanlı Devleti'nde kadınların suç işleme oranları düşüktü. Kadınların işledikleri suçlar arasında, en fazla işlenen suç olarak fahişelik gözükmektedir. Fahişelik yapan kadınlar ise, haklarında verilecek karara kadar kısa süreli hapsedilmekte daha sonra da sürgün cezasına çarptırılmaktaydılar. Osmanlı Devleti'nde imam ve muhtar evlerinin kadın hükümlüler için hapishane olarak kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte bazı cezaevlerinde kadınlar için ayrı bir

¹⁷⁶ GÖKCEN, s. 92.

¹⁷⁷ Ebubekir SOFUOĞLU, Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 163 vd.

¹⁷⁸ Ali KARACA, XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 156.

¹⁷⁹ Yasemin Saner GÖNEN,, Osmanlı İmparatorluğunda Hapishaneleri İyileştirme Girişimi, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 174.

bölüm yapılmıştır. 1730-1830 tarihleri arasında kullanılan ünlü Hazreti Baba Cafer Zindanı'nda da kadın hükümlülere ait ayrı bir bölüm bulunmaktaydı¹⁸⁰.

Arşiv belgelerinden, 1911-1912 yıllarında Cezaevlerine yönelik bir iyileştirme projesi yapıldığı ancak Balkan Savaşları nedeniyle uygulamaya konulamadığı ancak bu iyileştirme projesinin yeniden ele alınarak 1917 yılında hayata geçirildiği anlaşılmaktadır. Bu projede, öncelikle binaların örnek olması gerektiği üzerinde durulmuş ve tüm vilayetlerde yapılan cezaevlerinin yöresel ihtiyaçlara göre değiştirilmekle birlikte, temel olarak aynı tarz ve şekilde yapılması öngörülmekteydi. Aynı projede hükümlülerin sanayi ile uğraşmaları, sanat ve eğitim hususunda teşvik edilmesi de yer almaktaydı¹⁸¹.

B. Cumhuriyet Döneminde Cezaların İnfazı ve Cezaevleri

1. Genel Olarak

Türkiye'de cezaların infazının sistemli olarak gelişmesi, 1929 yılına kadar İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan cezaevlerinin idaresinin 1929 yılında Adalet Bakanlığı'na bırakılmasıyla başlamıştır. 1926 tarihli 765 sayılı Türk Ceza Kanunu dereceli sistemi kabul etmişti. 13.07.1965 tarihinde kabul edilerek 16.07.1965 tarihli resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun'a kadar dereceli sistem uygulanmıştır.

765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun infazla ilgili hükümlerinin uygulamada yetersiz kalması üzerine 647 sayılı Kanun hazırlanmıştır. 647 sayılı Kanun, uygulanmakta olan dereceli sistemi bir takım değişikliklerle çağdaş gelişmelere uygun olarak yeniden düzenlemiştir. Bu kanunla, cezaların bireyselleştirilmesine paralel olarak, infazın da bireyselleştirilmesine çalışılmış ve sürgün cezası

¹⁸⁰ KARACA, s.153 vd.

¹⁸¹ GÖNEN, s. 174-175.

kaldırılmıştır. Yine mahkûmun dereceli sistemin bir bölümü olarak hücreye konulması usulü de 647 sayılı Kanunla kaldırılmıştır.

647 sayılı Kanunda cezalar infaz yönünden: 1. Ölüm Cezası; 2. Uzun veya kısa süreli hürriyeti bağlayıcı cezalar; 3. Para cezası olmak üzere üçe ayrılmıştı (m.1) 21.07.2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 5218 sayılı “Ölüm Cezasının Kaldırılması ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun” ile ölüm cezaları kaldırılmış ve yerine “ağırlaştırılmış müebbet ağır hapis cezası” getirilmiştir.

647 sayılı Kanun’da sadece mahkemelerce verilen kesinleşmiş cezaların infazına ilişkin değil, infaza ilişkin olmayan düzenlemelere de yer verildiği görülmektedir. Kanun’un 4. maddesinde, hürriyeti bağlayıcı cezaların paraya çevrilmesine ilişkin esaslar düzenlenmekte, 5. maddesinde, para cezalarının tarifi yapılmakta ve mahkeme tarafından para cezalarının nasıl tespit edileceğine ilişkin esaslar düzenlenmekte, 6. maddesinde ise, para ve hapis cezalarının ertelenmesine ilişkin esaslar yer almaktadır. Görüldüğü üzere, 647 sayılı Kanun’da mahkemece cezanın belirlenmesine ilişkin esaslara da yer verilmektedir.

Cezaların infazına yönelik olarak düzenlenen 647 sayılı Kanun’da bu şekilde infaza ilişkin olmayan, kovuşturma aşamasında uygulanması gereken prensiplerin konulmasında, 647 sayılı Kanun’un düzenlenmesi sırasında, 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun eskimiş olması ve bu kanunun cezalar sisteminde düzeltme yapma ihtiyacı önemli bir etken olmuştur. 647 sayılı Kanun yapıldığı dönem açısından ciddi bir reform niteliğindedir¹⁸².

¹⁸² Sulhi DÖNMEZER, Ceza ve Tedbirlerin İnfazı Hakkında Kanun Tasarısının Kapsam ve İlkeleri, in: İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, Seminer, İstanbul 2004, s. 16.

Türk Ceza Sisteminin reforme edilerek yeniden düzenlenmesi yönünde uzun yıllar sürdürülen çalışmalar sonucunda, 2000’li yıllarda önemli değişiklikler yapılmıştır:

23.05.2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4675 sayılı İnfaz Hakimliği Kanunu ile “ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklular hakkında yapılan işlemler veya bunlarla ilgili faaliyetlere yönelik şikayetleri incelemek ve karara bağlamak” amaçlanmıştır (m.1).

21.06.2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4681 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanunu ile “yürürlükteki mevzuat ve ülkemizin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle belirlenen ilkeler çerçevesinde ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin yönetim, işleyiş ve uygulamalarını yerinde görmek, incelemek, bilgi almak ve tespitlerini rapor haline getirerek yetkili ve ilgili mercilere sunmak” amaçlanmıştır (m.1).

Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin ihtiyaç duyduğu, infaz alanında yeterli donanımına sahip, nitelikli personelin yetiştirilmesi amacıyla 02.08.2002 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren 4769 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Personeli Eğitim Merkezleri Kanunu çıkarılmıştır.

01.03.1926 kabul tarihli 765 sayılı Türk Ceza Kanunu, 26.09.2004 tarihinde kabul edilen 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır

04.04.1929 kabul tarihli 1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, 02.12.2004 tarihinde kabul edilen 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.

13.12.2004 tarihinde kabul edilen 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ile oldukça dağınık bir durumda bulunan infaz mevzuatı tek çatı altında toplanmaya çalışılmış, ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazına ilişkin esas ve usuller düzenlenmiştir.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu suçun karşılığı olarak uygulanan yaptırımları, ceza ve güvenlik tedbirleri olmak üzere iki bölüme ayırmıştır. Cezalar: 1) Hapis Cezaları; 2) Adlî para cezaları olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Hapis Cezaları: 1) Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası; 2) Müebbet hapis cezası; 3) Süreli hapis cezası olmak üzere üçe ayrılmıştır. Süreli hapis cezaları: 1) Uzun süreli hapis cezaları; 2) Kısa süreli hapis cezaları olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Müebbet hapis cezası hükümlünün hayatı boyunca devam eder.(5237 s.k. m.48) “Uzun süreli hapis cezası” kavramı¹⁸³ 5237 sayılı Kanun’da yer almamakla birlikte, bu kanunun 49. maddesinde “bir yıl veya daha az süreli hapis cezasının kısa süreli hapis cezası” olduğu belirtilmiştir. Buradan hareketle bir yılın üzerindeki hapis cezalarına “uzun süreli hapis cezası” denilebilir.

2. Hapis Cezalarının İnfazı

a. Genel Olarak

5275 sayılı Kanun’un 23. maddesi uyarınca, ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis veya iki yıldan fazla süreli hapis cezasına mahkûm olan hükümlüler öncelikle bir gözleme tabi tutularak sınıflandırılırlar. Bu gözlem, gözlem ve sınıflandırma merkezlerince veya kapalı ceza infaz kurumlarının gözlem ve sınıflandırma faaliyetlerine tahsis edilen bölümlerinde yapılır. Gözlem süresince, hükümlülerin kişisel özellikleri, bedensel, aklî ve sağlık durumları, suç işlemeden

¹⁸³ 01.06.2005 tarihi itibarıyla mülga olan 647 sayılı Kanun’un 3. maddesinde, bir yıldan uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezalar, “uzun süreli hürriyeti bağlayıcı ceza” olarak tanımlanmaktaydı.

önceki yaşamları, sosyal çevre ve ilişkileri, sanat ve meslek faaliyetleri, ahlâkî eğilimleri, suça bakış açıları, hükümlülük süreleri ve suç türleri belirlenir ve değerlendirilir. Hükümlüler bu değerlendirmenin sonucunda, durumlarına uygun infaz kurumlarına gönderilirler ve bu kurumlarda hükümlülerin durumlarına göre saptanacak infaz ve iyileştirme rejimi uygulanır. Böylelikle infazda bireyselleştirme gerçekleştirilir.

Gözlem ve sınıflandırma merkezlerinde, imkanlar ölçüsünde kriminoloji, penoloji, davranış bilimleri, adalet psikolojisi veya ceza hukuku alanında bilgi ve deneyime sahip yöneticiler ile psikiyatri uzmanı, hekim, adlî tıp uzmanı, psikolog, pedagog, çocuk gelişimcisi, sosyal çalışmacı, psikolojik danışman, rehberlik uzmanı ve öğretmen gibi uzmanlar görevlendirilir. Bu merkezlerde yargısal, sosyal, tıbbî, kriminolojik, psiko-teknik, psikiyatri ve ceza hukuku alanlarında her türlü inceleme yapılır (m. 23).

İdare ve gözlem kurulu tarafından hükümlünün kişiliği, diğer özel durumları ve işlediği suçun özellikleri değerlendirilerek, hükümlünün gözlem ve sınıflandırmaya tabi tutulmamasına da karar verilebilir (m. 23).

Hükümlülerin gözlemleri, tek kişilik odalarda veya bu amaçla hazırlanmış özel bölümlerde yapılır. Gözlem süresince hükümlüler kurumda bulunan diğer hükümlü ve tutuklularla görüştürülmez. Gözlem süresi 60 günü geçemez. Gözlem ve sınıflandırma sonunda, idare ve gözlem kurulunca aynı ceza infaz kurumunda veya kurumun bulunduğu Cumhuriyet Başsavcılığına bağlı diğer ceza infaz kurumlarında kalması uygun görülen hükümlülerin cezalarının infazına bu yerlerde devam edilir. Aksi halde hükümlünün dosyası Adalet Bakanlığı'na gönderilir ve hükümlünün

cezasını infaz edeceği kurum, gözlem merkezinin görüşü de dikkate alınarak bakanlıkça belirlenir (m. 23).

5275 sayılı Kanun'un 6. maddesinde oldukça çağdaş bir anlayışla, iyileştirmeye gereksinimi olmayan hükümlülere özel bir infaz rejimi uygulanması gerektiği "Hapis Cezalarının Uygulanmasında Gözetilecek Temel İlkeler"den biri olarak kabul edilmiş ve bu durumdaki hükümlüler hakkında yapılacak uygulamalar Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri Yönetmeliği'nin 31 ve 32. maddelerinde ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buna göre; İdare ve gözlem kurulları, ilk defa suç işleyen ve hükümlülük süresi iki yıldan aşağı olanlar hakkında, gözleme tabi tutmaksızın; mükerrerler ve iki yıldan fazla hükümlülük süresi olanlar hakkında ise, gözlem sonucunda düzenlenecek raporlara göre, iyileştirme gereksinimi olmadığına karar verebileceklerdir. Haklarında iyileştirme gereksinimi olmadığına dair karar verilen bu hükümlüler hakkında genel iyileştirme programları uygulanmaz. Bu hükümlüler ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda kurumda gerçekleştirilen etkinliklerden faydalanabilirler. Ayrıca bu hükümlüler hakkında kişilikleriyle orantılı bireyselleştirilmiş programlar da uygulanabilir.

b. Ağırlaştırılmış Müebbet Hapis Cezalarının İnfazı

Türk ceza sistemindeki en ağır ceza olan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının infazı, 5275 sayılı Kanun'un 25. maddesi ile özel olarak sıkı bir güvenlik rejimi uygulaması çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre hükümlü cezasını, tek kişilik bir odada çekecek, hükümlüye günde bir saat açık havaya çıkma ve spor yapma imkanı verilecektir. Bu süre kurumun durumuna (risk ve güvenlik gerekleri) ve hükümlünün iyi haline göre uzatılabilecektir. Yine kurumun durumuna ve hükümlünün iyi haline göre hükümlüye kendisiyle aynı bölümde kalan hükümlülerle

ilişkide bulunma imkanı da verilebilecektir. Hükümlü, kurumun şartlarının elvermesi ve kurum yönetiminin uygun görmesi şartıyla bir sanat veya meslek etkinliği ile uğraşabilecek, kanunda tahdidi olarak sayılan kimselerle telefon görüşmesi yapabilecek ve aynı kimseleri ziyaretçi olarak kabul edebilecektir. Hükümlünün cezasının infazına ara verilemeyecek, hükümlü kurum dışında çalıştırılmayacak ve hükümlüye izin verilemeyecektir.

Aynı kanunun koşullu salıverilme esaslarını düzenleyen 107. maddesinin 2. fıkrasında, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının infazında koşullu salıverilmeden istifade için, cezanın 30 yılının infaz kurumunda çekilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Aynı maddenin 16. fıkrasında ise, bu 30 yıllık süreye de bir istisna getirilmiş ve 5237 sayılı TCK'nın 302. maddesinden 325. maddesine kadar düzenlenen suçların bir örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmesi nedeniyle verilen ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının infazı halinde koşullu salıverilme hükümlerinin uygulanmayacağı düzenlenmiştir. Hal böyle olunca, ölüm cezasının yerine getirilen ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile, “öldürme dışında ölüm cezası bir bakıma olduğu gibi kalmıştır”¹⁸⁴.

c. Mükerrir Hükümlülerin Hapis Cezalarının İnfazı

765 sayılı TCK'da tererrür cezanın artırılması nedeni olarak düzenlenmişti. 5237 sayılı TCK'da ise tekerrür, “suç işlemede gösterdiği kararlılıkla toplum açısından tehlikeliliğinin ifadesi” olarak kabul edilmiştir¹⁸⁵. 5237 sayılı TCK'nın 58. maddesi uyarınca tekerrür halinde, seçimlik olarak hapis cezası veya adlî para cezası öngörülmüşse hapis cezasına hükmolunacak; bu hapis cezası mükerrirler için özel olarak düzenlenmiş infaz rejimine göre yapılacak ve hükümlü hakkında infazın

¹⁸⁴ DÖNMEZER, Ceza ve Tedbirlerin İnfazı Hakkında Kanun, s. 19.

¹⁸⁵ İzzet ÖZGENÇ, Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi, Ankara 2006, s. 702.

tamamlanmasından sonra en az bir yıl süre ile denetimli serbestlik tedbiri uygulanacaktır.

Mükerrirlere özgü infaz rejimi 5275 sayılı “Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un 108. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddede; “Tekerrür hâlinde işlenen suçtan dolayı mahkûm olunan;

- a) Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasının otuzdokuz yılının,
- b) Müebbet hapis cezasının otuzüç yılının,
- c) Süreli hapis cezasının dörtte üçünün,

İnfaz kurumunda iyi halli olarak çekilmesi durumunda, koşullu salıverilmeden yararlanılabilir” denilmek suretiyle, mükerrir suçluların, aynı kanunun 107. maddesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiş olan koşullu salıverilme hükümlerinden yararlanabilmeleri için, diğer suçlulara göre daha fazla süre ceza infaz kurumunda iyi halli olarak kalmaları gerektiği hüküm altına alınmıştır. 108. maddenin 2. fıkrasında ise; “Tekerrür nedeniyle koşullu salıverme süresine eklenecek miktar, tekerrüre esas alınan cezanın en ağırından fazla olamaz” denilmek suretiyle koşullu salıverilme süresine eklenecek miktarda, hükümlü lehine bir sınırlama getirilmiştir. Maddede, hakkında ikinci defa tekerrür hükümleri uygulanan hükümlünün koşullu salıverilme hükümlerinden yararlanamayacağı belirtilmiştir.

Yine mükerrir hükümlü hakkında 108. madde uyarınca, cezanın infazının tamamlanmasından sonra, bir yıldan beş yıla kadar denetimli serbestlik tedbiri uygulanacaktır. Bu denetim süresinin belirlenmesi konusunda (sürenin bir yıldan az olmaması koşuluyla) hakime takdir hakkı verilmiştir. Hakim tarafından belirlenerek mahkûmiyet kararında belirtilecek olan bu denetimli serbestlik tedbirinin infazı, aynı kanunun 104. maddesi uyarınca denetimli serbestlik ve yardım merkezi tarafından

şube müdürlükleri veya büroları tarafından yapılacaktır. Denetimli serbestlik ve yardım merkezi görevlileri tarafından düzenlenecek rapor gözönünde bulundurularak, gerektiğinde hakim tarafından bu denetim süresi (en fazla beş yıl) uzatılabilir.

5237 sayılı TCK'nın 58. maddesi ile kanun koyucu, mükerrirlere özgü infaz rejiminin sadece sadece mükerrir suçlu hakkında değil, itiyadi suçlu, suçu meslek edinen kişi veya örgüt mensubu suçlu hakkında da uygulanacağını belirtmiştir. 58. maddenin 9. fıkrası uyarınca bu suçlular hakkında, hem mükerrirlere özgü infaz rejimi hem de cezanın infazından sonra denetimli serbestlik tedbiri uygulanacaktır.

5275 sayılı Kanun'un 107. maddesinin 12. fıkrasında, "Koşullu salıverilen hükümlünün, denetim süresinde hapis cezasını gerektiren kasıtlı bir suç işlemesi veya kendisine yüklenen yükümlülükler, hakim uyarısına rağmen, uymamakta ısrar etmesi halinde koşullu salıverilme kararı geri alınır." şeklinde bir düzenleme yapılmıştır. Mükerrir hükümlünün bu denetim süresi içerisinde kasten yeni bir suç işlemesi veya kendisine yüklenen yükümlülükler hakim uyarısına rağmen uymaması halinde kanunda herhangi bir yaptırım düzenlenmemiştir. Bunun nedeni olarak, hapis cezasının infazını tamamlayan hükümlünün, infazın devamında denetimli serbestlik tedbirine tabi tutulmasının başlı başına bir yaptırım olduğu, başka bir yaptırıma gerek olmadığı fikri ileri sürülmektedir¹⁸⁶. Ancak biz bu fikre katılmamaktayız. Denetim süresi içerisinde kasten yeni bir suç işleyen veya hakim uyarılarına rağmen, kendisine yüklenen yükümlülükler uymayan hükümlü hakkında, uygulanabilecek bir yaptırımın kanunda düzenlenmemiş olmasının, mükerrirler hakkında denetimli serbestlik tedbirinin uygulanmamasına yol açacağı görüşündeyiz.

¹⁸⁶ ÖZGENÇ, s. 704.

d. Kısa Süreli Hapis Cezalarının İnfazı

5237 sayılı TCK'nın 49. maddesinde “bir yıl veya daha az süreli hapis cezası” kısa süreli hapis cezası olarak tanımlanmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere, ilk defa suç işleyen ve kısa süreli hapis cezası verilen hükümlüler hakkında, gözleme tabi tutulmaksızın iyileştirme gereksinimlerinin olmadığına karar verilebilir.

Mülga 647 sayılı Kanun'un 4. maddesinin karşılığı olarak düzenlenen 5237 sayılı TCK'nın 50. maddesinin başlığı, “Kısa Süreli Hapis Cezalarına Seçenek Yaptırımlar” dır. Madde metni incelendiğinde kanun koyucunun aslında kısa süreli hapis cezası verilmesine taraftar olmadığı, bunun yerine madde metninde öngörülen tedbirlerin uygulanmasını benimsediği görülecektir.

Mahkemece, kısa süreli hapis cezası verilmesi gereken durumlarda, suçlunun kişiliği, sosyal ve ekonomik durumu, yargılama sürecinde duyduğu pişmanlık ve suçun işlenmesindeki özellikler değerlendirilecek ve suçlu hakkında verilecek kısa süreli hapis cezası;

1. Adlî para cezasına,
2. Mağdurun veya kamunun uğradığı zararın aynen iade, suçtan önceki hâle getirme veya tazmin suretiyle, tamamen giderilmesine,
3. En az iki yıl süreyle, bir meslek veya sanat edinmeyi sağlamak amacıyla, gerektiğinde barınma imkânı da bulunan bir eğitim kurumuna devam etmeye,
4. Mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, belirli yerlere gitmekten veya belirli etkinlikleri yapmaktan yasaklanmaya,
5. Sağladığı hak ve yetkiler kötüye kullanılmak suretiyle veya gerektirdiği dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırı davranılarak suç işlenmiş olması durumunda; mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle, ilgili

ehliyet ve ruhsat belgelerinin geri alınmasına, belli bir meslek ve sanatı yapmaktan yasaklanmaya,

6. Mahkûm olunan cezanın yarısından bir katına kadar süreyle ve gönüllü olmak koşuluyla kamuya yararlı bir işte çalıştırılmaya çevrilebilecektir (m. 50).

Görüldüğü üzere, maddenin uygulamasında hakime geniş bir takdir yetkisi verilmiştir. Hakimin bu takdir yetkisi 50. maddenin 3. fıkrası ile kısıtlanmıştır. Bu fıkra göre; öncelikle işlediği suçtan önce herhangi bir hapis cezasına mahkûm olmayan suçluya, otuz gün ve daha az süreli verilecek hapis cezalarını yukarıda sayılan seçenek yaptırımlardan birine çevirme zorunluluğu vardır. İkinci olarak; suç tarihinde 18 yaşını doldurmayanların ve 65 yaşını bitirmiş olanların kısa süreli hapis mutlaka maddedeki ceza ve tedbirlerden birine çevrilecektir.

Seçenek yaptırımların uygulanmasına dair hüküm kesinleştikten sonra infaz için cumhuriyet savcılığına verilir. Cumhuriyet savcılığı tarafından hükümlüye, otuz gün içinde hakkında verilen yaptırımın gereğini yerine getirmeye başlaması için tebligat yapılır. Hükümlünün otuz gün içinde bu yaptırımın infazına başlamaması veya başlayıpda devam etmemesi halinde hükmü veren mahkemenin, kısa süreli hapis cezasının kısmen veya tamamen infazına karar vereceği hükme bağlanmıştır. Bu karar cumhuriyet savcılığı tarafından derhal infaz edilecektir. Ancak seçenek yaptırımın hükümlünün elinde olmayan nedenlerle infaz edilememesi durumunda, hükmü veren mahkemeye bu tedbirin değiştirilmesi yetkisi verilmiştir.

e. Özel İnfaz Şekilleri

5275 sayılı Kanun'da kısa süreli hapis cezaları için 110. maddede, cezanın Devlete bir külfet yüklemekten yerine getirilmesi, kadınların ev işlerini, çocuklarının

bakımını sürdürmeleri ve hükümlünün iş ve diğer faaliyetlerini sürdürmesinin mümkün olması gerekçelerine dayanılarak üç özel infaz şekli düzenlemiştir:

aa. Hafta Sonu İnfaz

Hükümlülük süresi 6 ay veya daha kısa süreli olmalıdır. Hükümlü cezaevine her hafta Cuma günleri saat 19:00'da girer ve Pazar günleri saat 19:00'da çıkar. Hafta sonu infazda geçirilen her hafta sonu iki gün sayılır.

bb. Gece İnfaz

Hükümlülük süresi 6 ay veya daha kısa süreli olmalıdır. Hükümlü akşam saat 19:00'da ceza infaz kurumuna girer ve ertesi sabah saat 07:00'de çıkar. Bu infaz şeklinin uygulanmasındaki amaç, hükümlünün cezaevine alınmasından dolayı kendisinin ve ailesinin geçim temininde zor duruma düşmemesidir. Gece infazda, cezaevinde geçirilen her gece bir gün sayılmaktadır.

cc. Konutta İnfaz

Hükümlülük süresi 6 ay veya daha kısa süreli olanlar için; Hükümlü, kadın olmalı veya altmışbeş yaşını bitirmiş olmalıdır.

Hükümlülük süresi 3 yıl veya daha az süreli olanlar için; a) Hükümlü 75 yaşını bitirmiş olmalı; b) Hükümlünün sağlık durumu, cezasını ceza infaz kurumunda çekmesine engel olacak derecede bozuk olmalı ve bu durum doktor raporu ile belgelendirilmeli; c) Hükümlünün mahkûmiyetine konu suç nedeniyle herhangi bir zarar doğmuşsa, hükümlü bu zararı tamamen gidermiş olmalıdır.

Konutta infazın en önemli avantajı, bu tür infazın maliyetinin, cezanın ceza infaz kurumunda infaz edilmesine göre oldukça düşük olmasıdır. Bu tür infazın bir

diğer önemli avantajı ise, cezanın ceza infaz kurumunda infazından kaynaklanan problemler olmaksızın infaz edilmesidir¹⁸⁷.

Hükümlü hakkında bu özel infaz usullerinin uygulanmasına, hükmü veren mahkeme veya hükümlü başka bir yerde bulunuyorsa, hükümlünün bulunduğu yerde bulunan aynı derecedeki mahkeme karar verecektir. Hükümlünün cezasının özel infaz usulü ile çektirilmesine dair karar, mahkûmiyet hükmü ile birlikte verilebileceği gibi, hükmün infazına başladıktan sonra da verilebilir.

Özel infaz usulüne göre cezası infaz edilen hükümlü hakkında koşullu salıverilme hükümleri uygulanmaz. Ayrıca geçerli bir mazeret olmaksızın uygulanan özel infaz usulünün şartlarına uymayan hükümlünün cezasını, cezanın başından itibaren ceza infaz kurumunda çekmesine karar verilir.

01.06.2005 tarihi itibarıyla mülga olan 647 sayılı Kanunda da bu özel infaz şekilleri bulunmaktaydı. Ancak 647 sayılı Kanun'un 8. maddesine göre, konutta veya hafta sonu infaz için, hükümlülük süresinin üst sınırı 60 gün; Gece infaz için ise, hükümlülük süresinin üst sınırı 4 aydı. Görüldüğü gibi, 5275 sayılı Kanun ile özel infaz şekillerinin uygulanabileceği alan daha da genişletilmiş, 6 ay ve daha kısa süreli hapis cezasına mahkûm olan kadınların aile içindeki özel konumları dikkate alınarak, aile düzeninin bozulmamasına ayrı bir önem verilmiştir.

3. Adli Para Cezalarının İnfazı

765 sayılı TCK'da para cezalarına ilişkin olarak "klasik para cezası sistemi" benimsenmişti ve para cezaları, "ağır para cezası" ve "hafif para cezası" olarak ikiye ayrılmaktaydı. 5237 sayılı TCK ile 765 sayılı TCK'daki sistemden vazgeçilmiş, ceza

¹⁸⁷ AKINCI, s. 48.

hukuku yaptırım olarak para cezaları “adlî para cezası” adı altında birleştirilmiş ve adlî para cezasının belirlenmesinde de “gün para cezası sistemi” kabul edilmiştir¹⁸⁸.

5237 sayılı TCK’nın 52. maddesinin gerekçesinde gün birimi para cezası sistemine göre adlî para cezasının nasıl belirleneceğini açıklamaktadır. Buna göre; hakim, öncelikle suçun karşılığı olan *gün birimi sayısını* kanunda gösterilen sınırlar çerçevesinde belirler. Daha sonra kişinin ekonomik ve diğer şahsi hallerini gözönünde tutarak *bir gün biriminin parasal miktarını* belirler. Bu şekilde bulunan gün birimi sayısı ile bir gün biriminin parasal miktarını çarparak sonuç adlî para cezasının miktarını hesaplar.

5275 sayılı Kanun’un 106/1 maddesine göre, “Adlî para cezası, Türk Ceza Kanunu’nun 52. maddesinin 1. fıkrasında belirtilen usule göre tayin olunacak bir miktar paranın Devlet Hazinesine ödenmesinden ibarettir.”

Adlî para cezasının infazı konusunda üçlü bir sınıflandırma yapılabilir:

- a. Gün para cezası sistemine göre belirlenen adlî para cezasının infazı,
- b. Klasik para cezası sistemine göre belirlenen adlî para cezasının infazı,
- c. Kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırım olarak hükmedilen adlî para cezasının infazı.

a. Gün Para Cezası Sistemine Göre Belirlenen Adlî Para Cezasının

İnfazı

5275 sayılı Kanun’un 106. maddesinde, gün para cezası sistemine göre belirlenen adlî para cezasının infazı düzenlenmiştir. Mahkeme tarafından öncelikle, kesinleşen ilam infaz edilmesi için Cumhuriyet başsavcılığına gönderilir. Mahkeme

¹⁸⁸ ÖZGENÇ, s. 664-665.

ilamını alan Cumhuriyet savcısı hükümlüye, mahkeme ilamında belirtilen adlî para cezasını otuz gün içinde ödemesi gerektiğine dair bir tebligat gönderir. Hükümlünün süresi içinde adlî para cezasının ödenmemesi halinde Cumhuriyet savcısı, adlî para cezasının ödenmeyen kısmına karşılık gelen gün miktarınca hapse çevrilmesine karar verir ve hükümlü hakkında 5275 sayılı Kanun'un 19. maddesi uyarınca yakalama emri çıkarır. Çocuklar hakkında hükmedilen adlî para cezasının ödenmemesi halinde, adlî para cezası hapse çevrilemez. Bu takdirde adlî para cezasının tahsili için mahkeme ilamı mahallin en büyük mal memuruna verilir ve bu makamlarca adlî para cezası 6183 sayılı Kanun'a göre tahsil edilir. Birtak hükümle verilen adlî para cezasının ödenmemesi halinde çevrilecek hapis cezasının süresi üç yılı, birden fazla hükümle verilen adlî para cezasının ödenmemesi halinde çevrilecek hapis cezasının süresi ise beş yılı geçemez. Kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırım olarak verilen adlî para cezasının dışındaki adlî para cezasının infazı ertelenemez ve bu adlî para cezasının infazında koşullu salıverilme hükmü uygulanamaz.

Adlî para cezasının süresi içinde ödenmemesi halinde, hükümlü hakkında Cumhuriyet savcısı tarafından verilen karar, adlî para cezasının hapis cezasına çevrilmesi kararı değildir. Burada verilen karar “tazyiken hapis” kararıdır. Adlî para cezasını ödemeyen hükümlü, adlî para cezasını ödemeye zorlama amacıyla tazyiken hapsedilmektedir. 5275 sayılı Kanun'un 106. maddesinin 8. fıkrasında “Hükümlü, hapis yattığı günlerin dışındaki günlere karşılık gelen parayı öderse hapisten çıkartılır.” şeklinde bir düzenlemeye yer verilmesi de bu görüşü desteklemektedir¹⁸⁹.

¹⁸⁹ ÖZGENÇ, s. 670.

b. Klasik Para Cezası Sistemine Göre Belirlenen Adli Para Cezasının

İnfazı

5237 sayılı TCK ile gün para cezası sistemine geçilmiştir. Ancak bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükte bulunan, diğer kanunlardaki suçların yaptırım olan adli para cezasının belirlenmesinde, klasik para cezası sistemi esas alındığından; 5237 sayılı TCK'nın 5. maddesi dolayısıyla, bu kanunlarda gün para cezası sistemine uygun değişiklikler yapılncaya kadar, bu kanunlar yönüyle klasik para cezası sistemine devam edilecektir. Bu sisteme göre sanığın ihlal ettiği normun yaptırımı olan adli para cezasının belirlenmesinde, 5252 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'un 4. maddesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiş olan misli artırım esas alınır. Bu maddeye göre adli para cezası belirlenirken, aynı kanunun 5. maddesinde belirtilen sınırlar da gözönünde bulundurulur.

Bu şekilde belirlenen adli para cezasının infazı için mahkeme tarafından kesinleşen ilam Cumhuriyet başsavcılığına gönderilir. Mahkeme ilamını alan Cumhuriyet savcısı hükümlüye, mahkeme ilamında belirtilen adli para cezasını otuz gün içinde ödemesi gerektiğine dair bir tebligat gönderir. Hükümlünün süresi içinde adli para cezasının ödememesi halinde Cumhuriyet savcısı, 5275 sayılı Kanun'un Geçici 1. maddesi uyarınca bir gün karşılığı 100 YTL olarak hesaplanarak, adli para cezasının ödenmeyen kısmını hapse çevirir. Burada da hükümlü, gün para cezasına göre belirlenen adli para cezasının infazında olduğu gibi, tazyiken hapsedilir ve koşullu salıverilme hükümlerinden yararlanamaz. Hükümlü, hapis yattığı günlerin dışındaki günlere karşılık gelen parayı, bir gün 100 YTL hesabıyla öderse hapisten çıkarılır.

**c. Kısa Süreli Hapis Cezasına Seçenek Yaptırım Olarak Hükmedilen
Adlî Para Cezasının İnfazı**

Sanık hakkında hükmedilen bir yıl veya daha kısa süreli hapis cezası, 5237 sayılı TCK'nın 50/1.a maddesi uyarınca, kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlardan biri olarak düzenlenmiş olan adlî para cezasına çevrilebilir. Mahkeme tarafından verilen adlî para cezası infaz için Cumhuriyet başsavcılığına gönderilir. Cumhuriyet savcısı hükümlüye, mahkeme ilamında belirtilen adlî para cezasını otuz gün içinde ödemesi gerektiğine dair bir tebligat gönderir. Hükümlü süresi içinde adlî para cezasını ödemezse, Cumhuriyet savcısı adlî para cezasını hükümde belirtilen hapis cezasına çeviremez. Bu durumda Cumhuriyet savcısı TCK'nın 50/6. maddesi uyarınca hükmü veren mahkemeye başvurur. Mahkeme, kısa süreli hapis cezasının kısmen veya tamamen ödenmesine karar verir. Hükümlü adlî para cezasını kısmen ödemişse mahkeme tarafından karar verilirken bu kısmi ödeme gözönünde bulundurulur. Mahkemeinin bu kararı infaz edilmesi için Cumhuriyet başsavcılığına gönderir. Bunun üzerine Cumhuriyet savcısı hükümlü hakkında derhal yakalama emri çıkarır.

Mahkeme tarafından kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırım olarak hükmedilen adlî para cezasının, yukarıda anlatıldığı şekilde hapis cezasına çevrilmesinin önemli sonuçları ortaya çıkmaktadır: Öncelikle, burada adlî para cezası tazyik hapsine değil hapis cezasına çevrilmektedir. TCK'nın 50. maddesinin 6. fıkrasının son cümlesi uyarınca, hükümlünün asıl cezası, adlî para cezası iken hapis cezasına dönüşür ve hapis cezasına mahkûmiyetin kanuni tüm sonuçları ortaya çıkar. Bu nedenle, hükümlü artık adlî para cezasını ödese dahi, hapis cezasının infazını

engelleyemez. Artık infaz edilen ceza hapis cezası olduğu için, hükümlü, koşullu salıverilme hükümlerinden de yararlanabilir.

V. CEZAEVLERİ İLE İLGİLİ ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

A. BM Tarafından Hazırlanan “Hükümlülere Uygulanacak Muameleye İlişkin Minimum Standart Kurallar”

Bu kurallar, Birleşmiş Milletler’in 30 Ağustos 1955 tarihinde düzenlediği suçların önlenmesi ve suçlulara yapılacak muamele konulu birinci kongresinde, toplam 94 kural olarak kabul edilmiştir. Bu metin daha sonra, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından 31 Temmuz 1957 tarihinde onaylanmıştır. Bu metne BM Ekonomik Sosyal Konseyi tarafından 13 Mayıs 1977 tarihinde bir madde daha eklenmiş ve Standart Kurallar toplam 95 maddeye çıkarılmıştır.

Bu kurallar, örnek bir hapisane sisteminin nasıl olması gerektiğini ayrıntıları ile tanımlama amacını gütmektedir. Bunlar sadece, uygulamada karşılaşılan pratik güçlüklerin üstesinden gelmek için gösterilen devamlı çabaları teşvik etme amacına yöneliktir¹⁹⁰. Zaten metin, klasik anlamda kararların zorunlu olarak uygulanmasını sağlayacak hukuki bir yaptırım içermemektedir. Ancak bu durum metnin değerini düşürmeyeceği gibi metnin evrensel birtakım standartlar düzenlediği gerçeğini de ortadan kaldırmaz. İnsan Hakları Hukukunda bugün gelinen noktada, Standart Kurallar uygulanması gereken hukuk araçlarıdır¹⁹¹.

¹⁹⁰ A. REYNAUD, Hapishanelerde İnsan Hakları, çev: Kuntbay, İhsan, TODAİE 1992, s. 30.

¹⁹¹ Semih GEMALMAZ, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda İşkencenin Önlenmesi, İstanbul 1990, s. 123.

B. Avrupa Konseyi Tarafından Hazırlanan “Avrupa Cezaevi Kuralları”

Tam adı, “Hükümlülerin İyileştirilmeleri İçin Standart Asgari Kuralların Avrupa Metni” olan bu belge (bundan sonra kısaca Avrupa Cezaevi Kuralları olarak adlandırılacaktır) Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 12 Şubat 1987 tarihli toplantıda R (87) 3 sayılı karar ile kabul edilmiştir.

Bu kurallar Birleşmiş Milletler’in 1957 de kabul ettiği “Hükümlülere Uygulanacak Muameleye İlişkin Minimum Standart Kurallar”ın yeniden gözden geçirilmiş şekli olup beş ana başlık altında (ana ilkeler, cezaevi sistemlerinin yönetimi, personel, iyileştirme amaçları ve rejimler, özel kategoriler için ek kurallar) toplanan 100 maddeden oluşmaktadır¹⁹².

Bu kuralların da, klasik anlamda hukuksal yaptırımı ve uygulanmasını zorlayıcı araçları içermediği görülmektedir. Ancak üye ülkelerin bu kuralların uygulanmasını sağlamak amacıyla hangi önlemleri aldıkları hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri’ne beş yılda bir rapor vermeleri istenmiştir. Ayrıca Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 1980’de hapisaneler konusunda bir işbirliği komitesi kurmuştur. Bu komitenin görevleri ise özetle; “Avrupa hapisane sistemlerinin gelişmesini izlemek; tutuklulara uygulanacak asgari kuralların etkinliğini gözlemlemek ve bunların, pratik açıdan Avrupa’da uygulanmalarını geliştirmek ve ileride revizyonları sağlamak amacıyla tekliflerde bulunmaktır”¹⁹³.

Avrupa Cezaevi Kuralları’nın, mükemmel bir ceza infaz sistemi olmayıp, cezaların infazı konusunda mutlaka olması gereken standartları ortaya koyduğu

¹⁹² Mustafa Tören YÜCEL, Avrupa Cezaevi Kuralları, Strasbourg 1987, (Avrupa Cezaevi Kurallarına yaptığımız atıflarda bu çeviri esas alınacaktır. Bu çeviriye <http://www.adalet.gov.tr/> internet adresinden de ulaşılabilir).

¹⁹³ REYNAUD, s. 33

belirtilmelidir. Böylelikle bu kurallar, varılması gereken hedef değil cezanın infazında insanileştirme çabalarının başlangıcı olarak kabul edilmelidir¹⁹⁴.

Türk infaz sistemini yeniden düzenleyen 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun hazırlanırken Avrupa Cezaevi Kuralları'ndan önemli ölçüde yararlanılmıştır. Kanunun genel gerekçesinde bu husus vurgulandığı gibi, madde gerekçelerinde de Avrupa Cezaevi Kuralları'na sıklıkla atıf yapıldığı görülmektedir¹⁹⁵.

C. Diğer Uluslararası Düzenlemeler

Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konulan 10 Aralık 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi temel insan haklarının çerçevesini çizen çok önemli bir belgedir. Bu beyannamenin yaşam, özgürlük ve güvenlik hakkını düzenleyen 3. maddesi, işkence, zalimane insanlık dışı ve onur kırıcı muameleyi yasaklayan 5. maddesi, keyfi tutuklamayı yasaklayan 9. maddesi, adil yargılanma hakkını düzenleyen 10. maddesi, suçluluğu kanıtlanıncaya kadar herkesin masum kabul edilmesini ve geriye dönük cezalandırma yasağını düzenleyen 11. maddesi yargılama ve cezaevi açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

İşkenceyi, keyfi tutuklamayı ve sözleşmeden doğan yükümlülüğün ihlali durumunda cezaevine koymayı yasaklayan 1966 tarihli Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi; sağlık hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı, sosyal güvenlik ve sigorta hakkı, ailenin ve çocukların korunması gibi hakları koruma altına alan 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi; işkenceye ve kötü muameleye karşı oldukça etkin bir koruma sağlayan 1984 tarihli İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele veya Cezalandırmaya Karşı

¹⁹⁴ GEMALMAZ, s. 129.

¹⁹⁵ 5275 sayılı Kanun'un 18, 22, 67, 68 ve 88'inci maddelerinin gerekçeleri buna örnek olarak gösterilebilir.

Sözleşme, çocukların da yetişkinlere tanınan haklara sahip olduğunu belirten 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1984 tarihli Amerika İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi, 1981 tarihli Afrika İnsan Hakları Şartı uluslararası alanda adalet süreci ile hükümlü ve tutuklular açısından önemli belgelerdir.

Uluslararası düzenlemeler açısından 1950 tarihinde imzalanan ve 1953 tarihinde yürürlüğe giren İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunması Konusunda Avrupa Konvansiyonu'nun (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) insan hakları açısından farklı bir yeri vardır. Bu Sözleşme, Yaşama hakkı (m.2), işkence yasağı (m.3), özgürlük ve güvenlik hakkı (m.5), adil yargılanma hakkı (m.6), cezaların yasallığı (m.7) ve ayrımcılık yasağı (m.14) gibi temel hakları güvence altına almaktadır. Sözleşme'nin ihlali halinde, Sözleşme'yi ihlal eden Sözleşmeci devlet aleyhine, hem diğer Sözleşmeci devletlerin hem de bireylerin hukuki başvuru yollarının düzenlenmesi ve bu başvuru sonucunda, Sözleşme'nin ihlalinin saptanması halinde, Sözleşmeci devlet hakkında hukuken bağlayıcı nitelikte olan mahkûmiyet kararının verilebileceği bir mekanizmaya sahip olması bu Sözleşme'nin en önemli özelliğini oluşturmaktadır¹⁹⁶.

T.C. Anayasası'nın 90. maddesinin son fıkrasında “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz” şeklinde bir düzenleme bulunmaktaydı. Bu fıkra 22.05.2004 tarihli 5170 sayılı Kanunun 7. maddesi ile bir ek cümle eklenmiştir. Bu ek cümlede, “Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır” hükmüne yer verilmiştir. Bu maddenin

¹⁹⁶ Durmuş TEZCAN, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Ankara 2004, s. 1.

gerekçesinde, maddenin düzenlenme amacının “Uygulamada usulüne göre yürürlüğe konulmuş insan haklarına ilişkin milletlerarası anlaşmalar ile kanun hükümlerinin çelişmesi halinde ortaya çıkacak bir uyuşmazlığın hallinde hangisine öncelik verileceği konusundaki tereddütlerin giderilmesi” olduğu belirtilmektedir.

Anayasada yapılan bu değişiklikten sonra, usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş olan temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası sözleşmelerle, kanunlar arasında bir çelişkinin olması halinde milletlerarası sözleşme esas alınacaktır¹⁹⁷.

¹⁹⁷ Anayasanın 90. maddesinin son fıkrasıyla ilgili olarak İbrahim KABOĞLU, Hüseyin PAZARCI, Yılmaz ALİEFENDİOĞLU, Ender ÇETİNKAYA ve Mustafa BUMİN’in yorumları için bkz. (<http://www.harb-is.org.tr/media%5Chaziran06dosya6.doc>); ayrıca bkz. Ergun ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, Ankara 2005, s. 380 vd.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE CEZA İNFAZ KURUMLARININ SORUNLARI

I. CEZA İNFAZ KURUMU VE TUTUKEVİ KAVRAMLARI

Ceza infaz kurumları, mahkeme tarafından hürriyeti bağlayıcı cezaya çarptırılan hükümlülerin, cezalarının infaz edildiği yerlerdir. Tutukevleri ise, mahkeme tarafından verilen tutuklama kararlarının infaz edildiği yerlerdir. Kanun koyucu, 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK, 5271 sayılı CMK ile 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’da “*ceza infaz kurumu ve tutukevi*” kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir.

Türkçede sıklıkla kullanılan *cezaevi* ve *hapishane* kavramları, bazen ceza infaz kurumu anlamında, bazen de hem ceza infaz kurumu hem de tutukevi anlamında kullanılmaktadır. Türkçe’de ceza infaz kurumu ve tutukevi kavramlarının karşılığı olarak kullanılan toplam 39 söz tespit edilmiştir¹.

Biz bu çalışmamızda, Türkiye’deki cezaevlerini incelerken, kanun koyucunun tercihinine bağlı kalarak, hürriyeti bağlayıcı cezaların infaz edildiği yerler olarak *ceza infaz kurumu* kavramını, tutuklama kararlarının infaz edildiği yerler olarak ise, *tutukevi* kavramını tercih ettik. Bununla birlikte, birbirlerinden çok farklı işlevlere sahip olan ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin, uygulamada, birbirlerinden

¹ Türkçe’de ceza infaz kurumu ve tutukevi kavramlarının karşılığı olarak kullanılan sözler ve bu sözlerin anlamları için bkz. Özkan ÖZTEKTEN, Türkçede ‘Mahpus’ ve ‘Hapishane’, in:

bağımsız yerler olmadıkları, çoğunlukla aynı binanın farklı bölümlerinden oluştuğu ve bazen de aynı bölümün hem ceza infaz kurumu hem de tutukevi olarak kullanılması nedeniyle birleştikleri görülmektedir. Bu konuya ilerleyen bölümlerde ayrıca değinilecektir.

II. HÜKÜMLÜLERİN CEZA İNFAZ KURUMUNA KABÜLÜNDE YAŞANAN SORUNLAR

A. Genel Olarak

Mahkûm olan kişinin, özgürlük hakkı ve özel hayatın gizliliği hakkı gibi hakları kısıtlanmıştır. Ancak bir hükümlünün insan olma onuru, muhafaza altında bulunan ve kısıtlanmamış bir hak olarak varlığını sürdürmektedir². Bu bakımdan hükümlülere, özgürlüklerinin kısıtlandığı ilk andan başlayarak, serbest bırakılma anına kadar, insan onuruyla bağdaşacak surette davranılması gerekmektedir. İnsan onuruna yakışır bir muamele hükümlünün kuruma kabulü ile başlar³. Kurumdaki yaşam, hükümlülerin güçsüzlük duygularından sıyrılmaları ve kendilerinin hala hak ve yükümlülükleri olan birer vatandaş olduklarını hissetmeleri için hak ve adalet anlayışı içerisinde başlamalı ve aynı şekilde devam etmelidir⁴.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 9. maddesine göre, hapishaneye gelen hükümlünün kuruma kabulünde, özgürlükten yoksun bırakma, insan onuruna saygınlığı sağlayacak, maddi ve manevi koşullar içinde ve hükümlü ve tutukluların kişisel sorunlarının çözümüne yardımcı olacak şekilde düzenlenmelidir. Kuruma

Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 607 vd.

² Feridun YENİSEY, 20. Yüzyılda Cezaevlerinde İnsan Haklarının Gelişimi, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001, s. 151.

³ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, s. 22-23.

⁴ Andrew COYLE, Cezaevi Yönetimine İnsan Haklarını Göz Önüne Alan Bir Yaklaşım, Uluslararası Cezaevi Araştırmaları Merkezi, 2002, s. 42.

kabülde uygulanan formalitelerin, özellikle vücudu arama formalitesinin insan onuruna yakışır şekilde yerine getirilmesi gereklidir⁵. Bu bağlamda, kadın hükümlülerin kadın görevliler tarafından, erkek hükümlülerin ise erkek görevliler tarafından aranmasına özen gösterilmelidir.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 7. ve 8. maddeleri cezaevine gelen hükümlülerin idarî açıdan kayda geçirilmesini düzenlemektedir. 7. maddeye göre; “Hiç kimse, hükümlü ve tutukluluk niteliğini içeren geçerli bir belge olmaksızın kuruma kabul edilemez.”

Kişilerin hükümlü bulunduğu her yerde, gelen her hükümlü için şu bilgilerin tam ve güvenilir bir kaydı tutulacaktır;

- a) Kimlik bilgileri;
- b) Kuruma alınma nedenleri ve kararı veren organ;
- c) Kuruma giriş ve kurumdan çıkış günü ve saati (m.8).

Bu kuralın uygulanması öncelikle, kuruma alınmada şeffaflığı sağlayacak; hükümlü veya tutukluların kurumda hangi nedenle ve ne kadar süreyle kaldığını açık bir şekilde ortaya koyacaktır. Bu kayıtlar gözetiminde kaybolma, kurumda işkenceye maruz kalma, hukuk dışı, keyfi ve yargısız infaz şeklinde ortaya çıkan olayların önlenmesinde de etken bir rol oynayacaktır.

Bu kurala Avrupa Konseyine üye ülkelerin tamamı uymaktadır. Bazılarında tutuklularla ve hükümlülerle ilgili bilgiler bilgisayara geçirilmektedir. Böylelikle tutuklu ve hükümlüyle ilgili bilgilere daha rahat ulaşılmakta ve tutuklunun tahliye olacağı gün yanlışsız olarak belirlenebilmektedir⁶.

⁵ REYNAUD, s. 51.

⁶ REYNAUD, s. 50.

41. madde kuruma yeni gelen hükümlüye bilgi verilmesini öngörmektedir. Buna göre; “hükümlüye kuruma kabulünde kendi kategorisindekilerin tretmanı hakkındaki rejim, kurum disiplin kuralları, bilgi edinme ve şikayet edebilme yolları, haklarını ve sorumluluklarını anlaması ve kurum yaşamına uyumunu sağlamak gibi diğer hususlarda yazılı bilgi verilmelidir. Hükümlü yazılı bilgiyi anlamadığında kendisine sözlü açıklama yapılmalıdır”.

Hükümlü ve tutukluların haklarını kullanabilmeleri ve yükümlülüklerine uygun davranmaları her şeyden önce haklarını ve yükümlülüklerini bilmelerine bağlıdır. Kurum yönetimi tarafından hükümlü ve tutuklulara insan onuruna saygılı bir yaklaşımın sergilenmesinde, olmazsa olmaz koşul olarak nitelendirilebilecek şikayet ve talepte bulunma hakkının başlangıç noktasını da bilgi edinme hakkı oluşturmaktadır.

Bazen farklı şekillerde olmakla birlikte, bu kural da hemen hemen tüm Avrupa cezaevi sistemlerinde uygulanmaktadır. Ancak yabancı uyruklu hükümlülerin bilgi edinmelerini sağlamaya yönelik olarak kendi dillerinde yazılmış materyaller hemen hemen hiçbir devlette bulunmamaktadır⁷.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na hükümlü ve tutuklular tarafından bilgi edinme sorunuyla ilgili şikayetler yapılmıştır. Olayda şikayetçi, bilgi edinmek amacıyla, hapisanenin genel tüzüğü ile özgürlüklerinden yoksun bırakılmış olanlara uygulanacak yönetmeliği edinmesine hapisane müdürü tarafından izin verilmediğinden yakınmaktaydı. Bu kişi bundan dolayı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10. maddesinin ihlal edildiğini ifade ediyordu. Madde 10:

“1. Herkes, düşüncelerini özgürce açıklama hakkına sahiptir. Bu hak, düşünce özgürlüğünü ve resmi makamların müdahalesi olmadan ve ülke sınırlarına

bakılmaksızın bilgi ve fikirlerin alınıp verilmesini içerir. Bu madde devletleri, radyo, sinema veya televizyon girişimlerini izne bağlamaktan alı koymaz.

2. Kullanılması yükümlülükler ve sorumluluklar bu özgürlükler, demokratik, bir toplumda milli güvenlik ülke bütünlüğü kamu güvenliği, kamu düzeninin korunması suçun önlenmesi, genel sağlık ve ahlakın ve başkalarının ün ve haklarının korunması, gizliliği olan bilgilerin açıklanmamasının önlenmesi veya yargı organlarının oterite ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan yasa ile ön görülmüş kural, koşul, kısıtlama ve cezalara tabi tutulabilir.”

Komisyon dilekçeyi şu gerekçeyle reddetmiştir:

“Komisyon, 10. madde ile bu hakka geterilen sınırlamaların tutukluluk durumundan kaynaklandığını; zira, özgürlükten yoksun bırakma cezasının, isminden de anlaşılacağı gibi bizatihi bazı hak ve kısıtlamaları içerdiğini; dilekçe sahibinin hak ve yükümlülüklerinin kapsamını hapishane müdüründen öğrenme hakkına sahip olduğunu; ayrıca tutukluların nasıl davranacaklarına dair kuralların her koşulda asılı olduğunu; öte yandan, Temyiz mahkemesi kararına göre (kişisel başvuru hakkını kullanan kişi, komisyona baş vurmadan önce kendi ülkesindeki başvuru mercilerini tüketmiş olmak durumundadır.) hapishane makamlarının tüzük ve yönetmeliği vermeyi reddetmesinin gerekçesinin, ilgilinin bunları istemesinin amacının hak ve yükümlülüklerinin daha iyi tanımak olmayıp, hapishane rejimini basınla tartışmak olduğunun anlaşıldığını dikkate alarak, dilekçe sahibinin ileri sürdüğü kısıtlama durumunun 10. maddenin 2. paragrafında belirtilen sınırları aşmadığını ve yukardan beri sıralanan nedenlerle dilekçenin bu kısmının açıkça sakat gerekçelere dayandırılmış olduğuna karar vermiştir”⁸.

⁷ REYNAUD, s. 52.

⁸ REYNAUD, s. 52.

Hükümlülerin beraberlerinde bulundurulabilecekleri eşya konusunda Avrupa Cezaevi Kuralları'nda az çok kısıtlayıcı düzenlemeler mevcut olmakla birlikte Avrupa Devletlerinin çoğundaki eğilim, cezaevine girişte elbiselerinin tamamını veya bir kısmını, kurum için tehlike oluşturmaya zaruri ihtiyaçları için kullandığı eşyaları, evlilik ve nişan yüzüklerini, aile fotoğraflarını ve faydalı kitaplarını cezaevinde muhafaza edebilmesi yönündedir. Hükümlüye pek çok ülkede hem sağlığı için gerekli olan malzemeler sağlanmakta hemde giyinmesi için elbise temin edilmektedir⁹.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 95. maddesinde, tutukluların temiz ve uygun olmak şartıyla kendi elbiselerini giyebileceği, tutuklunun böyle bir elbisesinin olmaması halinde, tutuklunun dışarıya çıkışlarında uygun bir elbisenin sağlanması gerektiği düzenlenmektedir. Avrupa ülkelerinde tutuklularının kendi elbiselerini giyinmelerini izin verilmektedir¹⁰.

22. maddede, kurumda kendi elbiselerini giymesine izin verilmeyen hükümlülere, aşağılayıcı veya küçük düşürücü olmamak koşuluyla, ıklime ve sağlıklı yaşama uygun, temiz, bakımlı elbise verilmesinin gerektiği düzenlenmektedir.

23. maddede, hükümlünün kuruma kabulü sırasında kurum tarafından alınan şahsi elbiselerinin iyi bir biçimde korunması gerektiğini düzenlemektedir.

2. Türk Hukukunda Durum

Usulüne uygun olarak düzenlenmiş bir tutuklama müzekkeresi veya mahkumiyet ilamı olmaksızın herhangi bir yazılı ve tasdikli belge ile dahi olsa hiç bir tutuklu ceza infaz kurumuna ve tutukevine kabul edilemez. Bir kimsenin ceza infaz kurumu ve tutukevine konulabilmesi için mahkemece verilmiş tutuklama kararı veya

⁹ REYNAUD, s. 51.

¹⁰ Feridun YENİSEY, Tehlikeli Tutuklular ve Tehlikeli Hükümlüler Sorunu, in: Türkiye'nin İnfaz

kesinleşmiş mahkûmiyet ilamı olmalıdır. Kişi kuruma girip yatmak istediğini dilekçe ile bildirmiş olsa dahi bu kabul edilemez¹¹.

Hükümlülerin ceza infaz kurumuna kabulü, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 4. bölümünde "Hükümlülerin Ceza İnfaz Kurumlarına Kabul İşlemleri" başlığı altında ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu kanunun 20. maddesine göre; bir kimsenin kuruma kabulü için öncelikle yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş ve kesinleşmiş bir mahkûmiyet kararı olmalıdır. Aynı mahkeme kararı içerisinde birden fazla sanık hakkında mahkûmiyet kararı verilmişse veya bir sanık hakkında birden fazla mahkûmiyet kararı verilmişse, her ceza infaz edilmesi için ayrı ayrı cumhuriyet savcılığına gönderilmelidir. Çünkü verilen ceza, cezanın cinsine, miktarına, hükümlünün yaşına v.b. etkenlere bağlı olarak farklı aşamalardan geçerek infaz edilmektedir.

Hükümlüler ceza infaz kurumlarına ancak cumhuriyet savcısının yazılı emri ile kabul edilebilirler. 21. maddeye göre hükümlüler kuruma kabullerinde, öncelikle doktor kontrolünden geçirilecektir. Ancak uygulamada kurum doktoru bulunmayan küçük çaptaki ilçe ceza infaz kurumlarında hükümlülerin kuruma doktor kontrolü yapılmaksızın alındıkları gözlemlenmektedir. Üst ve eşya araması yapıldıktan sonra ise yerleştirme işlemi yapılacaktır. Ceza infaz kurumuna gelen her hükümlü mutlaka "hükümlü defteri"ne kaydedilir. Bu deftere hükümlünün adı, soyadı, işlediği suç, cezanın türü ve süresi, mahkûmiyet ilâmının tarih ve numarası ile infaza başlandığı gün yazılır. Ayrıca hükümlünün tanısının tam olarak yapılması ve hükümlünün yerine bir başkasının kuruma girmesinin önlenmesi amacıyla, hükümlünün parmak ve avuç içi izleri alınır, fotoğrafı çekilir, kan grubu, vücudunun dış özellikleri ve

Rejimi, Sempozyum, 18.01.1997, Ankara, s. 37.

¹¹ Hüseyin TURGUT, Cezaevi İdaresi, Ankara 1986, s. 88.

ölçüleri belirlenerek kayıt altına alınacağı hüküm altına alınmıştır. Uygulamada ise, gerek kurumlardaki altyapı yetersizliği gerekse diğer nedenlerle, hükümlülerin parmak ve avuç içi izleri alınmamakta, kan grubu tespiti yapılmamakta, hükümlünün dış özellikleri ve ölçüleri belirlenerek kayıt altına alınmamaktadır. Sadece hükümlülerin fotoğraflarının çekilmesi ve bu fotoğrafların hükümlü defterine yapıştırılmasıyla yetinilmektedir. Dolayısıyla ceza infaz kurumuna kabul edilen hükümlünün tanısı tam olarak yapılmamaktadır.

22. madde hükümlülerin, yakınlarının ve bilgi edinmelerini düzenlemektedir. Bu maddeye göre; “Hükümlülere, kuruma alındıklarında uygulanacak iyileştirme çalışmaları, disiplin suçları ve cezaları, bilgi edinme ve şikâyet yolları, hak ve sorumlulukları gibi konular ile kurumdaki yaşam biçimine uyum sağlamaları için gereken bilgiler, kurum yöneticileri tarafından sözlü olarak anlatılır ve yazılı olarak tebliğ olunur. İnfaz sonrası koruma ve yardım konusunda ayrıca bilgi verilir. Türkçe bilmeyen yabancı uyruklu hükümlülere kendi dilinde, mümkün olmadığında İngilizce, Fransızca veya Almanca olarak bildirilir. Duyma ve konuşma engellilere işaret diliyle anlatılır. Görme engellilere ise kendi alfabeleri ile yazılmış kitapçık verilir. Hükümlülerin ceza infaz kurumlarına alınmalarında, başka kuruma nakillerinde ve hastaneye yatırılmalarında, istekleri üzerine ailelerine veya gösterdikleri kişilere; hükümlü yabancı ise, yazılı olarak karşı çıkmaması hâlinde, uyruğu olduğu devletin diplomatik temsilcilik veya konsolosluga durum bildirilir.”

Uygulamada ceza infaz kurumlarına giren hükümlüye “hükümlü rehberi” isminde hükümlülerin haklarını ve yükümlülüklerini belirten bir kitapçık verilmektedir¹².

¹² Hükümlü ve Tutuklu Rehberi, Adalet Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

Hükümlüler ceza infaz kurumunda hangi eşyaları bulundurabilecekleri 17.06.2005 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Ceza İnfaz Kurumlarında Bulundurulabilecek Eşya ve Maddeler Hakkında Yönetmelik” ile düzenlenmiştir. Buna göre, hükümlüler gündelik ihtiyaçlarını karşılayacak giyim eşyalarını, gıda maddelerini, temizlik malzemelerini, televizyon, buzdolabı ve saç kurutma makinesi gibi elektrikli eşyaları, vurgulu çalgılar dışında bir müzik aletini, mahkemelerce yasaklanmamış süreli ve süresiz yayınları, nişan ve evlilik yüzüğü, küpe, kolye, toka, tespih ve kol saati gibi aksesuarları kurumda bulundurabileceklerdir.

Görüldüğü gibi, 5275 sayılı Kanun hazırlanırken Avrupa Cezaevi Kuralları göz önünde bulundurulmuş, bu kurallarla uyum içerisinde bulunan bir düzenleme yapılmaya çalışılmıştır.

Uygulamada koğuş sistemi uygulanan (özellikle mutfak teşkilatı olmayan) kurumlarda hükümlülerin yanlarında bulundurabilecekleri eşyalar konusunda çok farklı uygulamalar göze çarpmaktadır. Öncelikle, yukarıda sözü edilen yönetmelikte her kurumda olduğu varsayılan kantin pek çok kurumda bulunmamaktadır. Bu kurumlarda hükümlüler tarafından talep edilen ve kurum idaresi tarafından da uygun görülen malzemeler marketlerden sipariş usulü karşılanmaktadır. Böylece kantinden temin edilen eşyaların nitelikleri kurumdan kuruma değişmekte, bir kurumun uygun gördüğü bir malzeme bir başka kurumca uygun görülmemekte, bu da kurumlarda keyfi uygulamalara neden olabilmektedir. Bu uygulama özellikle farklı kurumlar arasında nakledilen ve kurumları karşılaştırma imkanı bulan hükümlüler üzerinde olumsuz bir etki meydana getirmektedir.

Hükümlülerin yanlarında bulundurabilecekleri malzeme listesinin yönetmelikte olduğu şekilde geniş tutulması, koğuşlar ve odalar ile hükümlülerin kendi aralarında olması gereken eşitliği bozmaktadır. Bu şekilde uygulama, zengin koğuş fakir koğuş, zengin mahkûm fakir mahkûm ayırımını ortaya çıkarmakta, ekonomik durumu iyi olan hükümlülerin ekonomik durumu kötü olan hükümlüler üzerinde baskı kurmasına ortam hazırlamaktadır. Bu ise hükümlünün iyileştirilmesini zorlaştırmakta, ekonomik yönden fakir mahkûmlar kurumdaki bu dengesizlik nedeniyle topluma karşı daha da kinlenebilmektedirler.

Bu problemin çözümü ise; öncelikle hükümlülerin tüm ihtiyaçları standart bir şekilde devlet tarafından karşılanmalıdır. Bu suretle hükümlüler arasında eşitlik ve adalet sağlanmış olacaktır. Bu standartların oluşturulmasının önündeki en büyük engel ise kurumlarda çok sayıda hükümlünün aynı yere konulması suretiyle uygulanan koğuş sistemidir. Koğuş sisteminin diğer sakıncaları çalışmamızın ilerleyen konularında, her konuyla ilgili olarak yeri geldikçe ayrıntılı olarak incelenecektir.

III. HÜKÜMLÜ VE TUTUKLULARIN CEZA İNFAZ KURUMUNA YERLEŞTİRİLMELERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

A. Genel Olarak

Çalışmamızın ikinci bölümünde, Türkiye’deki ceza infaz kurumlarında hükümlülerin karşılaştıkları sorunlar ele alınmasına rağmen; Türkiye’de ceza infaz kurumlarından tamamen ayrı tutukevleri olmaması nedeniyle, tutukluların yerleştirilmeleri sırasında çok önemli sorunlarla karşılaşmaları göz önünde bulundurularak, çalışmamızın bu kısmında “tutukluların yerleştirilmelerinde karşılaşılan sorunlar” ayrı bir başlık altında incelenecektir.

Avrupa Cezaevi Kuralları’nın 11. Maddesi tutuklu ve hükümlülerin ceza infaz kurumuna yerleştirilmeden önce çeşitli kriterlere göre sınıflandırılmalarını ve bu sınıflandırmaya bağlı olarak yerleştirilmelerini öngörmektedir. Bu ölçütler şunlardır¹³:

- Hükümlüler ve tutuklular,
- İlk defa suç işleyenler veya mükerrir suçlular,
- Kısa süreli hükümlüler veya uzun süreli hükümlüler,
- Erkek hükümlüler ile kadın hükümlüler,
- Akli ve bedeni durumları ile yaşları dolayısıyla özellik gösteren hükümlüler,
- Özel hükümlü kategorisine girenler ve iyileştirilmeleri için farklı rejim uygulanması gerekenler.

B. Tutukluların Yerleştirilmelerinde Karşılaşılan Sorunlar

Avrupa Cezaevi Kurallarının 11. ve 93. maddesine göre hiçbir tutuklu istemediği halde hükümlülerle temas ettirilemez. Ancak rızaları varsa veya

¹³ REYNAUD, s. 53.

kendilerine faydalı nitelikte düzenlenen faaliyetler sözkonusu ise hükümlülerle temas ettirilebileceklerdir.

Suçluluğu mahkeme kararıyla tespit edilinceye kadar sanık, masumiyet karinesi gereğince masumdur. 1982 Anayasası'nın 38/4 maddesinin, “ Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.” hükmü ile bu konuda bir güvence getirilmiştir. Bu nedenle, tutukların, hükümlülerden ayrı olarak, tutuklulara özgü bir yere konulması Anayasa gereğidir. Tutukluların, hükümlülerle aynı mekâna konulması hem masumiyet karinesinin hem de Anayasa'nın ihlalini oluşturur

5275 sayılı Kanun'un 111. maddesine göre, tutuklular tutukevlerinde veya buna maddî olanak bulunmadığı durumlarda kapalı ceza infaz kurumlarının sadece tutukluların konulması için ayrılmış özel bölümlerinde tutulacaklardır. Yine bu maddede tutukluların kendi aralarında sınıflandırılmak suretiyle yerleştirilmesi öngörülmektedir. Buna göre tutuklular, büyükler, gençler, çocuklar ve kadınlar olmak üzere gruplara ayrılacak, bu gruplar oluşturulurken suç türleri de dikkate alınacaktır. Ancak Türkiye'deki uygulamada, büyük ceza infaz kurumlarında tutuklulara hükümlülerden ayrı bir koğuş tahsis edilmekte ise de, Türkiye'deki ceza infaz kurumlarının çoğunluğunu oluşturan küçük ceza infaz kurumlarında fizikî yetersizliklerden dolayı tutuklulara ayrı bir oda tahsis edilmemekte, hükümlülerle tutuklular aynı koğuştaki bulundurulmaktadır. Kanuna açıkça aykırı olan bu durumun düzeltilmesi gerekmektedir.

C. Kadınların Yeleştirilmelerinde Karşılaşılan Sorunlar

Cezaevlerinin tarihsel gelişimi içerisinde yapılan reformlar (mimarî, güvenlik vb.) daha ziyade erkek mahkûmların ihtiyaçları ve erkek mahkûmların neden olduğu

sorunlar göz önünde bulundurularak yapılmıştır¹⁴. Bunun başlıca nedenleri; kadın hükümlülerin sayılarının tarihin her döneminde erkeklere oranla oldukça düşük olması, kadın hükümlülerin kendi sorunlarını gündeme getirmek için yeterli gayreti göstermemeleri ve kadınlar tarafından işlenilen suçların toplumu erkekler tarafından işlenilen suçlara oranla daha az tehdit ettiğinin düşünülmesi olarak sayılabilir. Kadın hükümlüler için kullanılan “unutulan suçlular” nitelendirmesi oldukça yerinde bir nitelendirmedir¹⁵. Dünyada son on yıl içerisinde kadın hükümlülerin sayılarının erkek hükümlülerin sayılarına oranla daha yüksek oranda artış göstermesine rağmen, kadın hükümlülerin tüm hükümlülere oranı 5/100 dür¹⁶.

Kadın hükümlülerin ceza infaz kurumlarına yerleştirilmelerinde erkek hükümlülere oranla daha fazla sorunla karşı karşıya kalınmaktadır. Kadın hükümlülerin sayılarındaki azlık nedeniyle her şehirde veya her bölgede bir kadın cezaevi yapmak oldukça güçtür. Az sayıda yapılan özel kadın ceza infaz kurumlarında ise, kadın hükümlüler, evlerinden ve ailelerinden oldukça uzak bir mesafede cezalarını çekmekle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle dünya genelinde kadın hükümlülerin, erkek hükümlülerin bulunduğu kurumların, kadınlar için ayrılan özel bölümlerine yerleştirilmeleri eğilimi ağırlık kazanmıştır¹⁷.

Kadınların ceza infaz kurumlarına yerleştirilmesinde bir diğer sorun ise, çocuk sahibi olan annelerin yerleştirilmesinde ortaya çıkmaktadır. Bugün hala annenin yeniden sosyalleştirilmesi ve çocuğun sağlıklı gelişimi için, cezaevinde

¹⁴ COYLE, s. 131.

¹⁵ İÇLİ, s. 62.

¹⁶ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, s. 100.

¹⁷ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, s. 100-101.

çocuk ve anne birlikte kalmalı mıdır? yoksa kalmamalı mıdır? sorularına bilimsel veriler ışığında kesin bir cevap vermek mümkün gözükmemektedir¹⁸.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 11. maddesine göre; kadın tutuklu ve hükümlüler erkek tutuklu ve hükümlülerden ayrı bir yerde bulundurulmalıdır. Bu kuralın genel olarak cezaevlerinin tarihsel gelişim süreci içerisinde, ilk dönemden itibaren sürekli uygulandığı söylenebilir¹⁹. Erkek hükümlülerle ve kadın hükümlülerin ceza infaz kurumlarındaki iyileştirme programları çerçevesinde düzenlenen faaliyetlere birlikte katılabilecekleri hususuna da 11. maddede yer verilmiştir.

Türkiye'de Adalet Bakanlığı verilerine göre 2004 yılında ceza infaz kurumuna giren 101.308 hükümlünün 3.369'unu kadın hükümlüler oluşturmaktadır²⁰. Hükümlü kadınlarla hükümlü erkekler, prensip olarak ayrı kesimlerde, başka başka koğuşlara yerleştirilirler. Erkeklerle temasın olmaması için bütün tedbirler alınır²¹. 5275 sayılı Kanunun 10. maddesinde kadın hükümlülerin cezalarını, kadın ceza infaz kurumlarında, bu kurumların yetersiz olması halinde ise, diğer kurumların kadın hükümlüler için ayrılmış özel bölümlerinde çekecekleri belirtilmektedir.

Türkiye'de özel kadın ceza infaz kurumlarının sayısı oldukça sınırlıdır. Genellikle kadın hükümlüler erkek ceza infaz kurumlarının kadınlar için ayrılmış bölümlerinde barındırılmaktadır. Bu ise ceza infaz kurumundaki imkanların, sayıları kadınlara oranla çok daha fazla olan erkeklere tahsis edilmesine yol açmaktadır. Bu tip kurumlarda, kadınların güvenliğinin tehdit altında olması nedeniyle kurum

¹⁸ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 233.

¹⁹ İÇLİ, s. 62.

²⁰ <http://www.adli-sicil.gov.tr/ISTATIST.HTM>

²¹ TURGUT, Cezaevi İdaresi, s. 95.

tarafından güvenlik önlemleri artırılmakta, bu nedenle de hükümlünün oda veya koğuş dışında geçirdiğı zaman daha da azaltılmaktadır²².

Kadınların gözlem ve sınıflandırmalarının, ayrı gözlem ve sınıflandırma merkezlerinde yapılacağı, ayrı gözlem ve sınıflandırma merkezlerinin bulunmaması halinde ise, kapalı ceza infaz kurumlarının bu hizmete ayrılan bölümlerinde yerine getirileceğı 5275 sayılı Kanun'un 23. maddesi ile hüküm altına alınmıştır.

5275 sayılı Kanun'un 65. maddesinde ise, kadın hükümlülerin, dışarıda bakacak kimsesinin bulunmaması halinde bakıma muhtaç olan 0-6 yaş grubu çocukları ile, çocukların ihtiyaçlarını karşılamak için, kurumda birlikte kalabileceklerini belirtmektedir. Maddede, bu şekilde kurumda kalan çocukların beden ve ruh sağlığı gelişimlerinin aksamaması için, beslenme rejimine ilişkin özel hüküm konulmuş, bu çocukların gündüzleri infaz kurumu bünyesindeki kreşlere veya gündüz bakımevlerine gönderilmeleri, geceleri ise annelerinin yanında kalmaları hükme bağlanmıştır.

Tüm bu düzenlemelerle birlikte ceza infaz kurumlarında anneleriyle birlikte kalan çocukların sorun olmaktan çıktığını söylemek mümkün değildir. Ceza infaz kurumlarındaki atmosferin bu çocukların ruhsal gelişimini oldukça olumsuz etkilediğı bir gerçektir. Uygulamada bu çocukların beslenmelerinde de sorunlar çıkmakta ve bu çocukların beslenmelerine yeterli özen gösterilmemektedir. Özellikle koğuş sisteminin uygulandığı kurumlarda bu olumsuzluklar kendisini daha da fazla hissettirmektedir.

Bu konuda şu anda uygulanan infaz sistemlerinde kesin bir çözüm bulunamamakla birlikte, çocuğı olan hükümlü annelerin mümkün olduğu kadar ceza

²² COYLE, s. 134.

infaz kurumlarına alınmaması²³, bu kişiler hakkında alternatif infaz usullerinin uygulanmasına çalışılmasının yerinde olacağı söylenebilir.

D. Çocukların Yerleştirilmelerinde Karşılaşılan Sorunlar

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20.11.1989 tarihinde kabul edilen “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” ile 18 yaşından küçük olan her insanın çocuk olduğu vurgulanmıştır.

Avrupa Cezaevi Kurallarının 11. maddesinde hükümlülerin yaşlarına göre sınıflandırılmaları gerektiği düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, çocuk hükümlüler mümkün olduğu kadar kendilerini her türlü zararlı etkilerden koruyacak ve yaşlarına özel gereksinimleri göz önünde tutan koşullar içinde bulundurulmalıdır. Ayrıca çocuk tutuklular da çocuk hükümlülerden ayrı kısımlarda bulundurulmalıdırlar.

Türk Hukuku’nda, 07/11/1979 tarihli 2253 sayılı Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun’da 15 yaşını bitirmemiş olan kimseler çocuk olarak kabul edilmişti ve çocukların çocuk mahkemelerinde yargılanacakları düzenlenmişti. Bu kanunun 6. maddesinde, 30.07.2003 tarihli 4963 sayılı Kanun’la yapılan değişiklikle, 18 yaşını bitirmeyen küçüklerin çocuk mahkemelerinde yargılanmaları kabul edilmişti. 2253 sayılı Kanun’un 37. maddesinde de 18 yaşını doldurmayan küçüklerin cezalarının çocuk ıslahevi veya çocuk cezaevlerinde çektirileceği hükme bağlanmıştı.

2253 sayılı Kanun, 03.07.2005 tarihli 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. Çocuk Koruma Kanunu’nun 3. maddesinde, daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişiler çocuk olarak tanımlanmıştır.

5275 sayılı Kanunun 15. maddesinde, çocuk hükümlülerin cezalarını esas olarak “çocuk eğitimevleri”nde çekecekleri hüküm altına alınmıştır. Bu kurumlarda

²³ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 233.

cezaların infazında çocuk hükümlülerin; a) Eğitilmeleri; b) Meslek edinmeleri; c) Yeniden sosyalleştirilmeleri temel amaç olarak sıralanmaktadır. Bu amaçlara ulaşılabilmesi için, kurumda belli bir programa başlamış ve henüz programı bitirmemiş olan hükümlülerin onsekiz yaşını doldursa dahi yirmibir yaşına kadar kurumda kalmasına olanak sağlayan düzenlemeye de madde metninde yer verilmiştir

Çocuk eğitimevlerinin disiplin kurallarına uymayan çocuklar “çocuk kapalı ceza infaz kurumları”na gönderilirler (m.11). Çocuk eğitimevlerinden onsekiz yaşını doldurmaları nedeniyle ayrılmaları gereken hükümlüler, açık ceza infaz kurumlarına ayrılma şartlarını taşıyorsa, gençlik açık ceza infaz kurumlarına, bu şartları taşımıyorsa gençlik kapalı ceza infaz kurumlarına nakledilirler. Çocuk eğitimevlerinden yirmibir yaşını doldurmaları nedeniyle ayrılması gereken hükümlüler ise, suç sınırlamasına bakılmaksızın, koşullu salıverilme tarihine beş yıldan daha az bir süre kalmışsa açık ceza infaz kurumlarına, koşullu salıverilme tarihine beş yıldan fazla bir süre kalmışsa kapalı ceza infaz kurumlarına nakledilirler.

Türkiye’de Ankara’da 100 kişi kapasiteli, Elazığ ve İzmir’de ise 250’şer kişi kapasiteli olmak üzere toplam 3 çocuk eğitim evi bulunmaktadır. Çocuk kapalı ceza infaz kurumu sayısı toplam 4 adettir²⁴.

Ceza infaz kurumlarında kalan çocukların yetişkinlerden ayrı kurumlarda bulunmalarında zorunluluk bulunmaktadır. Uygulamada, çocukların yetişkinlerle aynı kurumda bulunmaları önemli sakıncalar doğurmaktadır. Çocukların yetişkinlerle aynı kurumda kalmaları halinde farklı koğuşlarıda barındırılmaları, yetişkinlerle kesinlikle görüştürülmemeleri gerekirken, ziyaret yerlerinin ve havalandırma bahçelerinin aynı olması, kurum yönetiminin gerekli hassasiyeti göstermemesi sonucunda, çocuklarla yetişkin hükümlüler görüşebilmekte, hatta aynı koğuştaki dahi

kalabilmektedirler. Bunun sonucu olarak da, çocukların yetişkin hükümlülerin özel işlerinde ve koğuş temizliğinde kullanılmaları, cinsel saldırıya maruz kalmaları, kurum içinde işlenen suçları üstlenmeye zorlanmaları, yeni suç öğrenmeleri gibi sakıncalar ortaya çıkmaktadır²⁵. Bu nedenle çocuklar yetişkinlerden ayrı kurumlarda bulundurulmalı ve kurum personelinin de çocuk hükümlüler konusunda titiz olmaları gerekmektedir.

IV. YASAL DÜZENLEMELERDEN KAYNAKLANAN DİĞER SORUNLAR

A. Genel Olarak

1982 Anayasası'nda suç ve cezalara ilişkin esaslar, Anayasa'nın kişinin hakları ve ödevleri bölümünde, "Hakların korunmasıyla ilgili hükümler" başlığı altında şöyle düzenlenmektedir:

"Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz; Kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

Suç ve ceza zaman aşımı ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da yukarıdaki fıkra uygulanır.

Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur.

Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.

Hiç kimse kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya ve bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

²⁴ <http://www.cte.adalet.gov.tr/>

²⁵ Hande BERKTİN, Uluslararası Sözleşmeler ve Türk Hukuk Mevzuatı Açısından Çocuk Cezaevlerinin Hukuki Durumu, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 384.

Ceza sorumluluğu şahsidir.

Genel müsadere cezası verilemez.

İdare, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulanamaz. Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

Vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye geri verilemez.”(m.38).

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanundan önce Türkiye’de infazı düzenleyen mevzuat hem çok karışık hem de kendi içinde çelişkilerle doluydu. Türkiye’ye özgü ve aynı zamanda Türkiye’nin milletlerarası taahhütlerinin yerine getirilmesini sağlayacak iyi bir düzenlemeden söz edilemezdi²⁶.

İnfaz mevzuatı; 1721 sayılı Hapishanelerin ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun, 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun, buna bağlı olarak çıkartılan Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük, Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Kanun, Ceza ve Tevkifevleri İç Yönetmeliği gibi, toplam 10 kanun, 2 tüzük, 8 yönetmelik ve binlerce genelgeden oluşmaktaydı.

Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin yönetimini düzenleyen 1930 tarihli toplam 10 maddeden oluşan 1721 sayılı Kanunun ilk iki maddesi amaç ve kapsam, son iki maddesi yürürlük ve yürütme ile ilgili olup 3. ve 4. maddeleri yürürlükten kaldırılmıştı. Yani ceza infaz kurumları ve tutukevleri yalnızca 4 maddelik bir kanunla idare edilmekteydi. Bu kanun çok kısa, yetersiz ve de ihtiyaçlara cevap vermekten uzaktı²⁷. Bu kanunun 1. maddesi her mahkeme bulunan yerde bir ceza

²⁶ Sulhi DÖNMEZER, Şahsi Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazında Milletlerarası Standartlar, in: Türkiye’nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, 18.01.1997, Ankara, s. 16.

²⁷ Hüseyin TURGUT, Türk Ceza İnfaz Sistemi, in: Türkiye’nin İnfaz Rejimi, Sempozyum,

infaz kurumu ve tutukevi kurulmasını amirdi. 1930'lu yıllarda, ulaşım zorluklarından dolayı bir anlamı olan bu hüküm, 1930'lu yıllardan sonra ortaya çıkan ulaşım kolaylıklarına rağmen 2005 yılına kadar değiştirilmemiş, bilakis en masraflı yöntem seçilerek, nüfus yoğunluğu, suç oranı, coğrafi konum ve benzeri kıstaslara bakılmaksızın, her ilçeye ceza infaz kurumu ve tutukevi inşa edilmiştir. Bu gün hala varlığını sürdüren bu kurumlarda, yeterli sayıda personel ve sosyal ünite bulunmamaktadır. Herhangi bir iyileştirme programının uygulanması için son derece elverişsiz koşullara sahip olan bu kurumlar, infaz ve koruma baş memurları tarafından yönetilmektedir²⁸.

Yine 2005 yılına kadar yürürlükte kalan, 1965 tarihli olan 647 sayılı cezaların infazı hakkında kanun, yürürlüğe girdiği günden yürürlükten kaldırıldığı güne kadar onbeş defa değişikliğe uğramış, pek çok eklemelere maruz kalmıştı. Bu değişikliklerle birlikte kanun son derece karmaşık, anlaşılması zor ve koşullu salıverme sürelerinin hesaplaması zaman alan bir sisteme dönüşmüştü.

5275 sayılı kanun yürürlüğe girinceye kadar, hükümlü ve tutuklulara uygulanacak disiplin cezaları²⁹, 647 sayılı Kanun'a dayanılarak çıkartılan Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük'te belirtilmekte, ancak bu disiplin cezalarının hangi fiillere uygulanacağı ne bu tüzükte, ne 647 sayılı Kanun'nda ne de 1721 sayılı Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun'da belirtilmemekteydi. Hükümlünün cezasının infazını doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen, infazın şeklinde veya süresinde değişikliklere neden olabilen disiplin cezalarının, hangi fiillere uygulanacağının belirtilmemesi büyük bir

18.01.1997, Ankara, s. 65.

²⁸ Zekeriya SEVİMLİ, Türkiye Ceza ve Tutukevleri ile İnfaz Hizmetleri Hakkında Genel Bir Değerlendirme, in: Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, 18.01.1997, Ankara, s. 136.

²⁹ Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük'te

eksiklikti. İnfaz mevzuatındaki bu eksiklik uygulamada hükümlüler arasında eşitsizliklere neden olabilmekteydi. Ceza hukukunun en temel prensiplerinden olan ve Anayasa'nın 38. maddesinde yer alan “kanunsuz suç ve ceza olmaz” prensibini de ihlal eden bu durum, 13.12.2005 tarihli 5275 sayılı Kanunda disiplin cezalarının ve bu cezaların hangi fiillere uygulanacağını tek tek sayılması suretiyle giderilmiştir.

B. Koşullu Salıverme Kurumuna ilişkin Sorunlar

Koşullu salıverme³⁰, cezanın infazı aşamasında, hükümlünün çaba harcamasını sağlayan³¹ ve cezayı bireyselleştiren, cezasının bir bölümü infaz edilmiş olan hükümlüye, cezasının geri kalan kısmını ceza infaz kurumu dışında özgür bir şekilde tamamlama imkanı veren temel kurumlardandır³². Ceza infaz kurumunda, hükümlülerin iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılmaları amacıyla uygulanan faaliyetlerde yer alarak topluma yeniden katılmaya hazır hale gelen hükümlülere verilen bir haktır³³. Koşullu salıverme cezanın belirli bir infaz şeklidir ve hükümlü herhangi bir talepte bulunmasa da koşullu salıvermeden yararlanır. Koşullu salıverme, dereceli sistemin son halkasıdır³⁴.

Koşullu salıverme kurumu, uygulamada önemli bir sorun teşkil etmektedir.

5275 sayılı Kanun' un 107. maddesine göre, Koşullu salıvermenin temel şartları şunlardır:

- a. Hükümlünün cezasının asgari bir kısmını çekmiş olması;
- b. Hükümlünün bu asgari süreyi “iyi hal” ile geçirmiş olması.

belirtilen disiplin cezalarının çeşitleri için bkz. DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 293 vd.

³⁰ Koşullu salıvermeye ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz; DÖNMEZER- ERMAN, C. III, s. 64 vd.; EREM, C. I, s. 333 vd.; Nur CENTEL, Türk Ceza Hukukuna Giriş, İstanbul 2003, s. 694 vd.; DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 417 vd.; Doğan SOYASLAN, Ceza Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1998, s. 605 vd.

³¹ EREM, s. 333.

³² EREM, s. 333; CENTEL, s. 694.

³³ A. Rıza MENGÜÇ, Ceza İnfaz hukuku ve İnfaz Müesseseleri, İstanbul 1968, s. 345.

³⁴ EREM, s. 334.

Koşullu salıvermenin temel unsuru olan “iyi hal”, aslında Türk İnfaz Sistemi’nin işleyişindeki ana şarttır. Bundan dolayı “iyi hal”in tespitinde çok dikkatli olunmalıdır. Tamamen psikolojik bir olay olan iyi halin doğru tespit edilmemesi bütün sistemin yanlış sonuç vermesine neden olur. Bundan dolayı iyi halin tespitiyle görevli olan kişilerin hükümlü psikolojisini çok iyi bilmeleri ve onların aldatıcı nitelikteki davranışlarına aldanmamaları gerekmektedir. İyi halin tespitinde, suçlunun karakteri, özellikle de işlemiş olduğu suç ile kişiliği arasındaki bağ gözönünde bulundurulmalıdır. Okuma-yazma öğrenme ile hayatını kazanmaya yetecek nitelikte bir meslek sahibi olma, insanların suç işlemesini engelleyici nitelikte olduğundan, hükümlünün okulda ve atölyede gösterdiği gayret ve beceri de iyi halin tespitinde dikkat edilmesi gereken hususlardandır³⁵.

5275 sayılı Kanun’un 89. maddesinde, iyi hal kararı verilirken gözönünde bulundurulması gereken hususlar düzenlenmektedir. Buna göre: “Hükümlünün, Kanunun 107 nci maddesinde öngörülen süreleri, ceza infaz kurumlarının düzen ve güvenliği amacıyla konulmuş kurallara içtenlikle uyarak, haklarını iyi niyetle kullanarak, yükümlülüklerini eksiksiz yerine getirerek geçirmiş ve uygulanan iyileştirme programlarına göre de toplumla bütünleşmeye hazır olduğunun disiplin kurulunun görüşü alınarak idare kurulunca saptanmış bulunması gerekir.”

Koşullu salıverme kararı, ceza infaz kurumu idaresinin gerekçeli raporu üzerine mahkeme tarafından verilir. Ayrıca koşullu salıverilme için hükümlünün talebine gerek olmayıp şartlar gerçekleştiği zaman Koşullu salıverilme işlemi yapılır. Koşullu salıverme süresinin hesaplanmasında hükümlünün onsekiz yaşını doldurmadan önce ceza infaz kurumunda geçirdiği bir gün, iki gün sayılmaktadır.

³⁵ EREM, Adalet Psikolojisi s. 334-335.

5275 sayılı Kanun 107. maddesinde koşullu salıverilen hükümlü hakkında, ceza infaz kurumunda geçirdiği sürenin yarısı oranında denetim süresi belirleneceği öngörülmüştür. Bu süre hiçbir surette hakederek (bihakkın) tahliye tarihini geçemez. Bu denetim süresi içerisinde mahkemece hükümlünün, öğrendiği mesleği yapmak üzere, bir kamu kurumunda veya özel bir kuruluştaki ücret karşılığı çalıştırılmasına karar verilebilir. Yine hakim tarafından, sosyolog, psikolog veya öğretmen gibi bir uzman denetim süresi içerisinde hükümlüye rehberlik etmesi için görevlendirilebilir. Bu şekilde görevlendirilen uzmanın görevi, hükümlünün iyi bir sosyal çevre edinmesi ve kötü arkadaşlıklardan uzak durması için hükümlüye önerilerde bulunmak; hükümlünün toplum hayatına ve iş ortamına uyumu ile davranışlarına ve sorumluluk bilincine ilişkin olarak her üç ayda bir rapor hazırlayarak hakime sunmaktır.

Onsekiz yaşını doldurmamış olan hükümlüler ise denetim süresi içerisinde, gerektiğinde barınma imkanı da olan bir eğitim kurumuna eğitimlerine devam etmeleri amacıyla yerleştirilirler. Bu kurumlarda hükümlü çocukların, hem mesleki eğitimlerine hem de öğretimlerine yönelik uygulamalara yer verilir.

Mahkeme tarafından, koşullu salıverilen hükümlünün bağlı tutulacağı yükümlülükler 5275 sayılı Kanunda tek tek sayılmamıştır. Yükümlülüklerin belirlenmesi konusunda hakime takdir hakkı verilmiştir. Hakim, hükümlünün kişiliğini ve topluma uyumdaki başarısını değerlendirerek denetim süresi içerisinde, hükümlüye denetimli serbestlik tedbirinin uygulanmamasına veya hükümlünün herhangi bir yükümlülüğe tabi tutulmamasına karar verebilir. Bu şekilde hükümlü hakkında daha önceden belirlenen yükümlülükler, aynı ölçütler göz önünde bulundurularak yine hakim tarafından kaldırılabilir.

Hükümlü denetim süresi içerisinde hapis cezasını gerektiren kasıtlı bir suç işlerse, koşullu salıverme kararı mahkemece geri alınır ve bu suçu işlediği tarih ile hakederek (bihakkın) tahliye tarihi arasındaki süre kadar, cezanın aynen infazına karar verilir. Hükümlünün denetim süresi içerisinde bağlı tutulduğu yükümlülüklerle uymaması halinde ise, hükümlü öncelikle yükümlülüklerine uyması için hakim tarafından uyarılır. Hakimin uyarısına rağmen hükümlünün, yükümlülüklerine uymaması halinde ise, bu yükümlülüklerle uymadığı tarih ile hakederek (bihakkın) tahliye tarihi arasındaki süreyi geçmeyecek şekilde, hakim tarafından takdir edilecek bir süre kadar, cezanın ceza infaz kurumunda çektilmesine karar verilir.

Uygulamada koşullu salıverme kurumu bireyselleştirilememiştir. Herkese otomatik olarak uygulanan bir müessese halinde gelmiştir³⁶. 01.01.2005 tarihine kadar yürürlükte kalan 647 sayılı Kanunla, suçluların iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılması amaçlandığı halde, kanunun uygulaması insanları adeta suç işlemeye teşvik eder bir hale gelmiş insanların adalete olan güvenini sarsmıştır. Bugün koşullu salıverme müessesesi öyle bir hal almıştır ki; hükümlülük süresi olarak mahkemelerce verilen ceza süresi değil, koşullu salıverme süresi asıl ceza süresi gibi görülmektedir³⁷

Ülkemizde koşullu salıverme oranları oldukça yüksektir. Bu oranlar, İngiltere’de 1/3 Almanya’da 1/3, Danimarka’da 1/3 tür. Bu oranın yüksek olması cezaların caydırıcılığını ortadan kaldırmakta ve kamu vicdanını tatmin etmemektedir³⁸.

³⁶ YENİSEY, Tehlikeli Tutuklular, s. 42; Yener ÜNVER, Şartla Salıverme ve Erteleme, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001, s. 40.

³⁷ Kudret Yalçın BAL, İnfaz Hukuku (Uygulamadaki Aksaklıklar, Nedenleri, Sonuçları), in: Türkiye’nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, 18.01.1997, Ankara, s. 53.

³⁸ TURGUT, Türk Ceza İnfaz Sistemi, s. 68.

Koşullu salıvermenin bu kadar amacından sapmasında, gözlem ve sınıflandırma aşamasında suçun şiddeti, hükümlünün kişiliği ve yeniden suç işleme olasılığı, ilk defa suç işlemesi ile mükerrirlik durumlarının tam olarak değerlendirilmemesi önemli bir rol oynamaktadır³⁹.

Koşullu salıvermenin otomatik hale getirilmesi, iyileştirme için çok önemli olan bu kurumu, zararlı bir kurum haline getirecektir⁴⁰. Koşullu salıverme kurumunda 13.12.2004 tarihli 5275 sayılı Kanunla önemli değişiklikler yapılmıştır. Ancak bu değişiklikler, koşullu salıverme kurumunun otomatik hale getirilmesini engelleyici nitelikte gözükmemektedir. Koşullu salıverme kurumundan beklenen faydanın elde edilebilmesi için, gözlem ve sınıflandırma sistemindeki aksaklıkların giderilmesi, hükümlülerin iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılmalarına yönelik programların etkin bir şekilde uygulamaya konulması ve en önemlisi de, idare ve gözlem kurullarının hükümlüler hakkında iyi hal kararı alırken çok titiz davranması, gerçekten iyi hal gösteren hükümlüler hakkında iyi hal kararı alması gerekmektedir.

Koşullu salıverme konusundaki bir başka sorun da, adi suçlarla örgütlü suçlar arasında eşitsizlik yaratmasıdır. 5275 sayılı Kanunun 107. maddesine göre koşullu salıvermeden yararlanabilmek için, örgütlü suç işleyerek ceza alan hükümlüler adi suçlardan dolayı ceza alan hükümlülere göre daha uzun süre iyi halli olarak ceza infaz kurumunda kalmak zorundadırlar. Örneğin, müebbet hapis cezasına hükmedilmesi halinde, hükümlünün koşullu salıvermeden yararlanabilmesi için adi suçlarda 24 yıl, örgütlü suçlarda ise 30 yıl iyi halli olarak ceza infaz kurumunda kalması gerekmektedir. Aynı şekilde süreli hapis cezalarına mahkûmiyet halinde,

³⁹ BAL, s. 54.

⁴⁰ EREM, s. 337.

adi suçlarda cezanın 2/3'ünü, örgütlü suçlarda ise cezanın 3/4' ünü ceza infaz kurumunda iyi halli olarak kalmak gerekmektedir.

Cezanın infazındaki amaç, suçlunun işlediği suçun niteliğine bakılmaksızın topluma yeniden kazandırılması olduğuna göre, bu amaç doğrultusunda cezanın infazı sırasında işlenen suçtan ayrı olarak bir infaz programı hazırlanmalı, hürriyeti bağlayıcı cezanın kanunda belirtilen alt sınırı ceza infaz kurumunda geçirildikten sonra, suçlunun kişiliğindeki gelişmeler gözlenerek koşullu salıverme için uygun zaman belirlenmelidir. Bu şekilde uygulanacak olan koşullu salıvermede, işlenen suçun belirleyici bir rolü olmamalıdır⁴¹.

Suçun niteliğine göre farklı cezaların verilmesi doğaldır. Ancak mahkûm olan şahıs ceza infaz kurumuna girdikten sonra bir hükümlüdür. Çağdaş infaz hukukuna göre, bir hükümlünün iyi hal ile belirli bir süreyi geçirmesi halinde adi suç işleyenler-örgütlü suç işleyenler ayırımının yapılması yanlıştır. Aksi halde örgütlü suç işleyerek müebbet hapis cezasına çarptırılan hükümlü 30 yıl ceza infaz kurumunda kalırken, adi suçtan cezalandırılan hükümlü; örneğin küçük bir çocuğun ırzına geçerek ölümüne neden olan birisi 24 yıl ceza infaz kurumunda kalır. Koşullu salıvermede böyle bir adaletsizliğin varlığı hem Anayasa'nın 10. maddesinde belirtilen “kanun önünde eşitlik” ilkesine aykırılık oluşturmakta hem de ceza infaz kurumlarında huzursuzluğa neden olmaktadır⁴².

⁴¹ Mithat SANCAR, “Devlet Akli” Kıskaçında Hukuk Devleti, İstanbul 2004, s. 245.

⁴² Timur DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku ve Ceza-Tutukevleri Konulu Panel, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 25 Ekim 1999, s. 35; SARUHAN, Şenal, Cezaevlerine Genel Bir Bakış ve Türk İnfaz Sisteminin Sorunları, in: 21. Yüzyıla Gिरerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000,

C. Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurullarına İlişkin

Sorunlar

Bir ülkede, en üst seviyede cezaevlerinden sorumlu kişiler için, düzenli aralıklarla cezaevi sistemini kontrol edecek, gerektiğinde cezaevi idaresini, üst yönetimi, genel müdürü veya bakanı uyaracak, sürekli görev yapan bağımsız bir gözetim mekanizmasına (izleme kurullarına) ihtiyaç vardır⁴³. Cezaevini denetlemede önemli bir yere sahip olan bu denetleme türünde, denetlemenin cezaevi sisteminden büsbütün bağımsız bir kuruluş tarafından yapılması çok önemlidir⁴⁴. Bu bağımsız kurulların uyarıları yöneticiler tarafından dikkate alındığında, pek çok sorun daha doğmadan veya çok fazla büyümeden çözülebilecektir.

Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi uyarınca ceza infaz kurumlarında denetim yapma ve bu denetimler sonucunda rapor hazırlayarak ilgili hükümetlere sunma yetkisine sahip olan Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin, 2000'li yılların başlarında Türkiye hakkında hazırladıkları raporlarda, ceza infaz kurumlarının resmi otoritenin dışında sivil izleme kurulları tarafından izlenmesi gerektiği ısrarla vurgulanmıştır. Bunun üzerine İngiltere'den esinlenerek hazırlanan 4681 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanunu 14.06.2001 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur⁴⁵. Bu kanuna göre kurulan ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurullarının çalışma esas ve usulleri ile bu kurulların kurumlara ziyaretlerinin şeklini düzenlemek amacıyla,

Ankara 2001, s. 84-85.

⁴³ Sir Peter LOYD, İngiltere İzleme Kurullarının Siyasi ve Toplumsal Yararlarıyla İlgili Tecrübeler, in: Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Semineri, 14-15 Haziran 2002, İstanbul 2002, s. 21.

⁴⁴ COYLE, s. 112.

⁴⁵ Necati NURSAL, Cezaevi İzleme Kurulları'nın Geçmişi, Altyapısı ve Geliştirilmesine İlişkin Çalışmalar, in: Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Semineri, 14-15 Haziran 2002, İstanbul 2002, s. 16.

07.08.2001 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Yönetmeliği çıkarılmıştır.

Ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurulları 4621 sayılı Kanunun 1. maddesine göre; “ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin yönetim, işleyiş ve uygulamalarını yerinde görmek, incelemek, bilgi almak ve tespitlerini rapor haline getirerek yetkili ve ilgili mercilere sunmak” üzere kurulmuşlardır. Bu kapsamda başlıca görevleri ise aynı kanunun 6. maddesinde, “1. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerindeki infaz ve ıslah uygulamalarına ilişkin işlem ve faaliyetleri yerinde görmek, incelemek, yönetici ve görevlilerden bilgi almak, hükümlü ve tutukluları dinlemek.

2. Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde infaz ve ıslah, hükümlü ve tutukluların sağlık ve yaşam koşulları, iç güvenlik, sevk ve nakil işlemleri ile ilgili olarak gördükleri aksaklık ve eksiklikleri yetkili mercilere bildirmek.

3. Ceza infaz kurumları ve tutukevleri ile ilgili tespitlerini ve aldıkları bilgileri değerlendirerek en az üç ayda bir rapor düzenlemek, raporun birer örneğini Adalet Bakanlığına, izleme kurulunun bulunduğu yargı çevresindeki infaz hakimliği ile Cumhuriyet başsavcılığına, gerektiğinde ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığına göndermek” olarak düzenlenmiştir.

Görevleri bu şekilde düzenlenen izleme kurullarına üye olabilmek için, “Tıp, eczacılık, hukuk, kamu yönetimi, sosyoloji, psikoloji, sosyal hizmetler, eğitim bilimleri ve benzeri alanlarda en az dört yıllık yüksek öğretim kurumlarından veya bunlara denkliği kabul edilen yurt dışındaki yüksek öğretim kurumlarından mezun

olmak ve mesleği ile ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarında ya da özel sektörde en az on yıl çalışmış bulunmak” gerekmektedir (m. 3).

İzleme kurulları başkanla birlikte beş üyeden oluşur (m. 2). İzleme kurulları, en az dört üyenin katılımı ile toplanabilirler ve ceza infaz kurumlarını ziyaret edebilirler. Raporlar toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğuyla kabul edilir. İzleme kurullarının, ceza infaz kurumlarını her iki ayda en az bir kez ziyaret etmeleri gerekmektedir (m. 7). Kaç kez ziyaret edileceği ve ziyaret süreleri kurulun takdirine bırakılmıştır. Uygulamada, izleme kurullarının toplanma ve ziyaret yeter sayısının üye sayısına oranla yüksek olması, izleme kurullarının çalışmasında aksamalara neden olmakta, yeterli üye sayısına ulaşamadığından toplantıların ve ziyaretlerin yeterli oranda yapılamadığı gözlenmektedir. Bu sorun, izleme kurulları oluşturulurken asıl üyelerin yanında, bir veya birkaç yedek üye seçilmesi ve izleme kurullarının toplantı ve ziyaret yeter sayısının düşürülmesi suretiyle giderilebilir.

Yargı çevresi içerisinde ceza infaz kurumu veya tutukevi olan her adlî yargı adalet komisyonu tarafından bir izleme kurulu kurulur. Yetki alanları, adlî yargı adalet komisyonunun yargı çevresi ile sınırlı olan izleme kurullarının sekreteryaya hizmetleri, adlî yargı adalet komisyonunun bürosu tarafından yerine getirilir (m. 2). İzleme kurullarının üyeleri adlî yargı adalet komisyonları tarafından seçilir (m. 5). Bu yönüyle izleme kurullarının oluşumunda İngiliz modeli ile Türk modeli arasında önemli bir fark vardır. İngiltere’de izleme kurulu başkanı ve üyelerinin seçimi siyasi kişiliği bulunan Cezaevlerinden Sorumlu Bakan tarafından yapılmaktadır. Türkiye’de ise, bu seçim bağımsız yargı organı tarafından yapılmaktadır⁴⁶. Avrupa

⁴⁶ Hikmet Sami TÜRK, Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Semineri Açılış Konuşması, in: Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Semineri, 14-15 Haziran 2002, İstanbul 2002, s. 14; NURSAL, Cezaevi İzleme Kurulları, s. 17.

İşkenceyi Önleme Komitesi tarafından da uygun bir yaklaşım olarak değerlendirilen bu sistem, izleme kurullarının hükümet tarafından seçilmesinden daha iyi bir sistemdir⁴⁷.

İzleme kurullarının, öncelikle cezaevlerine ilişkin standartları bilmeleri gereklidir. Bu standartları bilebilmeleri için, cezaevleri ve hükümlüler hakkında uluslararası düzeydeki düzenlemelere, ulusal seviyedeki anayasa ve kanunlar ile bakanlık tarafından yapılan cezaevlerinin işleyişine yönelik düzenlemelere bakmalıdırlar. Bu standartlar kapsamında, izleme kurulları cezaevlerinde, fiziksel koşulları (barınma, beslenme, hijyen ve sağlık hizmetleri gibi), hükümlülerin iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılmalarına yönelik faaliyetleri ve cezaevindeki insanlar arasındaki ilişkileri değerlendirmelidirler⁴⁸. Türkiye’deki uygulamada, izleme kurulu üyelerinin gönüllü kişiler arasından atandığı ve bu kişilerin cezaevlerine ve hükümlülere ilişkin uluslararası ve ulusal düzenlemeleri, kendilerinden beklenen görevi eksiksiz yerine getirebilecek ölçüde bilmedikleri gözlemlenmektedir. Hal böyle olunca da, izleme kurulu üyeleri görmeleri gereken eksiklikleri görmeyebilmektedirler. Gerek ilk defa izleme kurulu üyeliği yapanlar için gerekse daha tecrübeliler için, izleme kurullarının görev, yetki ve sorumlulukları ile bu konuda her cezaevinde dikkate alınması gereken standartları ayrıntılı olarak belirten bir kitapçığın hazırlanması ve izleme kurulu üyelerine verilmesi oldukça faydalı olacaktır.

Cezaevi hiyerarşisi içinde yer almayan izleme kurulları, cezaevine farklı bir gözle bakabileceklerinden, cezaevi sistemindeki eksiklikleri tespit edebilirler ve

⁴⁷ NURSAL, Cezaevi İzleme Kurulları, s. 18.

⁴⁸ Jim HAINES, İngiltere İzleme Kurulları Üyelerinin Çalışma Esasları ve Bulgularını Raporlama Biçimleri ve Yönetime Katkıları, in: Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Semineri, 14-15 Haziran 2002, İstanbul 2002, s. 34-35.

normal hayatın genel nezaketiyle, yanlışlıklara tepki gösterebilirler. İzleme kurulu üyelerinin cezaevlerindeki statükolardan çıkarları, kariyer endişeleri, cezaevinden sorumlu üst düzey yöneticilere cezaevinin durumunu olduğundan daha iyi göstermekte menfaatleri yoktur. Bu bakımdan izleme kurullarının, hükümlüler açısından koruyucu ve sorunlara çözüm bulucu bir rolleri bulunmaktadır⁴⁹.

İzleme kurulu üyelerinin, cezaevi sistemi içinde kendilerinden beklenen fonksiyonu yerine getirebilmeleri için, cezaevi sisteminin özelliklerini bilmeleri gereklidir. Cezaevi sistemi, çok özel bilgi ve beceri gerektirmektedir. Uygulamada, izleme kurulu üyelerinin, cezaevi sistemi konusunda yeterli donanıma sahip olmadıkları görülmektedir. Bu sorunun aşılması için, izleme kurulu üyelerinin iyi ve kapsamlı bir eğitimden geçirilmesi gerekmektedir⁵⁰.

İzleme kurulu üyeleri için, “tuzağa düşmek” olarak nitelendirilebilecek önemli bir sorun da, ziyaret edilen cezaevindeki uygulamaların, standart uygulama olduğunun ve bu uygulamanın alternatifinin olmadığı düşünülmesidir⁵¹. Bu sorunun çözümü için, farklı cezaevlerinin izleme kurullarının zaman zaman biraraya gelmeleri, farklı uygulamaları tartışmaları ve farklı deneyimleri paylaşmaları faydalı olacaktır⁵².

İzleme kurullarının görevlerini yapabilmeleri için adlî yargı adalet komisyonunun bulunduğu binada bir yer ayrılacağı kanunda düzenlenmiştir (m. 2). Ancak izleme kurullarına ceza infaz kurumlarında bir yer ayrılması gerektiği kanunda düzenlenmemiştir. Halbuki, özel sorunları olan veya özel olarak konuşmak isteyen hükümlülerle, izleme kurulu üyelerinin özel bir odada görüşmelerine imkan

⁴⁹ LOYD, s. 21.

⁵⁰ LOYD, s. 22.

⁵¹ HAINES, s. 34.

⁵² LOYD, s. 22; HAINES, s. 34.

verilmelidir. Bu hem hükümlüler hem de izleme kurulları için giderilmesi gereken bir sorundur ve yasal düzenleme yapılarak bu sorun giderilmelidir.

Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Yönetmeliği'nin 8. maddesinde, “Ziyaretler için gereken ulaşım aracı, olanaklar ölçüsünde Cumhuriyet başsavcılığınca sağlanır” denilmektedir. Uygulamada, bu konuda sorunlarla karşılaşılabilmekte ve izleme kurullarının kendi imkanları ile ceza infaz kurumlarına yönelik ziyaretleri gerçekleştirdiği görülmektedir. Yine bu ziyaretlerde, izleme kurulu üyelerine ödenen harcırahlar yetersizdir. İzleme kurullarının karşılaştığı mali sorunların giderilmesi gerekmektedir.

Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, 4681 sayılı Kanunla ilgili eleştirilerini şu şekilde sıralamıştır⁵³: “Daha etkin bir cezaevi denetim mekanizması, tutuklulara kanun çerçevesi dışında bir şekilde tecride tabi tutulmayacaklarına, hücrelerinde kötü muamele görmeyeceklerine ve gerekli tıbbî yardımı alabileceklerine dair güvence sağlayabilir. Dünya çapında görüldüğü üzere, cezaevleri denetim kurullarının devletten tamamen bağımsız çalışmasını sağlamak kolay bir iş değildir. Ancak, yeni yasa, denetim kurulları üyelerinin Adalet Bakanlığı görevlilerinden oluşan yerel adli yargi adalet komisyonları tarafından seçilmelerini önermektedir. Cezaevleri denetim kurulları çalışanlarının yerel devlet kuruluşlarından tamamen bağımsız olmamaları, onların yeterince detaylı incelemeler yapmaya veya ödün vermeyen raporlar hazırlamaya yanaşmamalarına yol açabilir. Barolar Birliği veya Tabib Odaları gibi sivil toplum kurumların katılımı, denetim kurullarını daha güçlü ve etkin hale getirebilir. Kurulların, insan haklarından sorumlu devlet bakanı veya TBMM İnsan Hakları Komisyonu gibi merkezi bir otoriteye bağlı olmaları, onların yerel baskılardan bağımsız kalmalarını kolaylaştırabilir. Buna ek olarak, denetim

kurullarının raporları sadece idare içi kalmayıp kamuoyuna sunulduğu takdirde, yasada bahsi geçen toplumsal hizmet daha etkili bir şekilde icra olunacaktır”. İzleme kurullarının merkezi otoriteye bağlı olması, şüphesiz kurulların daha nitelikli üyelere sahip olmasını sağlayacaktır. Ancak Türkiye’de uygulamada merkezi otoriteye bağlı olan denetim kurullarının etkin bir denetim yaptıklarını söylemek çok zordur. İzleme kurullarının raporlarının kamuoyuna açıklanması gerektiğine dair eleştiri ise son derece yerindedir. Raporların kamuoyu ile paylaşılması, izleme kurullarının yaptıkları görevi daha etkin bir hale getirecektir.

Uluslararası Af Örgütü, 28.05.2003 tarihli raporunda⁵⁴; “F tipi cezaevlerinde tutulanlara kötü muamele yapıldığına dair çok sayıda bilgi gelmesine rağmen, kısıtlı erişim nedeniyle bunların doğrulanması çok zordu” demek suretiyle, F tipi ceza infaz kurumları hakkında şüpheler ortaya koymaktadır. Bu tür şüphelerin tüm ceza infaz kurumları yönüyle giderilmesi için, izleme kurullarının etkin bir şekilde denetim görevlerini yerine getirmeleri ve denetimler sonucunda düzenledikleri raporları kamuoyuna açıklamaları şarttır.

Uygulamada izleme kurullarına üyeliğin cazip görülmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle bu kurullara istenilen niteliklere sahip, özel bir istekle bu işi yapacak üye bulmakta zorluklarla karşılaşmaktadır. Yukarıda belirtilen sorunlar giderildiğinde izleme kurulu üyeliği daha cazip bir hale getirilmiş olacak ve bu yolla istenilen nitelikteki kimselerin izleme kurullarına üye olmaları sağlanabilecektir.

⁵³ Bkz. (www.hrw.org/campaigns/turkey)

⁵⁴ Bkz. (<http://www.amnesty.org.tr/v1312200302.si.>).

IV. CEZA İNFAZ KURUMU PERSONELİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR

A. Genel Olarak

Cezaevi personelinin en öncelikli görevi, mahkemeler tarafından usulüne uygun olarak verilmiş kararlarla cezaevine gönderilen hükümlülerin, makul ve insani şartlarda tutulmalarını temin etmektir⁵⁵. Cezaevi personelinin, hükümlüleri alıkoymanın yanı sıra hükümlülerin iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılmalarında da önemli sorumlulukları bulunmaktadır. Bu ise önemli ölçüde mesleki beceri ve kişisel yetenek gerektirmektedir⁵⁶.

Cezaların infazında cezaevlerinin rolü değiştikçe, bu kurumlarda görevli personelin niteliği de değişmiştir. Önceleri infaz ve koruma memurlarından oluşan cezaevi personeli zaman içinde, psikiyatrist, psikolog, sosyal çalışmacı, doktor, öğretmen, din görevlisi gibi uzmanların görevlendirilmesiyle farklı bir yapıya kavuşturulmuştur⁵⁷. İnfaz hizmetlerinde zaman içinde ortaya çıkan çeşitlilik, infaz aşamasında görev alacak personele yönelik, kadın ve çocuk suçlululuğu, işkence ve kötü muamele, uyuşturucu madde bağımlılığı, iş ve meslek edindirme, sağlık ve ilk yardım gibi konularda özel eğitim programlarının uygulanmasını zorunlu hale getirmiştir⁵⁸.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın III. Kısımında (m. 51–63), ceza infaz kurumlarının gerek yönetiminde gerekse kurumlardaki hükümlülerin iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılmasında, cezaevi personelinin büyük öneme sahip olduğu

⁵⁵ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, s. 139.

⁵⁶ COYLE, s. 15.

⁵⁷ Gülçin DEMİR, Cezaevi Personeli: Dün-Bugün, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 394.

⁵⁸ M.Yılmaz SAĞLAM, İnfaz Kurumları Personelinin Rolü ve Eğitimi, in: İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, seminer, İstanbul 2004, s. 162.

gözönünde bulundurularak, cezaevi personeline yönelik ayrıntılı bir düzenleme yapılmıştır.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 54. maddesine göre; cezaevi idaresince alınacak personel, büyük bir titizlikle seçilmeli ve bu seçimde onların dürüstlüğüne, insani standartlarına, mesleki yeteneğine ve iş için kişisel uygunluğuna özel önem verilmelidir. Yine aynı maddeye göre, görülen işin zahmetli olması nedeniyle cezaevi personelinin ücretlerinin tatmin edici olması, mesleki yararlar ve çalışma koşullarının da cazip olması gereklidir. Ayrıca cezaevi personeli devlet memuru olmalıdır.

55. maddede; işe alınacak olan personelin, kurumdaki genel ve özel görevleri ile ilgili özel bir eğitimden geçirilmesi gerektiği; personele yönelik belirli aralıklarla meslek içi kurslar düzenlenmesi gerektiği hükme bağlanmaktadır. Bu kurslar sayesinde personel bilgilerini ve mesleki yeteneklerini koruyup geliştirebilecektir.

56. maddeye göre, personelin davranışları ve görevlerini yerine getirme şekilleri, hükümlüler üzerinde iyi etkiler bırakabilecek ve hükümlülerin saygılarını kazanacak nitelikte olmalıdır.

57. maddede, personel içinde yeterli sayıda psikiyatrist, psikolog, sosyal hizmet uzmanı, öğretmen, sanat, beden eğitimi ve spor eğitmenleri gibi uzman kişilerin bulunması gerektiği belirtilmektedir.

58. maddede, kurum müdürünün görev ve sorumlulukları ile nitelikleri ayrıntılı bir şekilde düzenlenmektedir. Buna göre, kurum müdürü, idarî yeteneği, karakteri, mesleki eğitimi ve tecrübesiyle yeterli nitelikte olmalıdır.

63. maddede personelin hükümlülere karşı kuvvet kullanımının sınırları çizilmektedir. Buna göre personel, haklı savunma, firara teşebbüs veya mevzuata

dayalı bir emre direnme hallerinde, gerektiği kadar kuvvet kullanabilecektir. Yine bu kapsamda, hükümlülerle doğrudan ilişkiye giren personelin özel durumlar dışında silah taşımamaları gereklidir. Ayrıca personel, saldırgan hükümlülere hakim olabilmek için özel ve teknik eğitimden geçirilmelidir.

B. Türk Hukukunda Durum

1. Genel Olarak

İyi bir infaz sistemi uygulaması ancak yeterli eğitimi almış nitelikli infaz personeli ile gerçekleştirilebilir. İnfaz personelinin kalitesi ceza infaz kurumu içindeki atmosferi ve ceza infaz kurumu içindeki güvenliği etkiler⁵⁹. Türkiye’de Ceza infaz kurumları ve tutukevlerinin ihtiyacı olan nitelikli personelin yetiştirilmesi ve meslek öncesi ve hizmet içi eğitimlerinin sağlanması amacıyla 29.07.2002 tarihli 4769 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Personeli Eğitim Merkezleri Kanunu çıkarılmıştır. Bu eğitim merkezlerinde, ceza infaz kurumlarında görev alacak idare memurluğu ile infaz ve koruma memurluğu öğrencilerinin hizmet öncesi eğitimleri, diğer personelin ise aday memurluk, hizmet içi ve görevde yükselme eğitimlerinin yapılacağı belirtilmiştir. Bu kanunun uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla 04.05.2004 tarihli Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Hizmet Öncesi ve Hizmet İçi Eğitim Yönetmelikleri ile aynı tarihli Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Personeli Eğitim Merkezleri Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği çıkarılmıştır.

Ceza infaz kurumları ve tutukevleri *teşkilât yönünden*; tam teşkilatlı olan ve tam teşkilatlı olmayan kurumlar olmak üzere ikiye ayrılırlar.

2. Teşkilât Yönünden Ceza infaz kurumu ve Tutukevleri

a. Tam Teşkilâtlı Kurumlar

Bu kurumlarda bir kurum cumhuriyet savcısı, bir kurum müdürü, yeteri kadar kurum ikinci müdürü mevcuttur. Bu kurumlarda eğitim, öğretim ve iyileştirmeye yönelik faaliyetler yapılması ve kurumdaki hükümlü ve tutuklu sayısı ile kurumların önem ve niteliğine göre; yönetim, güvenlik ve gözetim, teknik, psiko-sosyal yardım, sağlık, eğitim ve öğretim, işyurdu ve yardımcı hizmetler servisi olmak üzere 8 temel servisin görev alması öngörülmektedir (Tüzük m. 18).

b. Tam Teşkilâtlı Olmayan Kurumlar

Bu kurumlar, 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’la yürürlükten kaldırılan, 14.06.1930 tarihli ve 1721 sayılı Hapishane ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun gereğince kurulan ve daha çok ağır ceza merkezi olmayan küçük ilçelerde bulunan ceza infaz kurumlarıdır. 1721 sayılı Kanunun 1. maddesi: “Her mahkeme bulunan yerde hapishane ve tevkifhane bulunur” hükmünü taşımaktaydı.

Bu kurumların en büyüğü sayılan K-1 tipi Ceza İnfaz Kurumunda bir idare memuru, iki infaz ve koruma baş memuru, bir katip ve dört infaz ve koruma memuru bulunmaktadır. Kurumun amiri idare memurudur. Yine bu kurumların en küçüğü olan “tipsiz” ceza infaz kurumlarında ise, bir infaz ve koruma baş memuru ile üç infaz ve koruma memuru mevcuttur. Bu kurumun amiri infaz ve koruma başmemurudur.

1721 sayılı kanunun 1. maddesi gereğince bu ceza infaz kurumu kurulurken suç oranı, coğrafi durum, nüfus ve benzeri hiçbir kıstas esas alınmamakta, sadece bir

⁵⁹ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 371.

mahkemenin olması ceza infaz kurumu kurulması için yeter-şart kabul edilmekteydi. Mimarî açıdan bir ceza infaz kurumu bulunması gereken nitelikleri taşıması mümkün olmayan, gerek yönetim, gerekse eğitim-öğretim ve iyileştirme için yeterli personeli ve sosyal ünitesi bulunmayan bu kurumlarda cezaları infaz etmek ve suçluları iyileştirmek çok güçtür.

Ayrıca, ceza infaz kurumu kurulurken suç ve nüfus oranının esas alınmamasının sonucu olarak, 40-50 bin nüfuslu Gümüşhane, Sinop ile nüfusları bir milyonu geçen Adana, Mersin, Antalya gibi büyükşehirlere aynı kapasitede ve aynı modelde ceza infaz kurumu yapılmıştır. Bu durum hükümlü ve tutukluların yargılandıkları yerden başka bir yerde barındırılmaları sonucunu ortaya çıkarmıştır⁶⁰.

Ceza infaz kurumlarındaki personel, *atamaları yönünden* ikiye ayrılırlar⁶¹:

1. *Atamaları Adalet Bakanlığınca yapılan personel*; kurum müdürü, kurum ikinci müdürü, idare memuru, cezaevi doktoru, cezaevi dış doktoru, diyetisyen, eczacı, psikolog, sosyal çalışmacı, öğretmen, mimar, mühendis ve sayman.
2. *Atamaları adlî yargı adalet komisyonlarınca yapılan personel*; Cezaevi katibi, sağlık memuru, hayvan sağlık memuru, ambar memuru, teknisyen, teknisyen yardımcısı, veznedar, veznedar, satınalma memuru, infaz ve koruma memuru, infaz ve koruma başmemuru, santral memuru, gemi adamı, şoför, kaloriferci, aşçı ve hizmetli.

Atamaları adlî yargı adalet komisyonları tarafından yapılan personelin hepsi devlet memurudur. Bu görevliler, kurum müdürünün ve onun emriyle yanlarında

⁶⁰ SEVİMLİ, Türkiye'de Ceza ve Tutukevleri, s. 136.

⁶¹ M. Yılmaz SAĞLAM, Türk İnfaz Sisteminde Ceza İnfaz Kurumları, Ankara 2003, s. 66.

çalışacakları ikinci müdür, doktor, sosyal hizmet uzmanı, mühendis gibi bakanlıkça atanan personelin emrinde çalışırlar⁶².

Adli yargı adalet komisyonları tarafından atanan personel, genellikle yerel bir nitelik taşımaktadır. Bu yerel nitelikli personelin 20-25 yıl aynı ceza infaz kurumunda görev yaparak emekli olduğu görülmektedir. Bu personelin (özellikle infaz koruma memurlarının ve infaz koruma başmemurlarının) rotasyona tabi tutulmaması pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Personel arasında farklı nedenlerle gruplaşmalar (mezhebe, ideolojiye ve menfaate yönelik) olmakta, bu gruplaşmalar sonradan gelen idareciler tarafından dağıtılamamaktadır. Personel sürekli aynı yerde görev yaptığı için, kurumdaki yerleşik uygulamaları sonradan gelen idarecilerin değiştirmeleri oldukça zor olmaktadır. Bu durum, kurum idaresinde zayıflık olarak kendini göstermektedir. Bu nedenle, Adli yargı adalet komisyonlarına bağlı yerel personelin durumu yeniden değerlendirilmeli ve bu personel Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'ne bağlanmalıdır. Bu personelin uzun süre aynı kurumda görev yapması engellenmeli ve rotasyona tabi tutulmaları sağlanmalıdır⁶³.

3. Ceza İnfaz Kurumu Personelinin Görevleri

a. Cumhuriyet Savcısının Ceza İnfaz Kurumuna İlişkin Görevleri

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 5. maddesinde mahkemeler tarafından, her türlü yargısal aşamadan geçerek kesinleşen kararların infaz için Cumhuriyet başsavcılığına gönderileceği, bu kararların infazının Cumhuriyet savcısı tarafından izlenip denetleneceği hüküm altına alınmıştır.

⁶² TURGUT, Cezaevi İdaresi, s. 54.

⁶³ Adnan SAYILDI, Cezaevi İdari Yapılanmasındaki Sorunlar ve Cezaevi Çalışanlarının Karşılaştıkları Güçlükler, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001, s. 137; Zeki UZUN, Cezaevi Müdürlerinin Karşılaştığı Sorunlar, in: 21. Yüzyıla

Gerek 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'da gerekse Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük'te, ceza infaz kurumlarının yönetimiyle ilgili olarak Cumhuriyet savcılarına doğrudan doğruya verilmiş bir görev bulunmamaktadır.

Tüzüğün 4. maddesinde "Cumhuriyet başsavcısı veya görevlendireceği Cumhuriyet savcısı; kurumun mevzuata göre yönetilmesini ve infaz hizmetlerinin temel insan haklarına uygun olarak yerine getirilmesini ister ve denetler. Görüş ve önerilerini denetleme defterine yazar, gerekli gördüğü durumlarda Bakanlığa bilgi verir." şeklinde bir düzenlemeye yer verilerek, Cumhuriyet başsavcılarının ceza infaz kurumlarının gözetim ve denetim görevi verilmiştir. Tüzüğün 19. maddesinde ceza infaz kurumu müdürünün görevinden dolayı sıralı amirlerine karşı sorumlu olduğu belirtilmiştir. Ceza infaz kurumu yöneticileri tarafından, uygulamada Cumhuriyet başsavcılarının veya ceza infaz kurumundan sorumlu olan Cumhuriyet savcısının gözetim ve denetim yetkisini, adeta ceza infaz kurumunu doğrudan yönetme şeklinde kullandığı belirtilmektedir⁶⁴.

Cumhuriyet başsavcılığı, yasal düzenlemelerde ceza infaz kurumunun yönetiminde yetkisi olmamasına rağmen, idarî nitelikteki düzenlemelerle ceza infaz kurumunun yönetiminden sorumlu makam haline getirilmiştir. Bunun uygulamada ortaya çıkardığı sonuç ise; Cumhuriyet başsavcısı ceza infaz kurumu müdürünün her türlü idarî takdir yetkisine müdahale etmekte, müdürler de aynı zamanda sicil amirleri olan Cumhuriyet başsavcılarının gölgesinde pasif durumda kalmaktadırlar.

Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001, s. 133.

⁶⁴ UZUN, s. 132.

Bu da kurum müdürünün kurum içinde otorite kuramamasına, kurum dışında ise saygınlığını kaybetmesine neden olmaktadır⁶⁵.

Cumhuriyet başsavcılarını ceza infaz kurumu personelinin sicil amiridirler. Sicil amirliği gözetim ve denetim yetkisinin kullanılmasında çok etkin bir araçtır. Ceza infaz kurumları adli yargı teşkilatı içinde yer aldığından, protokol ve resmi yazışmalarda ceza infaz kurumunu Cumhuriyet başsavcılığı temsil etmektedir. Ayrıca Cumhuriyet başsavcısı adli yargı adalet komisyonlarında üye oldukları için, ceza infaz kurumlarının taşra personelinin özlük işlerini de yürütürler⁶⁶.

Cumhuriyet savcılarının görevlerinin komplike oluşu nedeniyle, ceza infaz kurumlarına yönelik faaliyetleri tali bir nitelik taşımaktadır. Kaldı ki, Cumhuriyet savcılığı ve iyileştirme iki ayrı şeydir. Bazı hususlarda birbirleriyle çelişiktir. Bununla birlikte Cumhuriyet savcıları suçluların iyileştirilmesi, ceza infaz kurumlarının organizasyonu, ceza infaz kurumunun işleri gibi konularda gerekli eğitim ve temelden yoksundurlar⁶⁷.

Tüm bu sorunların aşılması için, öncelikle ceza infaz kurumlarına, kurumu her yönüyle idare edebilecek, bilgili ve yetenekli yöneticiler atanmalıdır. Cumhuriyet başsavcılarının gözetim ve denetim yetkisinin kapsamı net bir şekilde belirlenmeli, Cumhuriyet başsavcılıkları sadece denetim makamı olmalı ve kurumun yönetiminden dolayı sorumluluk altında tutulmamalıdır. Ceza infaz kurumları, doğrudan Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifhaneleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı hale getirilmeli, her türlü yazışmayı Cumhuriyet başsavcılıkları aracı kılınmaksızın yapabilmeli, böylelikle Cumhuriyet başsavcılıkları idarî işlere ilişkin olarak devreden

⁶⁵ Ferzan ÇITICI, Cumhuriyet Başsavcılarının Ceza İnfaz Kurumu Yönetimi ile İlişkileri, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001, s. 127.

⁶⁶ SAĞLAM, Türk İnfaz Sistemi s. 33-34.

⁶⁷ Manuel Rey LOPEZ, Türkiye'de Suçluların Islahı Çev: Mustafa T. Yücel, Ankara 1967 s. 12-13.

ıkarılmalıdır. Bununla birlikte ceza infaz kurumları müdürleri, kendi kurumlarını kurum dışında temsil edebilmelidir.

b. Kurum Müdürünün Görevleri (Tüzük m. 19)

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzüğün 19. maddesinde kurum müdürünün görevleri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.

Kanun, tüzük, yönetmelik hükümlerine ve yetkili mercilerce verilen emirlere göre görevlerini yapan müdür, ceza infaz kurumunun en st amiridir. Görevlerinden dolayı cezaevinden sorumlu Cumhuriyet savcısına, Cumhuriyet Başsavcısına ve Adalet Bakanlığına karşı sorumludur. Kurum müdürü aynı zamanda işyurdunun da müdürüdür.

Kurum müdürünün başlıca görev ve yetkileri şunlardır:

1. Kurumun bütün personeli üzerinde, kanun, tüzük ve yönetmeliklerin gösterdiği biçimde gözetim ve denetim hakkını kullanmak; Kurumun bütün personeline gerektiğinde sözlü ve yazılı emir vermek; Bu yetki sonucunda verdiği emirlerin yerine getirilip getirilmediğini izlemek ve denetlemek,
2. Kanun, tüzük ve yönetmelik hükümleri ile yetkili makamlarca verilecek emirler doğrultusunda, kurumun genel idare ve işyurduna ait hesap işlerinin iyi bir şekilde yürütülmesini sağlamak ve denetlemek,
3. Hükümlülerin, eğitilmesi ve iyileştirilmesi, bilgilerinin arttırılması, atölye çalışmaları, kişisel uğraşlarının düzenlenmesi ve geliştirilmesinin sağlanması bakımından mevzuat hükümlerini uygulamak ve sağlık durumlarıyla yakından ilgilenmek,

4. Kamu kurum ve kuruluşları il bakanlıklar tarafından istenilen istatistiki bilgi ve belgeleri hazırlayarak Cumhuriyet Başsavcılığına vermek,
5. Alışılmış denetimlerin dışında haftada en az bir defa olmak üzere gündüzleri, onbeş günde en az bir defa olmak üzere de geceleri kurumun bütün faaliyetlerini inceleyerek işlerin kanun, tüzük, yönetmelik ve verilen emirler doğrultusunda yürüyüp yürümediğini denetlemek ve aldığı sonuçları ve gördüğü eksiklikleri denetleme defterine kaydetmek,
6. Disiplin kurulu, İdare ve gözlem kurulu ile eğitim kuruluna başkanlık etmekle, bu kurulları ayda en az bir kez toplamakla ve bu kurullarda görüşülecek konuları belirlemek,
7. İşyurdu yönetim kuruluna başkanlık etmekle, bu kurulu haftada en az bir kez toplamakla bu kurullarda görüşülecek konuları belirlemek,
8. Kurumun ihtiyaçlarını belirleyerek Adalet Bakanlığı'na bildirmek,
9. Asayiş, güvenlik, sağlık ve diğer konularda ortaya çıkan sorunlara yönelik gecikmeksizin tedbir almak,
10. Kurumdaki günlük yaşamı programlamak.

Fizikî yapı, personel, hükümlü ve hizmet unsurlarından oluşan ceza infaz kurumunda müdürlük, karmaşık bir görev olduğundan bilgi ve tecrübe gerektirir. Güvenlik seviyesi normal olan E tipi bir kapalı ceza infaz kurumunda ortalama olarak 200 personel ve 600 hükümlü bulunur. Böyle bir kurumun genel bütçe ve işyurdu harcamalarının büyük ölçekli ticari işletmelerden az olmadığı düşünüldüğünde, bu kurumların yöneticilerinin başarılı olabilmeleri için, ilk önce iyi

bir yüksek eğitimle birlikte yeterli meslek öncesi ve meslek içi eğitime, daha sonra da tecrübeye ihtiyaçları vardır⁶⁸.

c. İkinci Müdürün Görevleri (Tüzük m. 20)

Kurum müdürünün yardımcısıdır. Kurum müdürü tarafından kendisine verilen görevleri yerine getirir. Kurum müdürünün bulunmadığı zamanlarda ona vekâlet eder ve kurum müdürünün sahip olduğu bütün yetkileri kullanır. İkinci müdür kurum müdürüne karşı sorumludur. Kurumda birden fazla ikinci müdür olması halinde, bunlar arasındaki işbölümünü kurum müdürü yapar. Bu iş bölümüne bağlı olarak ikinci müdürler, idare ve gözlem kurulu üyeliği, işyurdu yönetim kurulu üyeliği, eğitim kurulu üyeliği ve mektup okuma komisyonu başkanlığı görevlerini de yaparlar.

Uygulamada, birden fazla ikinci müdürün olduğu kurumlarda, kurum müdürleri tarafından ikinci müdürler arasındaki işbölümünün her zaman objektif ölçütlerle yapılmadığı, işbölümünde kişisel ilişkilerin etkili olabildiği; işbölümü yapıldığında da bu işbölümünün kağıt üzerinde kaldığı, sorumluluk yüklenilen alanda yetki verilmediği ve böylelikle kurum içinde birlikte çalışması, üretmesi ve planlama yapması gereken ikinci müdürlerin olumsuz bir ortamda verimsiz çalıştıkları görülebilmektedir⁶⁹. Bu sorunun çözümü ise; öncelikle ceza infaz kurumunda yapılan faaliyetlere ilişkin olarak şubeleşme yoluna gidilmeli daha sonra da, ikinci müdürler şube müdürü (İnfaz, personel, güvenlik, eğitim, idarî ve mali işler şube müdürü gibi) olarak atanmalıdırlar⁷⁰.

⁶⁸ SAĞLAM, Türk İnfaz Sistemi s. 63.

⁶⁹ SAYILDI, s. 137.

d. Yönetim Servisi Personeli ve Görevleri (Tüzük m. 21)

Yönetim servisi; idare memuru, ambar memuru ve cezaevi katibinden oluşur. Hükümlüler hakkındaki tüm idarî ve mali hizmetler ile kurumun personel işlemleri yönetim servisi tarafından gerçekleştirilir.

İdare memuru; müdürü bulunan kurumlarda, müdürden ve ikinci müdürlerden sonra gelen yönetici personeldir. Kurum müdürünün ve ikinci müdürlerin talimatları doğrultusunda, ambar memuru ve cezaevi katibinin görevleri dışında kalan tüm idarî işleri yapmakla görevlidir. Ayrıca idare memurlarının ileride kurum müdürü veya kurum ikinci müdürü olmalarına yönelik olarak, yöneticilik tecrübelerinin artırılması amacıyla kurum içinde değişik servislerde çalıştırılırlar. Hükümlüler için oluşturulan disiplin kurulu üyeliği, idare ve gözlem kurulu üyeliği, işyurdu yönetim kurulu üyeliği, hükümlüler tarafından gönderilen mektupları incelemek üzere kurulan mektup okuma komisyonu üyeliği yapmak da idare memurunun görevleri arasındadır.

Müdürü bulunmayan kurumlarda ise, idare memuru kurumun amiridir. Bu halde, kurum müdürü tarafından yapılması gereken tüm işleri idare memuru yapar.

Ambar memuru, ambara giren çıkan tüm malları teslim almakla, giriş ve çıkış kayıtlarını tutmakla ve bu malları koruma ve kontrol etmekle görevlidir.

Cezaevi katibi, müdürün kendisine verdiği işleri ve kurumun yazı işlerini yapar. Ayrıca işyurdu yönetim kurulu üyeliği yapmak da cezaevi katibinin görevleri arasındadır.

e. Güvenlik ve Gözetim Servisi Personeli ve Görevleri (Tüzük m. 22)

Güvenlik ve gözetim servisi, infaz ve koruma başmemuru ile İnfaz ve koruma memurlarından oluşmaktadır. Hükümlü ve tutuklularla en yakın ilişki içinde olan bu

⁷⁰ UZUN, s. 133; SAYILDI, s. 138.

memurlar, ceza infaz kurumu personelinin temelini oluştururlar. 1984 yılına kadar bu memurlara Fransızcadan Türkçeye giren “gardiyan” ve “başgardiyan” denilmekteydi. Kadroları da yardımcı hizmetler sınıfı içindeydi. Ancak şiirlerden türkölere kadar halk edebiyatında da yerini almış olan “*gardiyan*” kelimesi halk arasında çirkin vasıfları akla getirmekteydi. “gardiyanlık” halk tarafından küçümşenen bir meslek haline gelmişti. Hal böyle olunca, bu mesleğe talep azalmakta ve öğrenim durumu iyi olan nitelikli insanlar mesleğe girmemekteydi⁷¹.

Bunun üzerine Bakanlar Kurulu 1984 yılında bir kararı⁷² ile “gardiyan” ismini “İnfaz ve koruma memuru” olarak, “başgardiyan” ismini de “İnfaz ve koruma başmemuru” olarak değiştirmiştir. Ayrıca bu memurların kadroları da yardımcı hizmetler sınıfından, genel idare hizmetleri sınıfına aktarılmıştır. Böylece mesleğe, öğrenim durumu iyi, kaliteli insanların girmesi amaçlanmıştır.

Bugün gelinen noktada ise, infaz ve koruma personeline sosyal ve ekonomik açıdan cazip imkanlar sunulmadığı için mesleğe öğrenim seviyesi iyi, nitelikli personel alınamamaktadır. Ekonomik olarak yeterli ücreti alamayan personel, ruhsal sıkıntılara girmekte, görevlerini angarya alarak görmekte, zaman zaman agresifleşerek hükümlü ve tutuklulara kırıcı ve sert davranmakta ve böylece değişik zamanlarda istenmeyen olayların çıkmasına neden olmaktadırlar.

Yeterli ücret politikası uygulanmaması nedeniyle geçim sıkıntısına giren infaz ve koruma memurlarının hükümlülerden zaman zaman yasak olmasına rağmen hediye kabul ettikleri ve hatta daha da ileri giderek ödünç para aldıkları saptanmıştır. Bu duruma düşen personelin hükümlülere adil davranması ve iyileştirme faaliyetlerine katkıda bulunması beklenemez. Sözkonusu personelin ayrıcalıklı

⁷¹ TURGUT, Cezaevi İdaresi, s. 86.

⁷² 13 Ağustos 1984 gün ve 18488 sayılı Resmi Gazetede 190 sayılı Kanun Hükmünde Kararname’ye

davranışları ceza infaz kurumlarında disiplinin bozulmasına, hükümlülerde idareye karşı tavır oluşmasına neden olmaktadır⁷³.

Ayrıca bu personelin güvenlikleri de bir başka problemidir. Ceza infaz kurumlarının yeterli lojmanı olmadığından buradaki personel kurumun dışında, şehrin içinde herhangi bir yerde, çoğu zaman da gecekondularda ikamet etmektedirler. Hükümlülerle çalışma saatleri süresince yüzyüze, içiçe bir ilişkiye giren ceza infaz ve koruma memurlarının, kurumdaki sosyal ve ekonomik açıdan güçlü olan (özellikle siyasi ve örgütlü suç hükümlüleri) hükümlülerden pekçok teklif ve tehditler almaları mümkündür. Kurumun dışında, özel bir güvenliği olmayan yerde ailesi ikamet eden, kendisi de çalışma saatlerinin sonrasında onlara katılacak olan bir personelin bu tehdit ve teklifler karşısında görevini objektif olarak yerine getirmesi çok zordur.

Ceza infaz ve koruma memurlarının saldırgan hükümlü ve tutuklulara hakim olabilmeleri için özel teknik bir eğitim almaları gerekmektedir. Aksi halde bu saldırgan hükümlülere hakim olamazlar ve kurumda çıkan küçük olaylarda dahi kendilerini koruyamazlar.

Türkiye’de infaz ve koruma başmemurları ile infaz ve koruma memurları hükümlülerin, ceza infaz kurumlarından kaçmamalarını ve disiplin kurallarına uygun davranmalarını sağlamaya çalışan pasif bir konumda bulunmaktadır⁷⁴. İnfaz ve koruma personelinin bu pasif konumdan kurtularak, kurumun güvenlik ve gözetiminde aktif bir konuma gelebilmeleri için, nitelikli bir meslek öncesi ve meslek içi eğitime ihtiyaç vardır.

ek Olarak Yayınlanan 18.07.1984 gün ve 84 /8360 sayılı Bakanlar Kurulu kararı.

⁷³ BAL, s. 58.

⁷⁴ Gülçin DEMİR, Cezaevi Personeli: Dün-Bugün, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 395.

Bu kapsamda, görevin zorluğu ve farklılığı gözönüne alınarak, Adalet Bakanlığı'na bağlı sadece infaz ve koruma memuru yetiştirme amacına yönelik bir meslek lisesi kurulabilir⁷⁵. Halen üniversitelerin hukuk fakülteleri bünyesinde faaliyet gösteren *Adalet Yüksek Meslek Okulları* da bu amaç için aktif olarak kullanılabilir. Kuruluş amacı⁷⁶ “ ceza infaz kurumları, icra daireleri ve mahkeme kalemlerinde görev yapacak elemanları günün koşullarına göre eğitmek ve hazırlamak ve hizmetin süratle yapılmasını sağlamak” olan ve iki yıl temel hukuk eğitimi veren bu okullardan mezun olan öğrenciler, maalesef yukarıda anlatılan olumsuz koşullar nedeniyle infaz ve koruma personeli olarak istihdam edilememektedirler. İnfaz ve koruma personellerinin içinde bulundukları olumsuz koşullar düzeltildiğinde ve bu okullarla işbirliğine gidildiğinde, bu okullardan mezun olan nitelikli kişiler infaz ve koruma personeli olarak istihdam edilebilecektir.

Nitekim Avrupa ülkelerinin çoğunda bu sorun, infaz ve koruma personeli için özel eğitim merkezi veya okul açılarak çözülmüştür⁷⁷. Unutulmamalıdır ki, nitelikli infaz ve koruma personeli, hem kurumun güvenlik ve gözetiminde hem de hükümlülerin iyileştirilmelerinde oldukça önemli ve olumlu katkı yapabilecek konumda bulunmaktadır.

aa. İnfaz ve Koruma Başmemurunun Görevleri

1. Kurumdaki infaz ve koruma başmemurlarından birisi kurum amiri tarafından “sorumlu infaz ve koruma başmemuru” olarak seçilir. Sorumlu infaz ve koruma başmemuru, güvenlik ve gözetim servisinde görev yapan infaz koruma başmemur ve memurlarının nöbet cetvellerini düzenleyerek kurum

⁷⁵ Haluk MAHMUTOĞULLARI, İnfaz Personelinin Eğitimi ve 21. Yüzyıla Girerken, Alınması Gereken Önlemler, in: 21.Yüzyıla girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001, s. 149.

⁷⁶ Bkz. (<http://www.istanbul.edu.tr/yuksekokullar/adalet/webfiles/tanitim.htm>).

amirine onaylatılmasından ve bu servisteki görevlilerin sevk ve idaresi ile organizasyonundan sorumludur.

2. Sorumlu infaz ve koruma başmemurunun talimatı doğrultusunda infaz ve koruma başmemurları, kurumun iç güvenlik, düzen ve disiplininin sağlanmasına yönelik olarak infaz ve koruma memurlarını sevk ve idare ederler. Bu görevleri sırasında müdür veya ikinci müdür ya da bunların bulunmadığı yerlerde idare memuru tarafından verilen emirleri yerine getirir ve bu emirlerin uygulanmasını kontrol ederler.
3. Nöbet cetvellerinde belirtilen yerlerde nöbet tutarlar.
4. Kurumdaki mevcudun tam olup olmadığını kontrol etmek amacıyla, her gün sabah, akşam ve gece infaz ve koruma memurları ile birlikte sayım yaparlar ve sayım sonucunu sayım defterine yazarak imzalarlar.
5. Kurumda güvenliğin sağlanması amacıyla ayda en az bir kez yapılması gereken aramalara katılırlar.
6. Hükümlülerin iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılmalarına katkı sağlarlar. Bu konuda özel bir yeteneği olan infaz ve koruma başmemurları iyileştirme çalışmalarında ve kurslarında görevlendirilebilirler.
7. Tüzük ve yönetmeliklerde belirtilen diğer görevleri yerine getirirler.

bb. İnfaz ve Koruma Memurlarının Görevleri

1. Kurumun iç güvenliğini, düzen ve disiplinini sağlamak.
2. Hükümlülerin kurum içindeki hareketlerini takip ve kontrol etmek.
3. Kurumun temiz tutulmasını sağlamak.

⁷⁷ SAĞLAM, İnfaz Kurumları Personelinin Rolü ve Eğitimi, s. 161.

4. Nöbet cetvelinde belirtilen yerlerde (dış avlu girişi, bina ana girişi, blok başları girişi, ana koridor, tali koridor, şebeke kapıları ve koğuş-oda kapıları gibi yerler⁷⁸) nöbet tutmak.
5. Müdür ve ikinci müdür veya bunların olmadığı yerlerde memur ile İnfaz koruma başmemuru tarafından verilen emirleri yapmak.
6. Hükümlülerin kanun, tüzük ve yönetmeliklere uygun hareket etmelerini sağlamak.
7. Kurumdaki mevcudun tam olup olmadığını kontrol etmek amacıyla, her gün sabah, akşam ve gece infaz ve koruma başmemurları ile birlikte sayım yaparlar ve sayım sonucunu sayım defterine yazarak imzamak.
8. Kurumda güvenliğin sağlanması amacıyla ayda en az bir kez yapılması gereken aramalara katılmak.
9. Hükümlülerin iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılmalarına katkı sağlamak. Bu konuda özel bir yeteneği olan infaz ve koruma memurları iyileştirme çalışmalarında ve kurslarında görevlendirilebilirler
10. Sirkülasyon hizmeti (Hükümlülerin revire, ziyarete, eğitim ve spor yapmaya, çalışmaya, duruşmaya, hastaneye, sevk nedeniyle başka bir ceza infaz kurumuna götürülme gibi sebeplerle bulundukları oda ve koğuşlarından çıkarılmaları ve tekrar oda ve koğuşlarına konulmaları) yapmak⁷⁹.
11. Tüzük ve yönetmeliklerde belirtilen diğer görevleri yerine getirmek

f. Teknik Servis Personeli ve Görevleri (Tüzük m. 23)

Bu servis, mühendis, mimar, tekniker, teknisyen, teknisyen yardımcısı gibi teknik niteliğe sahip personelden oluşmaktadır. Teknik servis personelinin görevi,

⁷⁸ M. Yılmaz SAĞLAM, Türk İnfaz Sisteminde Ceza İnfaz Kurumları, Ankara 2003, s. 66.

⁷⁹ SAĞLAM, Türk İnfaz Sistemi s. 66.

ceza infaz kurumlarının ve bu kurumlarda bulunan araç ve gereçlerin bakım, onarım ve tamirat işlerini yapmak, bunların çalışır durumda olmalarını sağlamak ve bu araç gereçleri kullanmaktır. Bu personel, ceza infaz kurumunda çalıştıkları iş kolunun tüm gereklerini yerine getirmekle sorumludur. Ayrıca çalışmalarını her üç ayda en az bir defa rapor haline getirerek kurum idaresine bildirmekle yükümlüdürler.

g. Psiko-Sosyal Yardım Servisi Personeli ve Görevleri (Tüzük m. 24)

Psikolog ve sosyal çalışmacıdan oluşan bu servisin görevleri şunlardır: Hükümlülerin ruh ve beden sağlığı ve bütünlüğüne ilişkin koruyucu, geliştirici programları araştırmak, uygulamak ve gerektiğinde tedavi sürecine katılarak psikolojik destek ve müdahalede bulunmak, ayrıca hükümlülerin bireysel özelliklerini, yaşam koşullarını ve suç işleme nedenlerini belirleyerek bireysel gelişmelerine yardımcı olmak, kurum yaşamına uyumlarını ve toplumsal yaşamla uyumlaşmalarını sağlamak ve bireyin yeniden suç işlemesini engelleyecek önlemleri almak ve bu amaçla gerektiğinde kurum en üst amirinin bilgisi dahilinde, aileler ve sosyal çevreyle görüşme yapmaktır.

Psiko-sosyal servisi personeli, disiplin kurulu, idare ve gözlem kurulu ve eğitim kurulunda üye olarak görev yapar. Ayrıca, gözlem ve sınıflandırma merkezlerinde de psikolog ve sosyal çalışmacı görevlendirilir.

h. Sağlık Servisi Personeli ve Görevleri (Tüzük m. 25)

Sağlık servisi cezaevi doktoru, diş doktoru, eczacı, veteriner, diyetisyen, sağlık memuru ve hayvan sağlık memurundan oluşmaktadır. Başkanlığını cezaevi doktorunun yaptığı bu servis, ceza infaz kurumunda koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerini yerine getirmekle görevlidir.

Cezaevi doktorunun görevleri; kurumun sağlık şartlarını dñzenlemek, hñkñmlñlerin ve kurum personelinin muayene ve tedavilerini yapmak, tedavi olmaktan kaçınan ve kurum sağlığını bozacak şekilde hareket eden hñkñmlñleri kurum amirine bildirmek, kurumu ayda en az bir kez sağlık şartlarına uygunluk bakımından (beslenme, temizlik, sıhhi tesisat, ısıtma, aydınlatma, havalandırma, beden eğitimi ve spor faaliyetleri gibi konularda) denetleyerek rapor hazırlamak ve bu raporu kurum amirine sunmak, sağlık istatistikleri dñzenlemek, kurumda eczacının bulunmadığı zamanlarda ilaçların dağıtımını yapmak, sağlık servisi personelinin mevzuata uygun görev yapmasını sağlamak, kuruma giren tñm gıda maddelerinin sağlık şartlarına uygunluğunu kontrol etmek, idare ve gözlem kurulu ile eğitim kuruluna ùyelik yapmaktır.

Eczacının görevleri; kurumdaki ilaçları en iyi şekilde korumak, gereken ilaçları almak için kurum tabibine zamanında haber vermek, kurum doktorunun vereceğı reçetelere göre ilaçları hazırlamak ve hazırladığı bu ilaçları cezaevi doktorunun belirlediğı miktarda hastalara dağıtmaktır.

Veterinerin görevleri; hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı işyurtlarında, üretimin sağlıklı bir şekilde yapılmasına yönelik koruyucu ve tedavi edici önlemleri almak, üretim planlaması yapmak, hayvan ırklarının seğıimini yapmak ve geliştirilmesini sağlamak, yaptığı işlerle ilgili olarak her ay rapor hazırlayarak kurum amirine sunmak ve alanıyla ilgili istatistikleri dñzenlemektir.

Diyetisyenin görevleri; ceza infaz kurumundaki hñkñmlñlerle, kurumda beslenen personelin, sağlıklı beslenmesini sağlayıcı nitelikte gñnlñk, haftalık ve aylık beslenme planlarını yapmak, rahatsızlığı olanlara uygun yemeklerin hazırlanmasını sağlamak ve kendi alanına yönelik diğer işleri yapmaktır.

Sağlık memurunun görevleri; cezaevi doktorunun gözetimi altında olup, onun göstereceği işleri yapmak, mesleki bilgisi ve yetkisi kapsamında koruyucu ve tedavi edici hizmetleri yerine getirmektir.

Hayvan sağlık memuru ise; veterinerine yardımcı personel niteliğinde olup, hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı işyurtlarında mesleki bilgisi ve yetkisi kapsamında koruyucu ve tedavi edici hayvan sağlığı hizmetlerini yerine getirmekle görevlidir.

ı. Eğitim ve Öğretim Servisi Personeli ve Görevleri (Tüzük m. 26)

Öğretmen ve kütüphaneciden oluşan eğitim ve öğretim servisi, ceza infaz kurumunda eğitim ve öğretim hizmetleri, kültürel etkinlikler ve kütüphane çalışmalarını yürütmekle görevlidir.

Öğretmenin başlıca görevleri; hükümlülerin eğitim ve öğretimleri ile manevi kalkınmalarını sağlamak, eğitim ve öğretim ile kurs gibi konularda yıllık plan hazırlamak, eğitim ve öğretim istatistikleri düzenlemek, okuma yazma bilmeyen hükümlülere okuma yazma öğretmek, hükümlülerin kurumdaki eğitim ve öğretim faaliyetlerine ilişkin verileri, gözlem ve sınıflandırma formuna kaydetmek, kütüphanecinin bulunmadığı zamanlarda kütüphanecinin görevlerini yapmak, eğitim kurulu, idare ve gözlem kurulu, disiplin kurulunda üye olarak görev yapmaktır. Gözlem ve sınıflandırma merkezlerinde de öğretmen görevlendirilir.

j. İşyurdu Servisi Personeli ve Görevleri (Tüzük m. 27)

İşyurdu servisi, işyurdu müdürü, sayman, veznedar, tahsildar, işyurdu ambar memuru, satınalma memuru, bütçe, satın alma, pazarlama ve benzeri işlerden sorumlu görevliler ile işçi statüsünde çalışan personelden oluşmaktadır. Bu servisin amacı, ceza infaz kurumunun işyurdunun etkin ve verimli bir şekilde çalışmasına

yönelik düzenleme yapmak, hükümlülerin meslek sahibi olmalarını sağlamak, piyasa koşullarına uygun şekilde üretim yapılmasını temin etmek, işyurduyla ilgili diğer işlemleri yapmaktır.

Hükümlülerin kurumun atölyelerinde verimli bir şekilde çalışmaları, mesleği olmayan hükümlülere yeni bir meslek ve sanat öğretilmesi, meslek sahibi hükümlülerin ise meslek ve sanatlarını koruyup geliştirmelerini sağlama görevi atölye şefleri ve ustalara verilmiştir. Atölye şefleri ve ustalar hükümlülerle birlikte atölyelerde yapıların çalışmalarına fiilen katılırlar.

Atölye şefleri hükümlülere, tahliyelerinden sonra normal bir şekilde hayatlarını kazanabilecekleri bir meslek öğretilmesinden sorumludurlar. Meslek öğrenme konusunda değişik nedenlerle yetersiz kalan hükümlüler atölye şefi tarafından kurum amirine bildirilir ve bu konuda atölye şefi ile kurum amiri birlikte gerekli tedbirleri alırlar. Atölye şefi aynı zamanda disiplin kurulunda üyedir.

kk. Yardımcı Hizmetler Servisi Personeli ve Görevleri (Tüzük m. 28)

Yardımcı hizmetler servisi, santral memuru, gemi adamı, şoför, kaloriferci, aşçı, hizmetli gibi personelden oluşmaktadır. Bu servis, ceza infaz kurumunun santral hizmetleri, temizlik, ısınma, ulaşım, yemek yapımı, malzeme taşınması, boşaltılması ve yüklenmesi ile kuruma ait evrakın ilgili yerlere götürülüp getirilmesi gibi görevleri yerine getirir. Bu personel kurum müdürünün vereceği işleri ve çalıştığı iş kolunu bütün gereklerini yerine getirmekle yükümlüdür.

V. HÜKÜMLÜLERİN ÇALIŞMASINA İLİŞKİN SORUNLAR

A. Genel Olarak

Hükümlülerin çalıştırılmalarına dair uygulamalara ilk cezaevlerinden beri rastlanmaktadır. Pensilvanya sisteminin uygulandığı cezaevlerinde hükümlüler hücrelerinde ayakkabı tamiri ve terzilik gibi işlerde çalıştırılırlardı. Auburn sisteminin uygulandığı cezaevlerinde ise, hükümlüler gündüzleri toplu halde pek çok değişik iş kollarında çalıştırılırlardı. Bu sistemlerden sonra uygulamaya konulan dereceli serbestlik sisteminde ise, hükümlülerin çalışması, iyi hal gösterme ile birlikte bir sonraki aşamaya geçmek için en önemli kriterlerden biri olmuştur⁸⁰.

Günümüzde tüm dünyada, çalışmanın infazın en önemli esasını oluşturduğu kabul edilmektedir. Hükümlülerin çalıştırılması yeniden sosyalleştirmede oldukça önemli bir yere sahiptir. Çalışma bir zorunluluk veya vakit geçirme aracı olarak düşünülmemelidir. Çünkü çalışma; hükümlünün kendi kendine yetebilme duygusunu geliştirir, hükümlüye bir şeyleri başarabilme duygusunu tattırır ve hükümlüyü, sosyal hayata yeniden uyum sağlayabilme konusunda cesaretlendirir. Çalışma sayesinde hükümlüler günlerini daha kolay geçirirler ve hayatı daha çok severler.⁸¹ Hükümlülerin çalıştırılması hem hükümlülerin kendileri açısından hem de cezaevinin düzenli ve güvenli yönetilebilmesi açısından önemlidir. Günlerini aylaklık veya tekdüze bir şekilde geçiren hükümlüler psikolojik sıkıntılara girebilecekleri gibi, kurum düzenini bozacak şekilde de davranabilirler⁸².

Uzun süre toplumdan ayrı bir yerde tutulan hükümlüler tahliye sonrası psikolojik bir travmaya maruz kalırlar. Cezaevlerinde uygulanacak meslek kazandırma ve iş bulma programları sayesinde bu travma etkisi en az seviyeye

⁸⁰ DÖNMEZER- ERMAN, C. II, s. 625 vd.; Teoman METE, İnfaz hukuku, Ankara 1987, s. 20-24.

⁸¹ Timur DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, Ankara 2003, s. 246.

indirilebilir⁸³. Özellikle ekonomik sorunlar nedeniyle suç işleyen hükümlüler açısından bu programlar oldukça büyük bir önem taşımaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Zorla Çalıştırmaya İlişkin 29 sayılı Sözleşmesi ve Zorla Çalıştırmanın Kaldırılmasına İlişkin 105 sayılı Sözleşmesi ile zorla çalışma tüm dünyada yasaklanmıştır. Ancak bu sözleşmelerde, haklarında bir mahkeme tarafından mahkûmiyet kararı verilen hükümlülerin, mahkûmiyetlerinin sonucu olarak zorla çalıştırılmalarının bu sözleşmelerin kapsamlarının dışında olduğu belirtilmiştir⁸⁴.

Hükümlülerin çalıştırılması Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 71-76 maddelerinde düzenlenmiştir. Bu maddelerde; hükümlü ile yaptığı iş arasında bir uyumluluk bulunması, hükümlülerin belirlenmiş kurallar çerçevesinde istediği işte çalışabilmesi (m. 71), iş güvenliğinin sağlanması, bu kapsamda iş kazalarına maruz kalan hükümlülere tazminat ödenmesi, sağlık tedbirlerinin alınması (m. 74), günlük ve haftalık azami çalışma saatlerinin belirlenmesi, haftada en az bir günlük dinlenme sağlanması (m. 75), çalışmayla orantılı adil bir ücret ödenmesi ve bu ücretin bir kısmının tasarruf edilmesine bir kısmının da belli kurallar çerçevesinde harcanmasına izin verilmesi (m. 76) gerektiği hüküm altına alınmıştır. Hükümlülerin tahliyeden sonra sosyal hayata yeniden uyum sağlayabilmeleri ve çalışma ortamlarında yabancılık çekmemeleri için, hükümlülerin kurum içinde veya kurum dışında çalıştırılmasına ilişkin düzenlemeler yapılırken, normal hayattaki çalışma şartlarının göz önünde bulundurulması, mümkün olduğu kadar dışarıdaki çalışma şartlarına yakın bir ortam oluşmasını sağlayacak kurallar konulması önemle tavsiye edilmiştir.

⁸² COYLE, s. 87.

⁸³ İÇLİ, s. 59.

⁸⁴ İlkay SAVCI, Cezaevi İşyurtları, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 225-244.

71. maddede hükümlülerin çalıştırılmasının, hükümlülerin yeniden topluma kazandırılmasında, hükümlülerin eğitiminde ve kurumun yönetiminde, olumlu yönde önemli bir etken olduğu vurgulanmıştır. Bu maddeye göre, bedensel ve ruhsal açıdan bir engeli bulunmadığı doktor raporuyla belirlenen her hükümlü zorla çalıştırılabilir. Kurumda yapılan işlerin, hükümlünün tahliyesinden sonra normal bir hayat sürdürebilmesini sağlayacak nitelikte olması gerektiği ve genç hükümlülere mesleki eğitim verilmesi gerektiği bu maddede özellikle vurgulanmıştır.

Avrupa Konseyi'ne üye olan bütün ülkelerde adi suçlular açısından cezaevinde çalışma zorunluluğu vardır. Ancak bu çalışma, hükümlüye verilen bir disiplin önlemi veya ceza olarak görülmemekte, hükümlü için bir meslek öğrenilmesi nedeniyle eğitici, hükümlüye para kazandırması nedeniyle ekonomik, kazandığı bu parayla hem ihtiyaçlarını karşılaması hem de ailesine yardım etmesi nedeniyle moral katkısı olarak değerlendirilmektedir. Böylece hükümlünün çalışması yeniden sosyalleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır⁸⁵. Bununla birlikte ne eğitim ne de çalıştırma iyileştirme için tek başına yeterli değildir ve birlikte uygulanmalarında zorunluluk bulunmaktadır⁸⁶.

Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerde hükümlülere verilecek ücret konusunda uygulama birliği mevcut değildir. Bazı ülkelerde, çalışan hükümlülere çalışmalarının tam karşılığı bir ücret verilirken, bazı ülkelerde yapılan işin mahiyeti ile ilgisiz, hükümlünün cezası, kurumdaki tutum ve davranışları gibi ölçütler değerlendirilerek düşük ücretler verilebilmektedir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu da düşük ücret verilmesini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırılık olarak

⁸⁵ REYNAUD, s. 73-74; YENİSEY, Tehlikeli Tutuklular, s. 49.

⁸⁶ TURGUT, Cezaevi İdaresi, s. 603.

değerlendirmemektedir⁸⁷. Avrupa’da, özellikle Almanya, İsviçre ve İsveç’te hükümlülere nispeten iyi bir ücret verildiği söylenebilir⁸⁸.

Avrupa konseyi üyesi devletlerin hemen hepsinde iş güvenliği, iş kazaları ve meslek hastalıklarıyla ilgili düzenlemeler, çalışan tutuklu ve hükümlüleri de kapsamaktadır. Ancak iş hukukunun sağladığı pek çok güvenceler özellikle sözleşmeye ilişkin olanlar tutuklu ve hükümlüleri kapsamamaktadır⁸⁹.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna cezaevlerinde çalıştırılan hükümlüler tarafından Avrupa İnsan Hakları sözleşmesinin 4. maddesinin ihlal edildiği iddiasıyla pek çok başvuru yapılmıştır. 4. maddeye göre⁹⁰ ;

1. Hiç kimse köle ve kul halinde tutulamaz.
2. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz veya zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz.
3. Aşağıdaki haller bu maddede sözü geçen “zorla çalıştırma veya zorunlu çalışmadan” sayılmazlar:
 - a) Bu sözleşmenin 5. maddesinde öngörülen koşullar altında tutuklu bulunan kimseden tutukluluğu veya şartla salıverilmesi süresince olağan olarak yapılması istenen çalışma;
 - b) Askeri nitelikte her hizmet veya inançları gereğince askeri görevini yapmaktan kaçınan kimselerin durumunu meşru sayan ülkelerde bu inanca sahip kimselere zorunlu askerlik yerine gördürülecek başka bir hizmet;
 - c) Toplumun hayat veya refahını tehdit eden kriz ve afet hallerinde istenecek her hizmet;

⁸⁷ REYNAUD, s. 74-76.

⁸⁸ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 247.

⁸⁹ REYNAUD, s. 74.

⁹⁰ Necati NURSAL, Uluslararası Cezaevi Standart Kuralları ve İlgili Sözleşmeler, Ankara, 2002,

d) Normal yurttaşlık yükümlölükleri kapsamına giren her türlü çalışma veya hizmet.

Komisyonun 5 Temmuz 1979 tarihli kararına⁹¹ konu olan olayda şikayetçi, kendisinin tutuklu olduğu yerde “kul” olarak çalıştırıldığını, bunun ise Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 4. maddesine aykırı olduğunu iddia etmiştir. Komisyon ise kararında:

“Tutuklu bir kimseden 5. maddede öngörölen şartlar içinde normal olarak istenen bir çalışma, ceza amacı ile yaptırılan bir çalışma olarak düşünölemez ve bundan hareketle kulluğun bir türü olarak telakki edilemez.” diyerek şikayetçinin dilekçesini reddetmiştir.

Komisyona yapılan bir başka başvuruda⁹²; 21 tutuklu, kendilerine çok düşük ücret verildiğini, cezaevi yönetiminin özel şirketlerle çalışma sözleşmeleri yaparak kendilerini buralarda çalışmaya zorladığını, bu nedenle bir tür kölelik durumunda bırakıldıklarını ve sosyal sigorta kapsamına alınmamış olduklarını belirterek şikayetçi olmuşlardır. Komisyon ise konuya bakış açısını oldukça açık bir şekilde ortaya koyan ve bizimde bu nedenle geniş bir şekilde buraya aldığımız kararında özetle şöyle demektedir:

“ Komisyon, 4. maddenin tutuklular tarafından yapılan çalışmalara verilecek ücrete ilişkin hiçbir hükmü içermediğini; ayrıca içtihatların da tutukluların daha yüksek ücret veya sosyal sigorta kapsamına alınma isteklerini, devamlı olarak reddettiğini dikkate alarak;

s. 192.

⁹¹ REYNAUD, s. 74- 75.

⁹² REYNAUD, s. 75-76.

Hapishanedeki çalışma sorununu düzenleyen 4. maddenin 3/a bendinde devletin bu tür sözleşmeler yapmasını engelleyen veya tutukluların çalışma yükümlülüklerinin sadece hapishane için ve devlet için yapılması zorunluluğuna ilişkin hiçbir hüküm bulunmadığını; aslında bu maddede sadece “olağan olarak istenen her çalışmadan” söz edildiğini; ancak, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının medeni ve siyasi haklara ilişkin 8.maddesi 3/c fıkrasının hazırlık çalışmalarından anlaşıldığına göre, 4. maddeye “olağan olarak” sözünün eklenmesinin gerekçesinin “hapishane yönetiminin tutuklulardan, keyfi olarak çalışma istekleri ihtimaline karşı bir garanti endişesinden” kaynaklandığını; öte yandan, hazırlık çalışmalarında “olağan olarak istenen” sözünün, özel bir şirket tarafından yapılan hapishane çalışmaları ile ilgili olduğunu gösteren bir işarete de raslanmamış olduğunu; dikkate alarak;

Sözleşmenin hazırlandığı sıralar; bu tür (özel şirketler tarafından yapılan) hapishane çalışmalarının, Avrupa Konseyi üyesi devletlerin bir çoğunda yaygın olarak uygulandığını ve halende böyle olduğunu; bu bakımdan komisyonun sBirleşmiş Milletler ekonomik işler departmanınca bu konuda hazırlanan genel bir incelemeye yollama yaptığını dikkate alarak;

Çeşitli ülkelerdeki uygulamaların ayrıntılı bir analizini yapmış olan birleşmiş milletlerin incelemesinden çıkan sonuca göre, çalışan tutuklulara verilen ücretin, nadir istisnalar dışında, son derece düşük olduğunu, öte yandan tutukluların hiçbir ücrete hakkı olmadığını, zira kendilerine verilen bu ücretin döner sermayeden bir tür tazminat veya bahşiş niteliğinde olduğunu ve bazı hallerde, disiplin yaptırımı olarak geri alınabildiğini, dikkate alarak; dilekçe sahiplerinin yakındıkları çalışma biçiminin açıkça, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 4. madde 3/a bendi anlamında,

tutuklulardan “olağan olarak” istenen çalışma türü kapsamına girdiğini kabul etmiş” ve şikayetçilerin dilekçelerini reddetmiştir.

Kadın hükümlülerin çalıştırılmasında, kadınların toplum içindeki cinsiyet eksenli geleneksel rolleri doğrultusunda uygulamalara yer verilmektedir. Bu bağlamda, erkek hükümlülere, tahliye sonrası daha iyi gelir elde edilebilen mesleklere yönelik eğitim verilmesi amaçlanırken; kadın hükümlülere genellikle hizmet sektörünü hedef alan, dikiş-nakış, yemek pişirme, temizlik ve ev işleri ile büro hizmetleri gibi daha az gelir elde edilebilen alanlara yönelik mesleki eğitim verilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bu tarz bir eğitim programının uygulanmasının temelinde ise, kadınların anne ve eş olarak eğitilmeleri gerektiği düşüncesi yatmaktadır. Bu kapsamda uygulanan programlar nedeniyle kadın hükümlüler, ekonomik yönden kendi kendilerine yetebilecek bir duruma getirilmediklerinden, tahliye sonrası oldukça büyük sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler⁹³. Cezaevlerinde kadın hükümlü sayısının erkek hükümlü sayısına nispetle oldukça az olmasının, kadın hükümlülere yönelik mesleki eğitim kazandırma çalışmalarının yukarıda anlatıldığı şekilde uygulanmasının önemli nedenlerinden biri olduğu söylenebilir.

B. Türk Hukukunda Durum

765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda, hürriyeti bağlayıcı cezaların infazı için dereceli serbestlik sistemi kabul edilmişti. Bu sistemde hürriyeti bağlayıcı cezaların infazı dört aşamaya ayrılmış, ikinci aşamada hükümlülerin bir arada çalışmaları esası benimsenmişti. İkinci aşamayı iyi halli olarak geçiren hükümlü, üçüncü aşama olarak çalışma esasına göre kurulan bir ceza infaz kurumuna gönderilirdi. Üçüncü aşamada geçirilen bir gün dört gün olarak hesap edilirdi. 765 sayılı Türk Ceza Kanunu’nda

zaman içinde yapılan esaslı değişikliklerde de, dereceli serbestlik sistemine ve bu sistemin bir aşaması olarak hükümlülerin çalıştırılması esasına sadık kalınmıştır. Ancak dereceli sistemin aşamalarının uygulanması ve hükümlülerin çalıştırılması için uygun imkanları bulunan yeteri kadar ceza infaz kurumu inşa edilemediğinden yasal düzenlemeler tam olarak uygulamaya geçirilememiştir⁹⁴.

1932 yılından itibaren Bütçe Kanunu'na konulan ödenekle, hükümlülerin çalıştırılabilmesi amacıyla, ceza infaz kurumlarında “işyurdu” adı verilen özel bütçeli işletmeler açılmaya başlanmıştır. İşyurtlarına yönelik faaliyetler, 1943 tarihinde yürürlüğe giren Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünün Teşkilât ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile hız kazanmış, işyurtlarının sayısı ve kapasitesi arttırılmıştır. Hükümlülerin belirli bir ücret karşılığında çalıştırıldığı işyurtlarının sayısının, 1950 yılında 29, 1962 yılında 78, 1969 yılında ise 107 olduğu görülmektedir. 1970’li yıllardan itibaren yaşanan terör olayları nedeniyle ceza infaz kurumlarında güvenlik ön plana çıkmış ve işyurtlarının gelişiminde bir duraklama dönemi yaşanmıştır. 1997 yılında işyurtlarına yönelik oldukça önemli bir adım atılmış ve 4301 sayılı Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri İşyurtları Kurumunun Kuruluş ve İdaresine İlişkin Kanun çıkarılmıştır. Bu Kanun’la, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü bünyesinde İşyurtları Daire Başkanlığı ile işyurtlarının tek merkezden idare edilmesi amacıyla, yine Adalet Bakanlığı’na bağlı Ceza İnfaz Kurumları ile Tutukevleri İşyurtları Kurumu kurulmuştur⁹⁵.

Hükümlülerin çalıştırılmalarına yönelik düzenlemelerin temel dayanağı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’dır. 1982 Anayasası’nın “zorla çalıştırma yasağı”

⁹³ İÇLİ, s. 63.

⁹⁴ METE, İnfaz Hukuku, s. 26-30.

⁹⁵ Kenan İPEK, Tutuklu ve Hükümlülerin Mesleki Eğitimi ve Formasyonu, in: İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, seminer, İstanbul 2004, s. 207-218.

başlığını taşıyan 18/1. maddesinde; “Hiç kimse zorla çalıştırılmaz.” hükmüne yer verirken, 18/2. maddesinde; “Şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere hükümlülük ve tutukluluk süreleri içindeki çalıştırmalar; ... zorla çalıştırma sayılmaz” hükmüyle, hükümlü ve tutuklulara çalışma zorunluluğu getirilebileceği ifade edilmektedir.

765 sayılı TCK’nın 13. maddesinde hükümlülerin dereceli infaz sisteminin ikinci ve üçüncü aşamalarında zorla çalıştırılacakları hüküm altına alınmıştı. 01.01.2006 tarihinden önce infazı düzenleyen 647 sayılı Cezaların İnfaz Hakkındaki Kanun’un 17. maddesinde de, hükümlü ve tutukluların kurumda bakanlıkça tespit edilecek bir ücret karşılığında çalışmaya mecbur tutulacakları hükmüne yer verilmişti.

647 sayılı Kanunu yürürlükten kaldıran, 01.01.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’da benzer düzenlemelere yer verilmiştir. 5275 sayılı Kanunun “Hükümlülerin Yükümlülükleri” başlıklı Altıncı Bölüm’ünde, hükümlülerin çalıştırılması hem bir hak hem de bir ödev olarak düzenlenmiştir. Bu Kanunun 29. maddesine göre, kurum doktoru tarafından çalışmasında ruhsal veya bedensel olarak bir engel bulunmayan hükümlüler, kurum tarafından belirlenen ücret karşılığında, hükümlülerin yetenekleri, becerileri, eğilimleri, zihinsel ve bedensel durumları göz önünde bulundurularak çalıştırılabilirler. Kurum tarafından çalıştırılmayan hükümlüler de çalışmak istedikleri yönünde kuruma talepte bulunabileceklerdir. Kurum tarafından hükümlülerden gelen çalışma taleplerinin, hükümlünün durumu göz önünde bulundurularak ve kurumun imkanları elverdiği ölçüde karşılanması gerekmektedir.

5275 sayılı Kanun'un 29. maddesinde hükümlülerin çalıştırılmalarının amacı; tahliyeden sonra hayatlarını sürdürebilmelerine elverişli bir meslek veya sanatı öğrenmelerini sağlamak, belirli bir meslek ve sanat sahibi olanlar içinse, bu meslek ve sanatlarını koruyup, geliştirmelerini sağlamak, çalışma ve üretme isteklerini geliştirmek ve güçlendirmek olarak ifade edilmektedir.

Çocukların çalıştırılması konusunda 29. maddede özel bir düzenlemeye yer verilmiş olup, bu düzenlemeyle, çocukların sadece mesleki eğitim amacıyla çalıştırılabilecekleri, bunun dışında bir amaç için çalıştırılmayacakları, ayrıca öğretim kurumlarına veya örgün eğitime devam eden çocukların ve genç hükümlülerin öğretim yılı içerisinde atölye veya işyerlerinde çalıştırılmayacakları hüküm altına alınmıştır.

“Kurum dışında çalıştırma” başlıklı 30. maddeye göre, açık ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerle, kapalı ceza infaz kurumlarında bulunupda açık ceza infaz kurumuna ayrılmaya hak kazanmış hükümlüler ceza infaz kurumunun dışında da çalıştırılabilirler. Kurum dışında hükümlülerin çalıştırılabileceği başlıca iş alanları; deniz ve su ürünleri avcılığı, tarım, inşaat, maden, yol ve orman gibi iş alanlarıdır. Bu maddenin gerekçesinde, hükümlülerin kurum dışında bireysel olarak çalıştırılmayacakları belirtilmektedir. Bununla birlikte, kurum yönetimi tarafından iyi halli hükümlülerin kurum içindeki işlerde (mutfak, temizlik ve kantin işleri gibi) çalıştırılabilecekleri, çocuk hükümlülerin ise sadece kendi yaşam alanlarında ve eğitim amacıyla çalıştırılabilecekleri hüküm altına alınmıştır (m. 31).

Türkiye’de ceza infaz kurumlarında; halıcılık, marangozluk, demircilik, terzilik, mobilyacılık, hasırcılık, ayakkabıcılık, oto boya kaporta ve karosel işleri, inşaat işleri, sebzecilik, meyvecilik, mandıracılık, konservecilik, arıcılık, çeşitli zirai

faaliyetler, battaniye – kilim - çarşaf ve nevresim imalatı, yorgancılık, dokumacılık, çeşitli el işleri, seramik yapımı, fırıncılık, fotoğrafçılık, kasap işletmeciliği ve benzeri faaliyetler yapılmaktadır⁹⁶.

İşyurdu atölyelerindeki üretimin, % 80'ini Adalet Bakanlığı tüketmekte; % 10'u diğer kamu kurumlarına, %10'u da özel sektöre satılmaktadır⁹⁷.

5237 sayılı TCK'nın 50. maddesinin 1. fıkrasının (f) bendinde kısa süreli hapis cezalarına seçenek yaptırımlardan biri olarak, kamuya yararlı bir işte çalıştırma kurumu getirilmiştir. Kamuya yararlı bir işte çalıştırmaya karar verilmesi hükümlünün gönüllü olmasına bağlıdır. Bu çalışma hükmedilen cezanın yarısından az, bir katından da fazla olamayacaktır. Bu yaptırımın çerçevesi 5275 sayılı Kanun'un 105. maddesinde belirtilmiştir. 105. maddede kamuya yararlı bir işte çalıştırılan hükümlüye ücret verilmeyeceği, hükümlünün “bir kamu kurumunun veya kamu yararına hizmet veren bir özel kuruluşun belirli hizmetlerinde” çalıştırılacağı ve bu çalışma karşılığında hükümlüye herhangi bir ücret verilmeyeceği ifade edilmiştir. Hükümlülerin çalıştırılabileceği kurumlar ve hizmetler denetimli serbestlik ve yardım merkezleri tarafından belirlenerek, bir liste halinde mahkemeye sunulacak, mahkeme de hükümlünün çalışabileceği en uygun kurumu ve hizmeti, hükümlünün de isteğini göz önünde bulundurarak belirler.

5275 sayılı Kanun'un 105. maddesiyle hükümlülerin cezalarının infazında yeni bir alternatif ortaya konulmuş ve iki yıl veya daha az hapis cezasına mahkûm olan hükümlülerden, cezalarının yarısını ceza infaz kurumlarında iyi halli olarak geçirenlerin, cezalarının geriye kalan kısmını kamuya yararlı bir işte çalışarak tamamlayabileceklerine dair düzenleme yapılmıştır. Maddede, kamuya yararlı

⁹⁶ Yusuf ÖĞMEN, Tutuklu ve Hükümlülerin Islahı ve Topluma Kazandırılması, in: Türkiye'nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, 18.01.1997, Ankara, s. 129.

çalıştırmaya, ancak hükümlünün rızasının bulunması halinde, hükümlünün veya cumhuriyet savcısının talebi üzerine mahkemece karar verilebileceği hüküm altına alınmıştır. Maddenin son fıkrasında ise, mahkeme tarafından kamuya yararlı bir işte çalıştırılmasına karar verilen hükümlünün, mahkeme kararında belirtilen çalışma esaslarına uymaması halinde, geri kalan cezasının aynen çektirileceği belirtilmiştir.

VII. HÜKÜMLÜLERE UYGULANAN EĞİTİM-ÖĞRETİM VE İYİLEŞTİRME FAALİYETLERİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

A. Genel Olarak

Cezaevlerinde hükümlülerin iyileştirilerek, yeniden sosyalleştirilmelerine yönelik ilk çalışmalar kıta Avrupa'sında ve ABD'de 1777 yılındaki “Hapishane Reformu” ile başlamıştır⁹⁸. Bu çerçevedeki ilk faaliyetler ise hükümlülerin eğitime yönelik faaliyetler olmuştur. Bugün gelinen noktada, suçluların yeniden sosyalleştirilmeleri infaz rejiminin, eğitimde yeniden sosyalleştirmenin ayrılmaz bir parçası durumundadır⁹⁹.

Cezaevlerinde eğitim düzeyi düşük olan pek çok hükümlü bulunmaktadır. Bunların önemli bir bölümünde okur-yazarlık durumu yeterli seviyede değildir. Bu hükümlülerin cezaevinden önceki sosyal hayatlarında, eğitim seviyelerinin düşüklüğünün belirleyici bir rol oynamış olması ve suç işlemelerinde de yine bu eğitim seviyelerindeki düşüklüğün etken olması olasılığı büyüktür¹⁰⁰.

Hürriyeti bağlayıcı cezanın infazında, bireyselleştirmenin olması gerektiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Bireyselleştirmenin gerçekleşebilmesi ancak

⁹⁷ İPEK, Tutuklu ve Hükümlülerin Mesleki Eğitimi, s. 216.

⁹⁸ Gökhan ORAL-Aslı ATAMER; Cezaevlerinde Rehabilitasyon Programları, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 335-345.

⁹⁹ İÇLİ, s. 63.

iyi bir sınıflandırma ile mümkündür¹⁰¹. Sınıflandırma, hükümlünün kişisel özelliklerinin değerlendirilmesi ve kurum kaynaklarının hükümlü için en etkin bir şekilde kullanılmasını programlama sürecidir. Sınıflandırma, hükümlünün yeniden sosyalleştirilmesi sürecinde önemli bir başlangıç noktası oluşturur. İyi bir sınıflandırma, hükümlülerin morallerini yükseltir, hükümlülerin yeniden sosyalleştirilmeleri için uygulanan programların verimini arttırır, cezaevinde disiplini sağlamaya katkı sağlar, cezaevinin yönetimini kolaylaştırır, değişik sınıflarda değerlendirilmesi gereken hükümlülerin bir arada bulunmalarıyla ortaya çıkabilecek problemleri önler¹⁰².

Sınıflandırmada, birbirleriyle benzer suç işleyenlerin aynı grup içinde değerlendirilmesi her zaman olumlu sonuçlar ortaya çıkarmamaktadır. Burada önemli olan ortak özellikler taşıyan suçluların aynı grupta değerlendirilmesi ve bu şekilde oluşturulan gruplara yeniden topluma kazandırmaya yönelik, her grubun özelliklerine göre farklı nitelik taşıyan programların uygulanmasıdır¹⁰³.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 12. ve 67. maddelerinde; birbirlerini olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilecek olan hükümlülerin birbirlerinden ayrılması ve hükümlülerin yeniden topluma kazandırılmalarını kolaylaştırmak için hükümlülerin dağıtımına yardımcı olmak amacıyla sınıflandırma yapılması tavsiye edilmektedir. Bu kapsamda, sınıflandırmada hükümlülerin bireysel durumları göz önünde bulundurularak, her bir hükümlüye uygun iyileştirme ve eğitimin sağlanacağı ayrı kurumlara veya aynı kurumların farklı kesimlerine yerleştirilmeleri gerektiği belirtilmektedir.

¹⁰⁰ COYLE, s. 90.

¹⁰¹ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 191.

¹⁰² İÇLİ, s. 55.

¹⁰³ İÇLİ, s. 56.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın "İyileştirme Amaçları ve Rejimler" başlıklı IV. Kısımında, öncelikle cezaevlerindeki iyileştirmenin amaçları, bu amaçları gerçekleştirmek için uygulanacak rejimlerin esasları, hükümlülerin cezaevlerinde eğitimlerinin ve çalışmalarının esas ve usulleri ile beden eğitimi, idman, spor ve boş zamanları değerlendirme faaliyetlerinin çerçevesi düzenlenmiştir. Buna göre cezaevlerinde uygulanan rejimlerde aşağıdaki hususlara dikkat edilmelidir;

1. Hapis cezalarının infazında, hürriyetten yoksun bırakılmanın başlı başına yeterli bir ceza olduğu göz önünde bulundurularak, cezaevlerinin koşulları ile bu cezanın şiddeti daha da arttırılmamalıdır.
2. Cezaevlerindeki yaşam koşulları insan onuruna yakışır nitelikte olmalıdır.
3. Cezaevindeki yaşam koşulları ile cezaevinin dışındaki yaşam koşulları, birbirleriyle mümkün olduğu kadar uyumlu olmalıdır.
4. Hükümlünün ve ailesinin yararına olarak, hükümlünün dış dünya ile ilişkiye girmesi ve bu ilişkiyi güçlendirmesi sağlanmalıdır.
5. Hükümlünün tahliye sonrasında toplumla uyumlu bir yaşam sürebilmesi için gerekli hüner ve yetenekleri geliştirmesine yönelik uygun ortamlar oluşturulmalıdır.
6. Hükümlülerin yeniden topluma kazandırılması için, tüm tedavi edici, eğitici, ahlaki, ruhsal ve diğer kaynaklar, hükümlünün kişiliğiyle uyumluluk ölçüsü içerisinde kullanılmalıdır.
7. Hükümlüyü yeniden topluma kazandırmaya yönelik uygulanan programların bireyselleştirilmesi ve bu doğrultuda esnek bir sınıflandırma sistemi uygulanmalıdır.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 77 – 82. maddelerinde cezaevlerindeki eğitim ve öğretim faaliyetleri düzenlenmiştir. 77. maddeye göre, hükümlülerin asgari seviyede ihtiyaç ve arzularını tatmin edecek kapsamlı bir eğitim programı yapılmalıdır. Bu eğitimin amacı;

1. Hürriyeti bağlayıcı cezanın elverdiği ölçüde, hükümlünün moral düşüncelerini geliştirmek,
2. Toplum içinde başarılı ve hukuka uygun bir yaşam sürmeleri için gerekli düşünce ve yetenekleri kazanmalarını sağlamak,
3. Kendilerine olan kişisel güvenlerini geliştirmek olmalıdır.

Ceza infaz kurumlarında eğitim faaliyetleri gerçekleştirilirken; genç hükümlülerin eğitime, yabancı hükümlülere ve belirgin kültürel veya etnik ihtiyaçları olanlara özel ilgi gösterilmelidir. (m. 79) Hükümlülerin bağlı oldukları grubun dinî inançlarına ve etik kurallarına saygılı olunmalıdır. Bununla birlikte, hükümlüler arasında din, dil, renk, ırk, cinsiyet, ideoloji, doğum ve ekonomik durum gibi kıstaslarla ayrımcılık yapılamaz (m. 2).

80. maddede, toplumsal hayatı sürdürürken en temel gereksinimlerden olan okuma-yazmayı ve sayıları bilmeyen hükümlülere özel eğitim programlarının düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir.

81. maddede, hükümlülere uygulanacak olan eğitim programının, hükümlülerin tahliye edildikten sonra herhangi bir zorlukla karşılaşmaksızın eğitimlerine devam edebilmeleri için, ülkenin eğitim sistemi ile uyum içerisinde olması gerektiği düzenlenmiştir.

Avrupa cezaevi sistemlerinin hemen hemen tamamında, genç hükümlülerin eğitimi ile okuma-yazma ve sayıları bilmeyen, yani ilköğretim mezunu dahi olmayan

hükümlülerin eğitime öncelik verilmektedir. Yine Avrupa'daki cezaevlerinde, cezaevlerinin olanakları ölçüsünde her seviyede eğitim ve öğretime yer verilmektedir¹⁰⁴.

Her kurumun eğitici ve eğlendirici kitaplarla donatılmış bir kütüphanesi olmalı ve bütün hükümlüler bu kütüphaneden yararlanabilmelidir. Hatta hükümlüler, böyle bir hizmetten yararlanmak için teşvik edilmelidirler (m. 82).

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde (20.03.1952 tarihli ek protokolün 2. maddesi) düzenlenmiş bulunan eğitim ve öğretim hakkının, cezaevi idaresi tarafından ihlal edildiği iddiasıyla çeşitli başvurular yapılmıştır.

Ek Protokol Madde 2: “Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dinî ve felsefî inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun 13.03.1975 tarihli bir kararına¹⁰⁵ konu olan olayda şikayetçi, cezaevinde “teknoloji çalışmalarını sürdürmenin imkansızlığı” sebebiyle 2. maddenin ihlal edildiğini idda etmiştir.

Komisyon kararında, “öğrenim hakkının konusu esas itibariyle akid tarafların yargı yetkisi altındaki kişilerin, belli bir zamanda mevcut öğretim araçlarından, yararlanma haklarını garanti altına almaktır. Bu araçların genişliği, bunları organize etmek veya desteklemek konularına gelince, Sözleşme bu bakımdan belli yükümlülükler empoze etmemiştir.” demiş ve Sözleşmenin 2. maddesi ile garanti altına alınan öğrenim hakkının öncelikle ilköğretimi amaçladığını, teknoloji gibi

¹⁰⁴ REYNAUD, s. 84.

¹⁰⁵ REYNAUD, s. 84-85.

yüksek öğretimi amaçlamadığını belirterek, söz konusu olayda cezaevindeki imkanların teknolojik eğitimi sürdürmek için elverişsiz olmasını sözleşmeye aykırı bulmayarak, dilekçeyi reddetmiştir.

Komisyon'un bir başka kararında¹⁰⁶; şikayetçi, mesleki öğrenimini tamamlamak için cezaevi idaresinden hukuk kitapları istemiş, bu isteği cezaevi idaresi tarafından kabul edilmeyince, bunun Sözleşmenin 2. maddesini ihlal ettiği iddiasıyla komisyona başvurmuştur. Komisyon burada da cezaevi idaresinin mesleki öğrenimi tamamlamak için hukuki kitap temin etmek zorunda olmadığını belirterek dilekçeyi reddetmiştir.

Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 83 – 86 maddelerinde, cezaevlerinde beden eğitimi, idman, spor ve boş zamanları değerlendirme faaliyetleri düzenlenmektedir. Bu maddelere göre; Hükümlülerin iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılmalarına yönelik programların hedefleri ve eğitim rejimi çerçevesinde beden sağlığı, yeterli idman ve eğlendirici fırsatlar sağlayan faaliyetler ele alınmalıdır. Bu amaçla mahkûmlara saha, tesisler ve ekipman sağlanmalıdır. Bu faaliyetler mahkûmların beden ve akıl sağlığı için büyük önem taşımaktadır. Bu faaliyetlere katılacak olan mahkûmların fizikî olarak bu faaliyetlere katılmaya elverişli oldukları cezaevi idaresince tespit edilmeli ve böylesi bir faaliyete katılmaya fiziken elverişli olmayan mahkûmlar için özel düzenlemeler yapılmalıdır. Açık havada çalışmayan veya açık cezaevinde bulunmayan her mahkûm, zamanın elverişli olması halinde, açık havada ve günde en az bir saat, hava şartlarına karşı korunan bir alanda yürüyüş veya uygun egzersiz faaliyetleri yapabilmelidir.

Avrupa Konseyi'ne üye olan bütün devletlerin cezaevleri ile ilgili düzenlemelerinde, cezaevi idaresini, mahkûmların iyileştirilerek yeniden topluma

kazandırılmalarını sağlamak amacıyla sosyal, eğitsel, kültürel ve sportif faaliyetlere katılma ile boş zamanları değerlendirme konusunda, yönlendirici hükümlere yer verilmektedir. Ancak bu konuda standart bir uygulama henüz benimsenmiş değildir. Bazı cezaevlerinde bu tür faaliyetlerin çeşit ve sayılarının fazlalığı hükümlülerin tercih yapmalarını zorlaştıracak boyutlara ulaşırken, bazı küçük cezaevlerinde sosyal, eğitsel veya kültürel hiçbir faaliyete yer verilmemektedir. Bununla birlikte, Avrupa hapisane sistemlerinde fizik egzersizlere özel bir önem verilmektedir. Fizik egzersizin faydalarından dolayı fizik egzersizi yapmak için gerekli olan malzeme olmasa dahi, yürüyüş avlusunda beden eğitimi yaptırılmaktadır¹⁰⁷.

Komisyon'a, fizik egzersizle ilgili olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihlal edildiği iddiasıyla pek az başvuru olmuştur. Bunlardan 10.7.1975 tarihinde karara bağlanan bir başvuruda¹⁰⁸, şikayetçi, cezaevi idaresinin, kendisine fizik egzersiz yapması için ayırdığı alanın çok küçük ve bir kafesten farksız olduğunu, cezaevi idaresinin bu muamelesinin insanlık dışı ve alçaltıcı bir muamele olduğunu belirtmiş, bunun da Sözleşmenin 3. maddesinin ihlali olduğunu iddia etmiştir.

3. Madde- “Hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz”.

Davalı hükümet savunmasında, şikayetçinin günde yalnızca iki saat, yalnız olarak söz konusu yere konulduğunu, bunun da güvenlik ve düzenin korunması için zorunlu olduğunu belirtmiştir. Komisyon, avlu gezintilerinin, tutukluluk şartlarının biraz hafifletilmesi amacı güttüğünü, ancak hükümet tarafından verilen bilgiler ve fotoğraflar ışığında, gezinti için ilgiliye bu küçük yerin tahsis edilmesini,

¹⁰⁶ REYNAUD, s. 84.

¹⁰⁷ REYNAUD, s. 83.

Sözleşmenin 3. maddesi kapsamında, insanlık dışı veya alçaltıcı bir muamele teşkil etmediğine karar vermiştir.

Zaman içerisinde hükümlülerin iyileştirilerek yeniden toplama kazandırılmasına yönelik programlar zenginleştirilmiş ve daha denetimli bir şekle sokulmuştur. ABD’de ve pek çok Avrupa ülkesinde bazı suçlular toplumda iyileştirilmeye çalışılmaktadır. İyileştirmeye yönelik bu programlara katılma hükümlülerin tercihinine bağlı olmakla birlikte, hükümlülerin salıverilmesi iyileştirme programlarında gösterdikleri gayret ve başarıya bağlı bulunmaktadır¹⁰⁹.

B. Türk Hukukunda Durum

Suçluların iyileştirilerek topluma yeniden kazandırılması için cezanın bireyselleştirilmesi oldukça önemlidir. Bu bireyselleştirilmenin sağlanabilmesi için, suç işlemiş olan şahsın kişiliği, eğilimleri, geçmiş yaşantısı, ruhsal yapısı gibi özelliklerinin çok ayrıntılı bir şekilde tespit edilmesi gerekmektedir¹¹⁰.

Bu amaçla 647 sayılı Cezaların İnfazı Hakkında Kanun’la “Gözlem Merkezleri” nin kurulması öngörülmüştü. Bu kanunun 9. maddesinde, müebbet ağır hapis ya da uzun süreli hürriyeti bağlayıcı cezaya mahkûm edilenlerin, uygulanacak infaz rejimi ve gönderilecekleri infaz kurumunun tespiti için, Ceza İnfaz Kurumları ile Tevkifevlerinin Yönetimine ve Cezaların İnfazına Dair Tüzük’te gösterilen esaslar çerçevesinde gözleme tabi tutulacakları belirtilmişti. Yine bu kanuna göre, kalan cezaları altı aydan aşağı olanlar gözleme tabi tutulmayacaklardı. Ayrıca hükümlünün kişiliğine, genel durumuna, suçun işlenmesindeki özelliklere bakılarak gözleme tabi tutulmayabilecekleri de hüküm altına alınmıştı.

¹⁰⁸ REYNAUD, s. 83-84.

01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un "infazda temel amaç" başlıklı 3. maddesinde "Ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı ile ulaşılmak istenilen temel amaç, öncelikle genel ve özel önlemeyi sağlamak, bu maksatla hükümlünün yeniden suç işlemesini engelleyici etkenleri güçlendirmek, toplumu suça karşı korumak, hükümlünün yeniden sosyalleşmesini teşvik etmek, üretken ve kanunlara, nizamla ve toplumsal kurallara saygılı, sorumluluk taşıyan bir yaşam biçimine uyumunu kolaylaştırmaktır" denilmek suretiyle, hükümlünün iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılması, infazın amaçlarından biri olarak sayılmıştır. 6. maddede, bu amaca ulaşabilmek için mümkün olan tüm araç ve olanakların cezanın infazında kullanılacağı hüküm altına alınmıştır. 7. maddede ise, hükümlünün iyileştirilerek yeniden topluma kazandırılmalarına yönelik programların, ancak hükümlünün uygulanan programa karşı istekli olması halinde amacına ulaşabileceği gözönünde bulundurularak, infaz rejimiyle, hükümlüde bu isteğin oluşmasının teşvik edilmesi gerektiği belirtilmiş ve "hükümlünün gösterdiği pişmanlık ve bu süreçte uygulanan programlara uyum hususundaki gayret ve başarısı", bu programların başarı ölçütü olarak ortaya konulmuştur.

5275 sayılı Kanunda, hapis cezalarının özü itibarıyla "zararlı etki yapıcı nitelikte" olduğu vurgulanmış, cezanın infazı sırasında uygulanacak programların, usullerin, kullanılacak araçların ve en önemlisi de ceza infaz kurumu idarecilerinin zihniyetinin, bu zararlı etkiyi mümkün olduğu kadar asgari seviyeye indirme yörüngeli olmasının gerekli olduğu hüküm altına alınmıştır. Bu oldukça önemli bir düzenlemedir. Çünkü uygulamada, ceza infaz kurumlarının şartları, hükümlülere

¹⁰⁹ DEMİR, s. 398.

¹¹⁰ İÇLİ, s. 69.

adeta hürriyeti bağlayıcı cezalarının yanı sıra yeni bir yaptırım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaptırımlar, hükümlülerin iyileştirici nitelikte programlardan yararlanamaması, hükümlülerin kalabalık koğuşlarda hertürlü etkiye açık bir şekilde cezalarını çekmek zorunda bırakılmaları, sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamamaları gibi şekillerde kendisini göstermektedir.

5275 sayılı Kanunun 23. maddesinde, ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve iki yıldan daha uzun süreli hapis cezasına çarptırılan hükümlülerin öncelikle gözlem ve sınıflandırmaya tabi tutulacakları belirtilmiştir. Gözlem ve sınıflandırma aşamasından sonra bu hükümlüler hakkında uygulanacak infaz ve iyileştirme rejimi tespit edilir. Maddede gözlem ve sınıflandırmanın esasları teker teker sayılmıştır. Buna göre; “Hükümlülerin kişisel özellikleri, bedensel, akli ve sağlık durumları, suç işlemeden önceki yaşamları, sosyal çevre ve ilişkileri, sanat ve meslek faaliyetleri, ahlaki eğilimleri, suça bakış açıları, hükümlülük süreleri ve suç türleri belirlenerek, durumlarına uygun infaz kurumlarına ayrılmaları ve bunlara göre saptanacak infaz ve iyileştirme rejimi; gözlem, inceleme ve değerlendirme yöntemiyle çalışan gözlem ve sınıflandırma merkezlerinde veya kapalı ceza infaz kurumlarının bu hizmete ayrılan bölümlerinde yapılır”.

Gözlem ve sınıflandırma merkezlerinin kuruluş, görev ve çalışmaları ile hükümlülerin gözlem ve sınıflandırmalarına dair usul ve esasları düzenlemek amacıyla, 17.06.2005 tarihli Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmeliğe, göre gözlem ve sınıflandırma merkezlerinin her ceza infaz kurumunda kurulması gerekmektedir. Bu merkezlerin kurulacağı kurumlar Adalet Bakanlığı tarafından tespit edilir.

Gözlem ve sınıflandırma merkezlerinde hükümlülerin gözlemleri, tek kişilik odalarda yapılır. Ancak kurumun imkanlarının buna elvermemesi halinde, kurumda gözlem için tahsis edilmiş özel bölümlerde de gözlem yapılabilir. Gözlem süresi en fazla 60 gündür. Kadın, çocuk ve genç hükümlülerin gözlem ve sınıflandırılmaları, bu hükümlüler için ayrı olarak yapılmış gözlem ve sınıflandırma merkezlerinde yapılır. Ancak böyle bir kurumun olmaması halinde, kapalı ceza infaz kurumlarının gözlem ve sınıflandırma için ayrılmış özel bölümlerinde gözlem ve sınıflandırma yapılır (5275 s.k. m. 23).

Gözlem ve sınıflandırma merkezlerinde psikiyatri uzmanı, doktor, adli tıp uzmanı, psikolog, çocuk gelişimcisi, sosyal çalışmacı, psikolojik danışman, rehberlik uzmanı ve öğretmen gibi uzman görevlilerin görevlendirilmesi gerekmektedir. Gözlem ve sınıflandırmanın önemi ve özelliği nedeniyle, bu merkezlerde görevlendirilecek yöneticilerin kriminoloji, penoloji, davranış bilimleri, adalet psikolojisi veya ceza hukuku alanında bilgi ve deneyime sahip kişiler arasından seçilmesi gerektiği düzenlenmiştir (5275 s.k. m. 23). Ancak maddede, bu niteliklerdeki görevlilerin atanmasının “mümkün olduğunca” yapılması gerektiğine dair şerh düşülerek, uygulamada bu nitelikte görevlilerin atanmamasına gerekçe olarak gösterilebilecek açık bir kapı bırakılmıştır. Hükümlüye uygulanacak infaz rejiminin belirlenmesinde son derece önemli olan gözlem ve sınıflandırmada, nitelikli personel görevlendirmenin zorunlu olduğunun düzenlenmemesi büyük sakınca doğurmakta, hapis cezalarının infazının başlangıcındaki gözlem ve sınıflandırmada yapılan yanlışlıklar, hapis cezalarının infazında ulaşılmak istenen amaca ulaşılmasına engel olabilmektedir.

Gözlem ve sınıflandırma merkezlerinin görev ve yetkilerini kullanacağı belirtilen, gözlem ve sınıflandırma merkezlerindeki gözlem ve sınıflandırma kurullarının, gözlem ve sınıflandırma ile ilgili görevleri;

- a. Hükümlülerin suç türlerini belirlemek,
- b. Hükümlüleri gruplandırmak,
- c. Durumlarına uygun infaz kurumlarına ayrılmasına karar vermek,
- d. Uygulanacak infaz ve iyileştirme rejimini saptamak olarak sayılmıştır (Yön. m. 8).

Belirtilen yönetmeliğin 7. maddesinde, bu kadar önemli görevleri olan infaz ve koruma kurulunun; kurum müdürünün başkanlığında, gözlem ve sınıflandırmadan sorumlu ikinci müdür, idare memuru, tabip, psikolog, psikiyatr, sosyal çalışmacı, öğretmen, infaz ve koruma başmemuru ile teknik personel arasından seçilen bir görevliden oluşacağı belirtilmiş; maddenin devamında ise, “yukarıda sayılan personelin tamamının veya bir kısmının ceza infaz kurumunda bulunmaması halinde, kurul; mevcut olanlarla oluşturulur” denilmek suretiyle, keyfi uygulamalara neden olabilecek, gözlem ve sınıflandırmadan beklenen faydanın elde edilmesini önlemeye elverişli bir düzenlemeye yer verilmiştir.

İnfaz ve koruma kurulları, hükümlünün, kişiliğini, sair hallerini ve suçun işlenmesindeki özellikleri değerlendirerek, hükümlünün gözleme tabi tutulmamasına karar verebilir (5275 s.k. m. 23; Yön. m. 11).

Gözlem ve sınıflandırma merkezine gelen her hükümlü hakkında, gözlem ve sınıflandırma dosyası tutulur. Bu dosyada, hükümlüye ait gözlem ve sınıflandırma formu, verilecek görüşler, idare ve gözlem kurulu kararları, ilam örneği ve süre belgesi (müddetname) bulunur (Yön. m. 11). Gözlem ve sınıflandırma formu;

“hükümlünün tanınması, davranışlarının değerlendirilerek hakkında uygulanacak rejimin belirlenmesi, kişinin durumuna uygun ceza infaz kurumuna ayrılması, infazın bireyselleştirilmesi ile iyileştirme programlarına katılması, hükümlülük süresi içerisinde davranışlarının izlenmesi ve sonucunda hükümlüye iyi hal kararının verilmesine dayanak oluşturması amacıyla düzenlenen belgedir”. Bu form, psikolog, sosyal çalışmacı, öğretmen, atölye şefi, din görevlisi, doktor, infaz koruma başmemuru ve kurum en üst amiri tarafından, formun kendilerine ayrılmış olan bölümlerine kanaatlerini yazmak suretiyle doldurulur. İdare ve gözlem kurulu kararı ise; idare ve gözlem kurulu tarafından, hükümlünün dosyası üzerinden veya gerektiğinde hükümlünün dinlenmesinden sonra verilen, hükümlünün gönderileceği kurum ve hükümlü hakkında uygulanacak infaz rejimi ile ilgili değerlendirme ve önerilerin yer aldığı karardır (Yön. m. 17, 18 ve 19).

Yukarıda anlatıldığı şekilde oluşturulan dosya gözlem ve sınıflandırma sonunda, Adalet Bakanlığı’na gönderilir. Bu dosya Adalet Bakanlığı tarafından incelenir ve hükümlünün gönderileceği infaz kurumu belirlenir. Ancak idare ve gözlem kurulları, hükümlünün cezasını gözlem ve sınıflandırma merkezinin bulunduğu yerdeki ceza infaz kurumunda veya bu gözlem ve sınıflandırma merkezinin bağlı olduğu Cumhuriyet başsavcılığına bağlı başka bir ceza infaz kurumunda tamamlamasının uygun olduğu kanaatine varırsa, hükümlünün dosyası Adalet Bakanlığı’na gönderilmez. Bu halde hükümlü cezasını, gözlem ve sınıflandırma merkezinin bağlı olduğu Cumhuriyet başsavcılığına bağlı ceza infaz kurumlarında tamamlar (5275 s.k. m. 23).

5275 sayılı Kanunun 24. maddesine göre hükümlüler;

- a.** İlk defa suç işleyenler, mükerrirler, itiyadi suçlular veya suç işlemeyi meslek edinenler,
- b.** Akli ve bedensel durumları nedeniyle ve yaşları itibariyle özel bir infaz rejimine tabi tutulması gerekenler,
- c.** Tehlike hali taşıyanlar,
- d.** Terör suçluları,
- e.** Suç örgütlerine veya çıkar amaçlı suç örgütlerine mensup olan suçlular, gibi gruplara ayrılacaklardır.

Maddede bu gruplandırmanın yanı sıra hükümlülerin yaşları, hükümlülük süreleri ve suç türleri itibariyle de ayrı bir gruplandırmaya tabi tutulacakları belirtilmiştir.

5275 sayılı Kanuna dayanılarak çıkarılan, Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri Yönetmeliği'nde ise, oldukça ayrıntılı bir gruplandırma yapılması öngörülmüştür. Bu Yönetmeliğe göre; hükümlüler 5275 sayılı Kanunun 24. maddesinde belirtilen gruplandırma ile birlikte ayrıca;

Mükerrir hükümlüler kendi içinde iki gruba ayrılırlar;

- 1.** Kasıtlı bir suçtan dolayı mükerrir olanlar,
- 2.** Birden fazla taksirli suçtan hükümlü olanlar

İlk defa suç işleyenler, mükerrirler, itiyadi suçlular veya suç işlemeyi meslek edinenler kendi içinde yeniden gruplandırılırlar;

- a.** Hükümlülük süreleri ve suç çeşitlerine göre;
 - 1) Ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası.
 - 2) Müebbet hapis cezası.

3) Süreli hapis cezası.

b. Hapis cezalarının sürelerine göre;

1) İki yıla kadar.

2) İki yıldan altı yıla kadar.

3) Altı yıldan fazla.

c. Suç çeşitlerine göre;

1) Uluslararası suçlar.

2) Kişilere karşı suçlar.

3) Cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar.

4) Topluma karşı suçlar.

5) Millete ve devlete karşı suçlar.

Akli ve bedensel durumları nedeniyle ve yaşları itibarıyla özel bir infaz rejimine tabi tutulması gerekenler kendi içinde yeniden aşağıdaki şekilde gruplara ayrılırlar;

a. Yaşlarına göre;

1) 12-15 yaş grubunda olanlar,

2) 15-18 yaş grubunda olanlar,

3) 18-21 yaş grubunda olanlar,

4) 65 yaşını bitirmiş olanlar.

b. Akli ve bedensel durumlarına göre;

- 1) Fiziksel engelliler,
- 2) Akıl hastalığı olanlar,
- 3) Akıl hastalığı dışında psikolojik rahatsızlığı olanlar,
- 4) Uyuşturucu ve alkol bağımlılığı olanlar,
- 5) Cinsel yönelimi farklı olanlar.

Örgütsel durumlarına göre hükümlüler ayrıca;

- 1) Örgüt lideri olanlar,
- 2) Aktif örgüt üyesi olanlar,
- 3) Örgütten ayrılanlar,
- 4) Tarafsız olanlar.

Şeklinde gruplandırılırlar.

20.03.2006 tarihli Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzüğü'nün 18. maddesi uyarınca cezaevlerinde, hükümlü ve tutuklu sayısı ile kurumların önem ve niteliğine göre; yönetim, güvenlik ve gözetim, teknik, psiko-sosyal yardım, sağlık, eğitim ve öğretim, işyurdu ve yardımcı hizmetler servisi olmak üzere 8 temel servis görev almaktadır. Bunlar üzerinde daha önce ayrıntılı durulduğu için burada sadece, eğitim ve öğretim servisi ile psiko-sosyal yardım servisi üzerinde kısmen durulacaktır.

Öğretmenin görevlerini düzenleyen Tüzüğün 26. maddesinde; Öğretmenin, hükümlülerin eğitim ve öğretimleri ile manevi kalkınmalarını sağlamakla ve eğitim ve öğretim hizmetleri ile ilgili diğer işleri yapmakla görevli olduğu belirtilmektedir. Okuma yazma bilmeyen hükümlülere okuma yazma öğretilmesinden de öğretmen sorumlu olduğu aynı maddede özel olarak düzenlenmiştir. Öğrenme güçlüğü çeken hükümlülerin öğretmen tarafından kurum amirine bildirmesi ve kurum amiri ile öğretmenin bu konuda gereken önlemleri almaları gerekmektedir.

Benzer yükümlülük atölye şeflerine de yüklenmiştir. Tüzüğün 27. maddesine göre; atölye şefleri, hükümlülerin atölyelerde verimli çalışmalarından, meslek ve sanatlarını koruyup geliştirmelerinden veya meslek ve sanat öğrenmelerinden sorumludurlar. Bu kapsamda atölye şeflerinin, hükümlülerin salıverilmeden sonra hayatlarını kazanmalarını sağlayabilecek nitelikte bir meslek öğretme zorunlulukları da bulunmaktadır.

Tüzüğün 18. maddesinde, Psikolog ve sosyal çalışmacıdan oluşan psiko-sosyal yardım servisi; “Psiko sosyal yardım servisi personel ve hükümlülerin ruh ve beden sağlığı ve bütünlüğüne ilişkin koruyucu, geliştirici programları araştıran, uygulayan ve gerektiğinde tedavi sürecine katılarak psikolojik destek ve müdahalede bulunan, ayrıca hükümlülerin bireysel özelliklerini, yaşam koşullarını ve suç işleme nedenlerini belirleyerek bireysel gelişmelerine yardımcı olan, kurum yaşamına uyumlarını ve toplumsal yaşamla uyumlaşmalarını sağlayan ve bireyin yeniden suç işlemesini engelleyecek önlemleri alan ve bu amaçla gerektiğinde kurum en üst amirinin bilgisi dahilinde, aileler ve sosyal çevreyle görüşme yapan” servis olarak tanımlanmıştır.

Bu birimin temel amacı, suçluların belirli bir program çerçevesinde iyileştirilmelerini ve böylece tekrar topluma kazandırılmalarını sağlamaktır. Bu bağlamda hükümlünün suçluluk nedenleri, kişilik yapısı ve daha önceki sosyal hayatı özellikle incelenecektir. Suçu işlemesine neden olan etmenler saptanarak ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır. Hükümlülerin kapasitelerini anlamada, yaşadıkları problemlerle mücadele edebilmek için uygun yolları keşfetmede, ayrıca cezaları bittiğinde çeşitli imkanları ya da alternatifleri sağlıklı bir şekilde değerlendirmede onlara yardımcı olacak olan psikolog ve sosyal çalışmacı gibi uzman kişilerin varlığı önemlidir. Söz konusu uzman kişiler, hükümlülerin yaşadıkları problemleri yansıtmasını beklememeli, bunun yerine bu problemleri ortaya çıkarmaya yönelik bir tutum içerisinde olmalı ve bunun için bilimsel çalışmalar yapmalıdırlar¹¹¹.

Psiko-sosyal hizmet biriminde görev alan sosyal hizmet uzmanının hem “tanıma” faaliyetleri hem de “tanıtma” faaliyetleri bulunmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı öncelikle hükümlüleri, suç işleme nedenleri, fiziksel ruhsal, sosyal yönleri, suç işledikten sonraki tavırları gibi yönlerden tanımaya çalışır. Suçluyu tanıyan sosyal hizmet uzmanı bundan sonraki aşamada suçluyu tanıtmaya çalışır. Hükümlüyü kurum personeline, kurum personeline hükümlüye, aile ve arkadaşlarını hükümlüye, hükümlüyü aile ve arkadaşlarına, hükümlüyü topluma, toplumu hükümlüye tanıtmaya çalışır. Hükümlüye, kurumdan tahliye olduktan sonra nasıl bir sosyal çevre ile karşılaşacağı ve neler yapması gerektiği sosyal hizmet uzmanı tarafından anlatılır. Gerektiğinde basın-yayın organları kullanılarak suçlu hakkındaki yanlış tutum ve davranışlar değiştirilmeye çalışılır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanı

¹¹¹ İÇLİ, s. 108-109.

tahliyeden sonra da hükümlüyü izler ve karşılaşacağı sorunları çözümlemesinde yardımcı olmaya çalışır¹¹².

Sosyal hizmet uzmanına bu faaliyetleri sırasında psiko-sosyal hizmet servisindeki diğer personelde aktif bir destek sağlar. Bu bağlamda özellikle psikologlar sosyal hizmet uzmanı ile ortak çalışarak, hükümlü ve tutuklularda suçun meydana getirdiği psikolojik çatışma ve bunalımların giderilmesinde, onlara pozitif bir kimlik kazandırmada ve tahliye sonrası toplum hayatına hazırlamada önemli bir görevi yerine getirirler. Hükümlü ve tutukluların ruh sağlıklarını sürekli kontrol ederek onların zihinsel ve duygusal gelişimine katkıda bulunurlar¹¹³.

Bununla birlikte suç herşeyden önce toplumsal bir olgudur. Kişinin suç işleminin nedenleri ve suçun sosyolojik, psikolojik, biyolojik, fizyolojik ve ekolojik nedenleri tarih boyunca araştırılmıştır. Bugün gelinen noktada kişinin suç işleminin nedenleri, yine kişinin sosyo-ekonomik, demografik, kültürel özellikleri ve içinde bulunduğu sosyal çevreyle yakından ilgilidir. Bundan dolayı ceza infaz kurumları, tutukevleri ve çocuk eğitimevlerinde, suç ve suçluluk konusunda yeterli bilgiyi almış olan sosyologların kendi kadrolarında istihdam edilmeleri çok önemlidir.

5275 sayılı Kanunun “iyileştirme” üst başlıklı dördüncü kısmının birinci bölümünde, “bireyselleştirme” faaliyetlerinin çerçevesi (m. 73-74), ikinci bölümünde ise, “eğitim” faaliyetlerinin çerçevesi (m. 75-77) belirtilmektedir. Kanunun 73. maddesinde, hükümlülere uygulanacak iyileştirme programlarının, hükümlülerin “toplumun hukuka uygun hareket eden ve üretken bir üyesi olarak yaşamını sürdürmesini sağlayacak ve bireysel ihtiyaçlarına uygun” olması gerektiği, bu

¹¹² İÇLİ, s. 71.

programların uygulanmasında; “Hükümlünün geçmişi, suçluluk nedenleri, suç sicili, fizik yeteneği ve ruhsal yapısı, kişisel doğası, arz edebileceği tehlike halleri, hapis cezasının süresi, salıverildikten sonraki beklentisi”nin gözönünde bulundurulması gerektiği hüküm altına alınmıştır.

Hükümlülere uygulanacak eğitim programlarının seçilmesinde ve uygulanmasında, bu programların, “hükümlüye, kişiliğini geliştirecek, eğitimini güçlendirecek, yeni beceriler elde etmesini, suç işleme eğilimini yok etmeyi sağlayacak ve salıverilme sonrasına hazırlayacak” nitelikte olması esas alınacaktır. Bu nitelikteki eğitim programları; “ temel eğitim, meslek eğitimi, din eğitimi, beden eğitimi, kütüphane ve psiko-sosyal hizmet konularını kapsar” (m. 75).

Türk İnfaz Sisteminde ceza infaz kurumlarında uygulanan eğitim programlarının ilke ve esasları şöyle sıralanabilir¹¹⁴:

1. Hükümlü ve tutukluların eğitimi, infazın en önemli unsurudur.
2. Bu doğrultuda hazırlanan eğitim programlarının temeli Atatürk Milliyetçiliğine dayanır.
3. Eğitim programlarında, hükümlülere okuma-yazma öğretmenin yanı sıra, tahliyeden sonraki hayata uygun bilgi ve yetenekleri kazanmalarına önem verilir.
4. Kurumdaki tüm personel, eğitim programlarının uygulanmasından sorumludur.
5. Eğitim programlarının temel amacı, hükümlülere iyileştirerek yeniden topluma kazandırmaktır. Bu eğitimlerde hükümlülere, ahlaki ve manevi değerlerin bir alışkanlık şeklinde kazandırılması için çalışılır.

¹¹³ İÇLİ, s. 72.

¹¹⁴ TURGUT, Cezaevi İdaresi, s. 200-202.

6. Eğitim programlarının uygulanmasında, hükümlülerin istek ve yetenekleri ön planda tutularak, bilgi ve becerilerinin arttırılması suretiyle iyileştirmenin gerçekleştirilmesine çalışılır. Burada rehberliğe önem verilir.
7. Eğitim sırasında hükümlü ailelerinin, işbirliğine önem verilir ve gönüllü olmaları koşuluyla, katkılarından yararlanılır.
8. Eğitim programlarının uygulanmasında, bu çalışmalarla ilgili kamu kurumları, özel kuruluşlar veya diğer bakanlıklarla işbirliği yapılır.
9. Hükümlü ve tutuklular, yetenekleri doğrultusunda ve mesleklerine göre eğitim personeline yardımcı olarak görevlendirilebilirler.
10. Eğitimde kullanılan program, metod ve araçlar, bilimsel temelde ve ihtiyaçlara göre hazırlanır ve sürekli geliştirilir.
11. Eğitim ve öğretim çalışmaları, önemlerine göre, zorunlu programlar ve zorunlu olmayan programlar olarak ikiye ayrılır.
12. Eğitim çalışmalarının değerlendirilmesi, eğitimin en temel unsurlarındandır.
13. Eğitim, hükümlülülerin yeniden topluma kazandırılması amacına yönelik bir araçtır, amaç değildir.

Cezaevlerindeki iyileştirme çalışmalarında cezaevinde bir kütüphanenin bulunması çok önemlidir. Bundan dolayı kütüphane 5275 sayılı Kanunda ayrıca düzenlenmiştir. Bu Kanunun 62. maddesinde “Ceza infaz kurumlarında, kurumun büyüklüğüne göre, kütüphane veya kitaplık oluşturulur. Kütüphanelerde veya kitaplıklarda verilen derslere kaynaklık edecek kitapların yanı sıra olanaklar ölçüsünde hükümlülerin boş zamanlarını değerlendirmelerini, okuma alışkanlığı edinmelerini ve kültür bakımından ufuklarını geliştirmelerini sağlayacak kitaplar da bulundurulur” denilmektedir.

5275 sayılı Kanunun 63. maddesine göre hükümlüler, maddede belirtilen istisnai nitelikteki kısıtlamalar çerçevesinde, süreli ve süresiz yayınlardan ücretlerini ödemeleri koşuluyla faydalanabilecekleri gibi, resmi kurumlar, üniversiteler, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, vakıflar ve kamu yararına çalışan dernekler tarafından çıkarılan gazete, kitap ve basılı yayınlardan da ücretsiz bir şekilde yararlanabileceklerdir.

Türkiye’deki infaz kurumlarında, hükümlülerin eğitimi başlığı altında sürdürülen faaliyetler; okuma yazma kursları, ilkokul ve ortaokul bitirme kursları, lise ve dengi okul bitirme kursları, üniversiteye kayıt ve ceza infaz kurumunda yüksek öğrenim yapma imkanı, meslek eğitimi, tiyatro oynama ve yazma çalışmaları, münazara ve bilgi yarışmaları, film ve video ile eğitim, müzik, folklor kollarının kurularak çalıştırılması, televizyon ve radyo ile eğitim, grup terapisi, bireysel terapi çalışmaları, ferdi görüşmeler, kitap ve kütüphane ile eğitim, psiko-sosyal hizmet programının uygulanması ile eğitim, döner sermaye iş yurtlarında çalışarak meslek öğrenme ve iş ahlakı eğitimi şeklinde sıralanmaktadır¹¹⁵.

5275 sayılı Kanun’un dördüncü kısmının üçüncü bölümünün üst başlığı “Beden Eğitimi ve Boş Zaman Etkinlikleri” dir. Bu bölümde 87. maddede, “hükümlünün toplumsal, ruhsal ve bedensel gelişmelerini sağlamak amacıyla fizik ve ruhsal sağlık durumlarının elverdiği ölçüde spor, beden eğitimi ve eğlendirici etkinliklere katılmasına müsaade olunur.” denilmiş ve bu etkinlikler için kurum tarafından yer ve araç temin edilmesi gerektiği hüküm altına alınmıştır. Aynı madenin ikinci fıkrasında, gün içinde açık havaya çıkma imkanı bulamayan hükümlülerin, günde en az bir saat açık havaya çıkarılmalarının gerektiği ve bu süre içerisinde hükümlülerin bireysel spor yapabilecekleri düzenlenmiştir. 88. madde ile

de, hükümlülerin istekleri göz önünde bulundurularak uzmanların önerileri doğrultusunda, kurum yönetimince hükümlülerin boş zamanlarını değerlendirmeleri amacıyla, çalışma saatleri dışında, değişik alanlarda kursların açılması ve bu kurslara hükümlülerin katılabilmesi hüküm altına alınmıştır.

Türkiye’de, ceza infaz kurumları mevzuat yönüyle pek çok iyi düzenlemeye sahiptir. Bu mevzuat, iyileştirme faaliyetleri yönüyle gelişmiş ülkelerin ceza adalet sistemlerinde, ceza infaz kurumlarında hükümlünün iyileştirilmesi açısından önemli görülen ve uygulanan faaliyetlerden daha geride değildir¹¹⁶. Mevzuatta öncelikle hükümlülere ilişkin iyileştirme teknikleri ile eğitim ve öğretim faaliyetleri üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu noktada önemli olan, mevzuatın gerektirdiği teknik ve uygulamaların gerçek anlamda ve yeterli sayıda uzman personelle gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğidir¹¹⁷. Türkiye’nin asıl problemi bu noktadadır. Bu problemlerin çözümü için, mevzuatın tam olarak uygulanabileceği fizikî şartları ve alt yapıyı oluşturmak, gerekli müesseseleri kurmak ve bunlardan da önemlisi yetişmiş uzman personeli istihdam etmek, istihdam edilen bu personelin görevlerini tam ve dürüstçe yapmalarını temin için, bu personeli sürekli ve etkin bir şekilde denetlemek ve kamuoyunda esaslı bir zihniyet değişikliğini sağlamak gerekmektedir¹¹⁸.

Nitekim, cezaların infazı ve infaz kurumlarının işleyişi nedeniyle Türkiye’ye yönelik eleştiriler de; Türkiye’de cezaların zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı tarzda infaz edildiği ileri sürülmemekte, ancak cezanın infazında, hükümlülere

¹¹⁵ İÇLİ, s. 79-80.

¹¹⁶ İÇLİ, s. 111.

¹¹⁷ İÇLİ, s. 103

¹¹⁸ Sulhi DÖNMEZER, Şahsi Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların İnfazında Milletlerarası Standartlar, in: Türkiye’nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, 18.01.1997, Ankara, s. 27.

yönelik eğitim ve iyileştirme faaliyeti eksikliğinden ve yokluğundan dolayı bir cezaevi reformu ihtiyacından sözedilmektedir¹¹⁹.

VIII. CEZA İNFAZ KURUMLARINDA GÜVENLİK SORUNLARI

A. Genel Olarak

Ceza infaz kurumlarının nihai amacı suçluyu iyileştirip yeniden topluma kazandırmaktır. Ancak bu nihai amaca ulaşabilmek için ceza infaz kurumlarında öncelikle güvenlik sorununun çözülmesi şarttır. Güvenlik sorunu denildiğinde adam öldürmeden cinsel tacize, fırandan ayaklanmaya, koğuş ağalığından uyuşturucu madde kullanımına kadar bir dizi sorun akla gelmektedir. Ceza infaz kurumuna giren hükümlünün infaz sonrasında vücut, namus ve ruhsal varlıklarına zarar verilmeksizin özgürlüğüne kavuşturulması devletin güvencesi altındadır¹²⁰.

Ceza infaz kurumlarının idaresinde ve hürriyeti bağlayıcı cezaların infazında, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un genel gerekçesinde de vurgulanan, birarada ve eşit öncelikle dikkate alınması gereken dört ilke vardır¹²¹:

- a.** Güvenlik ilkesi yani hükümlülerin kurumda muhafazası;
- b.** Düzen ilkesi yani kurumda düzenin sağlanması;
- c.** İyileştirme ilkesi yani infazda temel amacının iyileştirme olduğunun kabulü;
- d.** Adalet ilkesi yani hükümlü hakkında uygulanacak işlem ve yaptırımlarda adalet gereklerine uyulması.

¹¹⁹ DÖNMEZER, Şahsi Hürriyeti Bağlayıcı Cezalar, s. 19.

¹²⁰ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 278-279.

¹²¹ DÖNMEZER, Sulhi, Ceza ve Tedbirlerin İnfazı Hakkında Kanun Tasarısının Kapsam ve İlkeleri, in: İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, Seminer, İstanbul 2004, s. 19.

Hükümlülerin, kurumdan kaçmalarının önlenmesi ve infazın tamamlanması anına kadar kurumda muhafaza edilmesi olarak da tanımlanan güvenlik ilkesinin, ceza infaz kurumlarında uygulanması için, aktif ve pasif güvenlik araçlarına başvurulması gerekmektedir. Ancak uzmanlar, tecrit uygulaması boyutunda veya çok üst seviyelerde güvenliğin, daha fazla şiddete neden olduğunu belirtmektedirler. Bu nedenle, aktif ve pasif güvenlik araçlarının, penolojinin güncel verilerine uygun olarak dengeli bir şekilde kullanılması gerekmektedir¹²².

B. Ceza İnfaz Kurumlarında Güvenlik Sorunlarının Kaynakları

Ceza infaz kurumlarındaki güvenlik sorunlarının kaynakları üç başlık altında incelenebilir.

1. Kurumların Fizikî Yapısı ve Güvenlik:

Cezaevlerinin güvenlik sorunu bu kurumların fizikî yapısıyla iç içedir. Türkiye’de son yıllara kadar ceza infaz kurumları, güvenlik yönünden oldukça sakıncalı bir mimarî tasarım olan koğuş sistemine göre yapılmıştır. Toplu yaşam adam öldürme ve yaralama, cinsel saldırı, alkol ve uyuşturucu madde ticareti, kumar, isyan, yaralama, öldürme, rehin alma, koğuş ağalığı, uyuşturucu kullanımı, fiziksel ve ruhsal baskı, toplu firar gibi olumsuzlukları da beraberinde getirir¹²³.

Koğuşlarda toplu yaşam sürülmesinden dolayı gözetim ve denetim oldukça zordur. Koğuşlar kalabalık olduğundan eşyalar da çoktur ve bu eşyalar kontrolü daha da zorlaştırmakta, kuruma sokulan ve bulundurulması yasak olan eşyaların saklanması kolaylaştırmaktadır. Bu eşyalar isyan ve direnme sırasında koğuş kapısının arkasına yığınak yapılmakta ve bu şekilde dışarıdan yapılan müdahaleler

¹²² DÖNMEZER, Ceza ve Tedbirlerin İnfazı Hakkında Kanun, s. 20.

¹²³ Zekeriya SEVİMLİ, Ceza İnfaz Kurumlarında Güvenlik, Ankara 2000, s. 22.

engellenmeye çalışılmaktadır. Bu sebeple müdahaleler duvar kırarak veya tavan delinerek yapılabilmektedir¹²⁴.

Ceza infaz kurumlarının yapımında kullanılan yapı malzeme ve tesisatın standardı belirlenmediğinden dolayı kurumlar normal konut inşaatında kullanılan malzemelerle yapılmakta, elektrik, su ve aydınlatma malzemeleri ile kapı ve pencere demirleri herhangi bir özellik arzetmemektedir. Sağlam olmayan bu yapı malzemeleri ve teşhizat infaz kurumlarının güvenliğini zaafa uğratmaktadır¹²⁵.

Ceza infaz kurumları, inşa edilirken şehirlerin büyüme hızları dikkate alınmadığından, bir çok yerde şehir merkezi içinde kalmıştır. Güvenlik yönüyle çevresindeki binaların tehdidi altında bulunan bu kurumların havalandırma avlularına zaman zaman, kuruma sokulması yasak olan eşyalar atılabilmektedir¹²⁶.

Kurumların iç ve dış aydınlatmaları genellikle yetersiz kalmaktadır. Avlu duvarlarının yükseklikleri de istenilen standartta değildir. Ayrıca avluların iç ve dış güvenlik personeli tarafından doğal yolla gözetlenip denetlenmesi oldukça oldukça zordur. Elektronik ve mekanik güvenlik sistemlerinin yeterince kullanılmadığı da göz önünde bulundurulduğunda, ceza infaz kurumlarındaki güvenlik zaafiyeti açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır¹²⁷.

2. Kurumların Personeli ve Güvenlik

Ceza infaz kurumu personelinin de ceza infaz kurumu güvenliği konusunda oldukça büyük önemi vardır. Hatta cezaevlerinin fizikî yetersizlikleri dikkate

¹²⁴ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 23.

¹²⁵ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 23; Ali Suat ERTOSUN, Yönetim Bakımından Ceza İnfaz Kurumlarının Sorunları, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001, s. 227.

¹²⁶ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 24; ERTOSUN, Yönetim Bakımından Ceza İnfaz Kurumları, s. 226.

¹²⁷ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 22-23.

alındığında, kurumun güvenliğini sağlamada en büyük görevin personele düştüğü de söylenebilir.

Ceza infaz kurumlarının iç güvenliğini infaz ve koruma memurları ile infaz ve koruma başmemurları sağlarlar. Tüzük m.22'ye göre infaz ve koruma ile infaz ve koruma başmemurları “kurumun güvenliği, düzeni ve disiplininden sorumlu” olup, bu görevlerini yapabilmek için Tüzük m. 22/8’de belirtilen durumlarda gerektiği ölçüde zor kullanma yetkisine de sahiptir. Ceza infaz kurumunda iç güvenliği sağlamakla görevli personel tarafından bastırılamayacak ölçüde büyük olaylar çıktığında ise, Jandarma Teşkilâtı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği’nin¹²⁸ 65/2 maddesi uyarınca, dış güvenliği sağlamakla görevli olan jandarmadan yardım istenecektir.

Ceza infaz kurumlarının iç güvenliği infaz ve koruma personeli tarafından sağlanmasına rağmen, bu personel güvenlikle ilgili herhangi bir özel eğitimden geçmemektedir¹²⁹. Rehin alma, isyan, sayım vermeme ve fiili direnmeyle karşı karşıya kalan infaz ve koruma personeli, etkin ve bilinçli müdahalede bulunamamakta, bu tip olaylarda görev ve sorumluluklarının kapsamını tam olarak belirleyememekte, sorunlu hükümlülerin tahriklerine kapılabilmekte, kendilerinin bazı hakları ihlal edildiğinden, kendileri de hükümlülerin bazı haklarını ihlal edebilmektedirler¹³⁰.

3. Kurumların Dış Güvenliği:

Ceza infaz kurumlarının dış güvenliği 2803 sayılı Jandarma Teşkilât, Görev ve Yetkileri Kanunu’nun 7. maddesine göre Jandarmaya verilmiştir. Jandarma

¹²⁸ Bkz. Gürsel YALVAÇ-Sedat BAKICI, Ceza ve Yargılama Hukuku Mevzuatı, Ankara-2000.

¹²⁹ Sami GÖREN, Cezaevlerinin Sorunları ve Çözüm Yolları Manisa Barosu Dergisi, Yıl:19, Sayı:75 2000/4 Manisa s. 14.

¹³⁰ ERTOSUN, Yönetim Bakımından Ceza İnfaz Kurumları, s. 226.

Teşkilâtı Görev ve Yetkileri Yönetmeliği'nin 65-79. maddeleri arasında jandarmanın ceza infaz kurumu ve tutukevleri ile ilgili görev ve yetkileri ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu Yönetmeliğe göre jandarmanın ceza infaz kurumları ve tutukevlerine ilişkin görevleri şu şekilde sayılmaktadır: Ceza ve infaz kurumları ile tutukevlerinin dış korumasını sağlamak (m. 45/h, 65); hükümlü ve tutukluların kurumdan kaçmasını önlemek (m. 39/j); kurum iç yönetimi tarafından bastırılmayan isyan, kargaşa, direnme ve kavga çıkması halinde kurum müdürü ile infaz ve koruma görevlilerinin başvurusu üzerine kurum içine girerek müdahalede bulunmak (m. 39/k); hükümlü ve tutukluların sevk ve nakillerini sağlamak (m. 67); sağlık kuruluşlarında (m. 77) ve Adalet Bakanlığı tarafından düzenlenen çalıştırılma faaliyetleri sırasında (m. 78) hükümlü ve tutukluların muhafazasını sağlamak; hükümlü ve tutukluları soruşturma ve duruşma kapsamında adliyeye götürmek ve burada muhafazasını sağlamak (m. 66); Ceza infaz kurumuna girmesi yasak olan silah, alet ve eşyanın girmesine engel olmak (m. 65). Görevleri bu şekilde sayılan jandarmanın, hükümlü ve tutuklularla görüşmeleri, ilişki kurmaları ve ceza infaz kurumlarının içindeki işlere karışmaları yasaktır (m. 65).

Ceza infaz kurumlarında, iç güvenlik görevlilerinin Adalet Bakanlığı'na, dış güvenlik görevlilerinin ise İçişleri Bakanlığı'na bağlı olması uygulamada bazı sorunlara neden olmaktadır. Bu kurumlarda, Adalet Bakanlığı "iyileştirme" yörüngeli, İçişleri Bakanlığı ise "güvenlik" yörüngeli bir bakış açısına sahiptir. Bakış açılarındaki bu farklılık zaman zaman uygulama farklılığına dönüşmekte, uygulamadaki farklılıklar ise yetki tartışmasına neden olabilmektedir. Yerel yönetimler arasında yaşanan bu tartışmalar şikayetlere kadar gidebilmektedir. Ceza infaz kurumlarında, koordinasyon eksikliği nedeniyle güvenlik zaafiyetine de yol

açan bu “iki başlılığın” ortadan kaldırılması gereklidir. Bu sorunun çözümünde, infaz hizmetlerinin bir bütün olduğu ve uzmanlık gerektirdiği gözönünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle iç güvenlik görevi ile birlikte, dış güvenlik görevinin de Adalet Bakanlığı’na verilmesi gerekmektedir¹³¹.

C. Ceza İnfaz Kurumlarındaki Başlıca Güvenlik Sorunları

1. Adam Öldürme ve Yaralama

Cezalandırma hak ve yetkisine sahip olan devlet aynı zamanda kişinin hayatını korumakla da görevlidir. Bu kişinin hükümlü veya tutuklu olması önemli değildir. Cezaevlerindeki adam öldürme ve yaralamanın genel nedenleri; husumet, ağalık ve iktidar kavgaları, haraç, ırz ve namusa yönelik saldırılar, uyuşturucu etkisiyle yapılan saldırılar, siyasi anlaşmazlıklar ve itirafçılıktır. Ancak nedeni ne olursa olsun, ceza infaz kurumunda meydana gelen adam öldürme veya yaralama, o kurumdaki güvenlik önlemlerinin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Bu olayların önlenmesi için, öncelikle suç işlemekte kullanılabilecek aletlerin ceza infaz kurumuna sokulmasını engellemek gerekmektedir. Bununla birlikte aralarında husumet olanların ayrı mekânlarda tutulması, gruplandırmanın iyi yapılması ve siyasi görüşleri farklı kimselerin aynı mekânlara konulmaması, ceza infaz kurumunda gruplaşmalara fırsat verilmemesi, öldürme ve yaralama olaylarının engellenmesi açısından önemlidir¹³².

2. Cinsel Saldırı

Ceza infaz kurumu ortamında eşcinsellik, ceza infaz ilminin çare bulamadığı bir sorun olarak nitelendirilmektedir. Eşcinselliğin nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte ceza infaz kurumları, kışla, yatılı okul gibi toplu yaşam merkezlerinde bu tür

¹³¹ YILMAZ, Türk İnfaz Sistemi, s. 51; SARUHAN, s. 87.

¹³² SEVİMLİ, Güvenlik, s. 30-32.

ilişkiler daha yoğun bir şekilde ortaya çıkmaktadır¹³³. Eşcinsel ilişkiler bazen her iki tarafın rızası ile gerçekleşmekte bazen ise, tek taraflı rıza ile gerçekleşmektedir. Bu eylemlerin mağduru herkes olabilir. Ancak mağdurların genel olarak ortak özellikler taşıdıkları anlaşılmaktadır. Yaş olarak daha genç olanlar, ufak tefek yapılı olanlar, efemine hareketleri olanlar, uzun saç ve ince ses gibi kadınsı özellikler taşıyanlar, utangaç ve pasif olanlar yaygın olarak cinsel saldırı suçlarının mağduru olabilmektedirler¹³⁴. Ceza infaz kurumuna girmeden önce heteroseksüel ilişkiler sürdüren erkeklerin, ceza infaz kurumlarında yaşadıkları cinsel yalnızlık nedeniyle eşcinsel ilişkilere girdikleri gözlenmiştir. Kadınlar arasındaki eşcinsel ilişkilerde fiziksel seksten çok, sevgi kendini göstermektedir. Bu, erkekler arasındaki eşcinsel ilişkilerde pek rastlanan bir durum değildir¹³⁵.

Eşcinsel ilişkilerin bir kısmı ceza infaz kurumlarının şartlarına mahsus olup¹³⁶ geçici nitelik gösterir ve tahliye sonra normal ilişkiye dönerler¹³⁷. Özellikle her iki tarafın rızası olmaksızın gerçekleştirilen cinsel saldırı eylemlerinin çözümü için, öncelikle utanç duyma ve güvenlik endişesi gibi nedenlerle eyleme sessiz kalan mağdur hükümlülerin adli makamlara başvurmaları yönünde cesaretlendirilmeleri, kurum personelinin seçimine önem verilmesi, kurum personelinin bu suçların tespitine yönelik eğitilmesi, hükümlülerin cinsel saldırıya karşı bilgilendirilmesi, cinsel saldırıya uğrama ihtimali yüksek olan hükümlülerin ayrı yerde tutulması ve tüm bu önlemlerden sonra, saldırıya uğrayan hükümlüye gerek kurum içinde gerekse tahliyeden sonra kurum dışında gerekli yardımların sağlanması gerekmektedir¹³⁸.

¹³³ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 32.

¹³⁴ İrem AKDUMAN-Gökhan ORAL, Cezaevlerinde Cinsel Taciz ve Tecavüz Olayları, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.2003, İstanbul 2005, s. 303 vd.

¹³⁵ İÇLİ, s. 44 vd.

¹³⁶ Sulhi DÖNMEZER, Kriminoloji, İstanbul 1994, s. 157.

¹³⁷ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 33.

¹³⁸ AKDUMAN-ORAL, s. 309.

Mevcut yasal düzenlemeler çerçevesinde mümkün olmamakla birlikte, hükümlülere cinsel ihtiyaçlarını meşru bir şekilde tatmin etme imkanı verilmesi de bu sorunun çözümüne yardımcı olacak niteliktedir.

3. Cinsel Saldırı Sanıklarına Özel Saldırıları

Cinsel saldırı suçu işleyenler hem ceza infaz kurumu dışında hem de içinde yoğun tepkilerle karşılaşılır. İlkel adalet anlayışının en somut örneklerinden olan linç, bu tür suç işleyenler üzerinde daha çok uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu tür suç işleyen kişilerin saldırıya uğrama ihtimalleri daha yüksek olduğundan, diğer hükümlülerden ayrı bölümlere konulmaları şarttır¹³⁹.

4. İntihar Eylemleri ve Kendini Yaralama

Ceza infaz kurumlarındaki intihar olaylarının suçlunun ruh yapısı ile yakın ilgisi vardır. Ceza infaz kurumunun ağır etkisi bazı suçluları intihara sevkeder. Hücre hapsi toplu hapisten daha çok intihara yönlendirmektedir. Fakat intiharlar genellikle kişisel nedenlere dayanmaktadır. Ceza infaz kurumlarındaki intiharları önlemek için kurum idaresi oldukça dikkatli olmak zorundadır. Devlet tarafından ceza infaz kurumuna alınarak hürriyeti sınırlandırılmış olan kimsenin, yalnız hayatının korunması değil hayatının devamını sağlamak da Devletin görevidir¹⁴⁰.

Ceza infaz kurumlarındaki intihar olayları değerlendirilirken, suçlunun serbest hayattan ceza infaz kurumuna geçişteki sarsıntı, ilk günlerin bunalımları, hükümlünün hücre hapsindeki yalnızlığa karakteri yönüyle katlanma seviyesi, koğuş sisteminin uygulandığı kurumlarda kültür farklılığının sonucu olarak ortama alışamama, ceza infaz kurumuna uyum sağlama seviyesi göz önünde

¹³⁹ SEVİMLİ, Güvenlik s. 33-34.

¹⁴⁰ Faruk EREM, Suç Bilimi Açısından Adalet Psikolojisi, Ankara 1997, s. 342.

bulundurulmalıdır. Ayrıca suçlunun işlemiş olduğu suçun cinsi ile intiharı arasında bir ilişki de kurulabilir¹⁴¹.

Kendini yaralama eylemi, özellikle kendi yakınlarını ve sevdiklerini öldüren suçlularda görülür. Jilet, bıçak gibi aletlerle kendini yaralama ve vücudu üzerinde sigara söndürme gibi eylemlerle, kendilerini cezalandırarak ruhsal bir doyum ve rahatlık sağlamaya çalışırlar¹⁴².

5. Açlık Grevleri

Ceza infaz kurumlarında bir çeşit protesto aracı olarak kullanılan açlık grevi¹⁴³, ya ceza infaz kurumu idaresini ya da ceza infaz kurumu dışında bulunan kamuoyunu belli bir amaç doğrultusunda harekete geçirmek için yapılmaktadır¹⁴⁴. Açlık grevlerinin değişik türleri vardır: Yemek boykotu, süreli açlık grevi, süresiz açlık grevi, dönüşümlü açlık grevi, destek amaçlı açlık grevi ve ölüm amaçlı açlık grevi gibi¹⁴⁵. Ceza infaz kurumlarında açlık grevleri çoğunlukla terör suçluları, siyasi suçlular, çıkar amaçlı suç örgütü mensupları, çete veya organize örgüt üyeleri ve tehlikeli suçlular tarafından bir eylem ve mücadele biçimi olarak kullanılmaktadır¹⁴⁶.

Açlık grevleri Almanya, İngiltere, İrlanda, Fransa ve İspanya gibi ülkelerdeki cezaevlerinde de, geçmiş dönemlerde genellikle terör suçluları tarafından bir mücadele yöntemi olarak uygulanmaktadır. Bu kadar yaygın bir mücadele yöntemi olarak uygulanan açlık grevlerine müdahale de önemli bir sorundur. ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Fransa, İspanya, İsviçre ve Portekiz gibi ülkelerde doktor

¹⁴¹ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 342.

¹⁴² SEVİMLİ, Güvenlik, s. 36.

¹⁴³ Açlık grevi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Metin FEYZİOĞLU, Açlık Grevi, AÜHFD, C.43, Ankara 1993, s. 157 vd.

¹⁴⁴ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 347.

¹⁴⁵ Ahmet TAŞKIN, Türkiye’de ve Dünya’da Açlık Grevleri, Ankara 2005, s. 22-23.

¹⁴⁶ TAŞKIN, Açlık Grevleri, s. 11.

tarafından karar verilmesi koşuluyla açlık grevlerine müdahale edilmekte ve zorla besleme yoluna gidilmektedir¹⁴⁷.

Türkiye’de, 5275 sayılı Kanun’un 82/2. maddesinde; “Beslenmeyi reddederek açlık grevi veya ölüm orucunda bulunan hükümlülerden, birinci fıkra gereğince alınan tedbirlere ve yapılan çalışmalara rağmen hayatî tehlikeye girdiği veya bilincinin bozulduğu hekim tarafından belirlenenler hakkında, isteklerine bakılmaksızın kurumda, olanak bulunmadığı takdirde derhâl hastaneye kaldırılmak suretiyle muayene ve teşhise yönelik tıbbî araştırma, tedavi ve beslenme gibi tedbirler, sağlık ve hayatları için tehlike oluşturmamak şartıyla uygulanır” şeklinde bir düzenleme yapılarak açlık grevi yapan hükümlünün hayatının tehlikeye girdiği veya bilincinin bozulduğu doktor tarafından belirlendiğinde müdahale edilerek zorla besleme ve tedavi yapılacağı hüküm altına alınmıştır.

6. Koğuş Ağalığı ve Kabadayılık

Bunlar koğuş sisteminin kronikleşmiş tarihsel sorunlarıdır. Koğuş ağalığı, ekonomik güç yoluyla veya zor kullanma yoluyla bir hükümlünün diğer hükümlüler üzerinde baskı kurmasıdır. Koğuş ağası, baskı altına aldığı kimseleri suç işletmek amacıyla da kullanabilmektedir. Koğuş ağalarının çevresinde ona güç ve destek sağlayan bir ekip oluşur. Aynı koğuş ve bölümdeki koğuş ağası adayları arasındaki iktidar mücadelesi, ölümle sonuçlanan büyük kavga ve isyanlara neden olabilmektedir. Eskiden kabadayı denilen, fizik gücü yüksek hükümlüler arasından çıkan koğuş ağaları, günümüzde ekonomik açıdan daha güçlü olan hükümlüler arasından çıkmaktadır. Ceza infaz kurumu idaresinin ve personelin göz yummaları olmaksızın koğuş ağalığının sürdürülmesi imkansızdır¹⁴⁸.

¹⁴⁷ DEMİRBAŞ, s. 177-178.

¹⁴⁸ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 28.

7. Alkol ve Uyuşturucu Madde Ticareti, Rüşvet ve Kumar

Bunlar koğuş ağalığının ortaya çıkardığı sonuçlardır. Öncelikle koğuş ağaları hakimiyetlerini sürdürebilmek için, personele rüşvet vererek onları kullanmaya çalışırlar. Çünkü iktidarlarının devamı için idarenin göz yumması önemlidir. Hürriyetin kısıtlandığı ceza infaz kurumu ortamı, çok basit gereksinimlerinin karşılanması için dahi rüşvet ve irtikâpı gündeme getirebilmektedir¹⁴⁹.

Alkol ve uyuşturucu kullanımı da önemli bir güvenlik sorunu olarak zaman zaman gündeme gelmektedir. Bu maddeler, ceza infaz kurumu çalışanlarından, ziyaretçilerden, avukatlardan ve geçici olarak ceza infaz kurumuna girip çıkabilenlerden temin edilmektedir. Ceza infaz kurumlarında hürriyetlerini kaybeden, gelecek endişesi taşıyan, dışardaki yakınları hakkında kaygı duyan, şahsî problemleri olan hükümlüler iyi bir iyileştirme programına tabi tutulmadıklarında, sorunlarını unutmak amacıyla uyuşturucu ve alkole ciddi ihtiyaç duyacaklardır. Ceza infaz kurumlarının iç güvenliğini, disiplinini ve düzenini alt üst eden ağalık, kabadayılık, haraç, uyuşturucu ve rüşvet gibi olumsuzluklara cezaevindeki kötü yönetim neden olmaktadır. Bunların önlenmesi de yönetimin, personel ile hükümlüler üzerinde yasal bir otorite kurmasına bağlıdır. Ayrıca yönetim ceza evine fazla para ve yasak madde girişini yönetsel ve fiziksel önlemlerle engellemelidir¹⁵⁰.

8. Hapishane Psikozları

Hükümlülerin büyük bir bölümünün psikopatlardan¹⁵¹ oluştuğu iddia edilmektedir¹⁵². Bununla birlikte hapishane psikozları içerikleri bakımından araştırılmalıdır. Hapishane psikozlarının bazıları cezaevlerine ilk girişte bazıları ile

¹⁴⁹ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 29.

¹⁵⁰ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 28-30.

¹⁵¹ Psikopati hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DÖNMEZER, Kriminoloji, s. 153 vd.; R. Fusun SOKULLU-AKINCI, Kriminoloji, İstanbul 1999, s. 171 vd.

belirli bir süre geçtikten sonra ortaya çıkabilir. Daha çok ilk kez suç işleyenlerde görülür. Korku, utanma, sosyal konumunu kaybetme gibi ruhsal darbeler cezaevinin sıkıcı çevresi ile birleşerek, cezaevine alışamamış suçlularda bu psikozları oluşturur. Mükerrir suçlularda bu psikozlar nadiren görülür¹⁵³.

Hapishane psikozlarının başlıca özellikleri şunlardır¹⁵⁴:

- a. Hükümlü fazla hassastır. Basit olaylara sinirlenir ve sık sık gereksiz kavgalara girişir.
- b. Tavrı ve davranışlarından sıkıntılı olduğu anlaşılır. Bazıları sürekli dolaşma ihtiyacı hissederken, bazıları bir köşede sessizce otururlar. Hücreye konulanlar illüzyasyon veya hallüsinasyon görürler.
- c. Kendilerinin haksızlığa kurban gittiklerini düşündüklerinden, işledikleri suçtan dolayı pişman olmazlar. Yeni bir haksızlığa uğrama korkusu yaşarlar ve genellikle infaz koruma memurları tarafından öldürüleceklerini zannederler. Uykuları düzenli değildir ve korkulu rüyalar görüp kötüye yorarlar.

Hapishane psikozları tahliyeden sonra kendiliğinden ortadan kalkar. Ancak hapishane psikozları üzerinde ceza infaz kurumu personeli önemle durmalıdırlar. Hükümlünün tedavisi için, dış dünya ile irtibatını sağlamak, tarım açık cezaevlerinde çalıştırmak ve günlük hayatını düzenli hale getirmek gibi tedbirlere baş vurulmalıdır¹⁵⁵.

¹⁵² DEMİRBAŞ, Timur, Kriminoloji, Ankara 2005, s. 346.

¹⁵³ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 349.

¹⁵⁴ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 349.

¹⁵⁵ EREM, Adalet Psikolojisi, s. 350.

9. Firarlar

Bir ceza infaz kurumunda güvenlik zaafiyetinin bulunmasının en önemli sonuçlarından birisi, hiç şüphesiz hükümlülerin firar etmeleridir¹⁵⁶. Ceza infaz kurumundaki firarlar, adi suçluların firarları ve terör suçlularının firarları olarak iki grupta incelenebilir. Terör suçluları işledikleri suçlarda kendilerini haklı gördüklerinden, firarı da adeta siyasi bir görev ve zorunluluk olarak kabul etmektedirler. Adi suçluların firarlarında ise ceza sürelerinin uzunluğu, ceza infaz kurumunun koşullarına uyumsuzluk, psikolojik bozukluklar hükümlünün ceza infaz kurumu dışındaki çevresi ve aile yaşamında ortaya çıkan bazı olumsuzluklar gibi kişisel nedenler etken olmaktadır. Adi suçlularda firarlar genellikle bireysel olarak gerçekleştirilmektedir. Türkiye’deki firarlar üstün bir akıl veya teknoloji kullanılarak gerçekleştirilmemektedir. Firarların en önemli nedenlerinin, ceza infaz kurumlarının fizikî yapısındaki yetersizlikler ve yönetim eksikliği olduğu söylenebilir¹⁵⁷.

10. Kurum İdaresine Karşı Ayaklanma

Hükümlülerin ayaklanmasının yaptırımı TCK’nın 296. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre; ceza infaz kurumunda ayaklanmadan dolayı ceza verilebilmesi için en az dört kişinin eyleme iştirakının olması gerekmektedir. Kurum idaresine karşı ayaklanmanın başlıca nedenleri, kötü yönetim ve baskı, siyasi iradenin yanlış kararları, infaz politikalarının yetersizliği, firara uygun ortamın oluşturulması, genel bir af için kamuoyu oluşturulması, haksız tutuklama ve mahkûmiyetlerin varolduğuna dair kamuoyunu inandırma çabası, terör suçlularının “siyasi suçlu” imajı için kamuoyunu etkileme gayreti, ceza infaz kurumlarında

¹⁵⁶ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 281.

¹⁵⁷ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 72.

kanunların ve devletin hakimiyetinden ziyade tutuklu ve hükümlülerin kuralların hakim kılınması olarak sayılabilir. Ancak bunlar daha çok planlı ve organize ayaklanmaların nedenleridir. Bazen önceden herhangi bir anlaşma veya hazırlık olmadan da çok basit bir nedenle ayaklanma çıkabilmektedir. Örneğin, yemekte istenmeyen şeylerin çıkması, bir hükümlü ve tutuklunun bir başka hükümlü ve tutukluyu dövmesi, bazı tutuklu hükümlülerin başka cezaevlerine nakli, ziyaret saatinin kısalığı ve fizikî eksiklikler gibi¹⁵⁸.

Kalabalık koğuş sistemi, koğuşlarda çok eşyanın bulunması ve bunların sabit olmaması, merdiven korkuluklarının ve pencere demirlerinin sağlam olmaması ve bunların sökülerek hükümlüler tarafından silah olarak kullanılması, yönetim boşluğu nedeniyle koğuş kapılarının açık tutulması gibi nedenler hükümlülerin ayaklanmasını kolaylaştıran, bu ayaklanmaya müdahale etmeyi oldukça zorlaştıran faktörlerdir¹⁵⁹.

IX. CEZA İNFAZ KURUMLARINDA SAĞLIK HİZMETLERİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLAR

A. Genel Olarak

Tüm insanların beden ve ruh sağlığı içinde yaşama hakkı vardır. Devletin bu temel hakkı, suçlu insanların özgürlüklerini kısıtladığı zaman, bu insanları sağlıklı koşullarda barındırmak ve barındıkları şartlar nedeniyle hastalandıklarında da tedavilerini yaptırmak zorunluluğu bulunmaktadır. Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi, ülkelerin yaşadıkları ekonomik sıkıntılar da dahil olmak üzere hiçbir şeyin

¹⁵⁸ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 42 vd.

¹⁵⁹ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 42 vd.

devleti, hürriyetini elinden aldığı kimseye yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli imkanları sağlama yükümlülüğünden kurtaramayacağını belirtmektedir¹⁶⁰.

Cezaevi gibi, kapalı toplumlarda bulunan kişilerin sağlık hizmetlerinden yararlanması daha da önem kazanmaktadır. Ayrı tutulmanın fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan ortaya çıkardığı travmatik etkiler, düzensiz ve yetersiz beslenme, yeterli hijyen olmaması, havalandırma, aydınlanma ve ısınma yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar, açlık grevleri, işkence ve diğer travmalarla karşı karşıya kalmaları nedeniyle hükümlüler, sağlık açısından riskli grupta bulunmaktadır¹⁶¹. Bu bakımdan, hükümlünün kuruma kabulü aşamasında, kurumda sağlıklı kalmak için yapılması gerekenler, kurumdaki sağlık hizmetlerinin kapsamı ve doktorla görüşme yolları hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi gereklidir¹⁶².

Cezaevinde bulunan hükümlü, tutuklu ve personel ile cezaevine ara sıra gelen ziyaretçiler birbirleriyle ilişki içindedirler. Hükümlülerin büyük çoğunluğunun cezaevinden bir gün çıkacakları da göz önüne alındığında, cezaevinin içindeki herhangi bir sağlık probleminin, toplumun sağlık problemi haline gelebilme ihtimali bulunmaktadır. Bu nedenle de, cezaevlerinde sağlıklı bir ortam oluşturulması herkes için önem kazanmaktadır. Normal bir kişinin sağlık durumu, bu kişinin iş hayatını, yaşam şeklini ve davranışlarını mutlaka etkiler. Aynı şekilde hükümlüler de sağlıklı olduklarında, hükümlülüğün getirdiği doğal sıkıntılara daha rahat katlanabilirler ve iyileştirme amaçlı çalışabilirler¹⁶³.

¹⁶⁰ COYLE, s. 49.

¹⁶¹ Lale ALGIER, Sağlık Sorunu Olan Hükümlülerde Yaşanan Etik Sorunlar, in: Hapishane Kitabı, Sempozyum, 4/5.12.2003, İstanbul 2005, s. 248.

¹⁶² Haluk ÇOLAK, Hükümlülerin İnsani Haklarının Penolojik Görünümü ve Yeni İnfaz Rejimi, Adalet Dergisi, Yıl:97, Sayı:23, Eylül 2005, s. 74.

¹⁶³ İnsan Hakları ve Cezaevleri, s. 37.

Cezaevlerinde yapılan araştırmalarda, bazı kronik hastalıkların yaygınlığı dikkat çekmektedir. Sindirim sistemi hastalıkları, kas ve eklem sistemi hastalıkları ile nörolojik sistem hastalıkları, hükümlülerde yaygın olarak görülen hastalıklar olarak sayılabilir¹⁶⁴. Bazı ölkelerdeki cezaevlerinde verem ve HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıklarla yaygın olarak karşılaşmaktadır¹⁶⁵.

Uluslararası Cezaevi Sağlık Hizmetleri Konseyi 1979 yılında, “*Atina Yemini*” olarak adlandırılan bir ahlak tüzüğünü kabul etmiştir. Bu tüzükte sağlık görevlileri tarafından şu hususlar taahhüt edilmektedir¹⁶⁶:

“Hipokrat Yemini’nin ruhuna uygun olarak, cezaevlerinde ne nedenle olursa olsun hapiste olan herkese, hiçbir önyargıyla hareket etmeksizin ve her birimiz kendi mesleğimizin ahlak kurallarına bağılı kalarak mümkün en iyi sağlık hizmetini sunmaya çalışacağız. Hapiste bulunan bireylerin mümkün en iyi sağlık hizmetine hakkı olduğunu kabul ediyoruz. şunları taahhüt etmekteyiz:

1. Herhangi bir fiziksel cezaya izin vermemeyi ve böyle bir cezayı onaylamamayı.
2. Herhangi bir şekilde işkence yapılmasına katılmamayı.
3. Bu konuda gereken bütün gerçekleri bilerek kendileri buna izin vermedikçe, hapiste bulunan kimseler üstünde herhangi bir deney yapmamayı.
4. Hapiste bulunan kimselerle olan mesleki ilişkilerimiz dolayısıyla edindiğimiz bütün bilgilerin gizliliğine saygı göstermeyi.

¹⁶⁴ Ata SOYER, Tutuklu ve Hükümlülerin Sağlık Hakları, in: 21. Yüzyıla Girerken Cezaların İnfazı Sempozyumu, 21-22.01.2000, Ankara 2001, s. 99.

¹⁶⁵ İnsan Hakları ve Cezaevleri, s. 37; COYLE, s. 54.

¹⁶⁶ COYLE, s. 57.

5. Tıbbî kararlarımızı hastalarımızın ihtiyaçlarına göre vermeyi ve bu kararlarda tıbbî hususların tıbbî olmayan hususlara oranla öncelik taşımasını sağlamayı”.

Avrupa Cezaevi Kuralları’nın 26-32. maddelerinde, cezaevlerindeki sağlık hizmetleri düzenlenmektedir. Bu maddelerde cezaevlerinde şu hususların uygulanması tavsiye edilmektedir:

1. Her kurumda en az bir pratisyen doktor bulunmalıdır (m. 26/1).
2. Kurum içindeki sağlık idaresi ile kurum dışındaki genel sağlık idaresi yakın ilişki içerisinde örgütlenmelidir (m. 26/1).
3. Uzman doktor tedavisine ihtiyacı olan hasta hükümlüler, hastalıkla ilgili yeterli donanıma sahip bir kuruma gönderilmelidirler (m. 26/2).
4. Her hükümlü uzman bir dış doktorunun bakımından faydalanabilmelidir (m. 26/3).
5. Hükümlüler üzerinde, hükümlülerin sağlığına zarar verebilecek hiçbir deney yapılmamalıdır (m. 27).
6. Kadın hükümlülere yönelik sağlık hizmetlerinde özel düzenlemeler yapılmalıdır (m. 28).
7. Doktor, hasta olan her hükümlünün fiziksel ve ruhsal her türlü hastalığını bulup, gerekli tüm tedbirleri almalı, bu hükümlüleri hastane standartlarına uygun koşullarda ve sıklıkta görmelidir (m. 29, 30 ve 32).
8. Tıp görevlisi veya uzman bir başka kişi, kurumda gerekli sağlık standartlarına ulaşılmasını sağlamak için kurumu düzenli olarak denetleyerek kurum müdürüne yiyeceklerin niteliği, uygunluğu, kurumun hijyeni, temizliği, ısıtması, aydınlatması, havalandırması, hükümlülerin elbiseleri ve yatak

takımlarının kalite ve temizliği gibi konularda tavsiyelerde bulunmalıdır (m. 31).

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na tutuklular tarafından, hapishane sağlık hizmetlerinin yokluğundan bahisle, Sözleşmenin 3. maddesinin ihlal edildiği iddiasıyla pek çok başvuru yapılmıştır. Komisyon bu başvuruların hepsini tıbbî alandaki mevcut bilgiler ışığında değerlendirmiş ve bugüne kadar da cezaevlerinde sağlık hizmetlerinin olmadığı ve bundan dolayı da sözleşmenin 3. maddesinin ihlal edildiği kararını vermemiştir¹⁶⁷.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun bir kararına¹⁶⁸ konu olan olayda; şikayetçi tutuklu, kendisinin ciddi bir göz hastalığına sahip olduğunu ve bu hastalığın kendisinin cezaevindeki sosyal faaliyetlere katılmasına engel olduğunu ve bu hastalıkla cezaevindeki cezasını çekmesinin mümkün olmadığını, cezaevindeki tedavinin yetersiz olduğunu ve bu şartlar altında cezaevinde kalmasının insanlık dışı bir davranış olduğunu, bunun da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesine aykırılık teşkil ettiğini savunmuştur.

Komisyon, şikayetçinin iddia ettiği hususları inceledikten sonra, ilgilinin “glaucome” isimli seyri ağır, düzensiz ve sonucu kaçınılmaz olan bir hastalığa yakalandığını ve bu hastalığın hapishanede tedavi edilmeye çalışıldığını, kendisine ameliyatın dahi teklif edildiğini ve şikayetçinin fiziksel olarak bir engelinin söz konusu olmadığını, cezaevinde uzman göz doktorları tarafından düzenli aralıklarla muayene edildiğini belirterek şikayetçinin dilekçesini kabul etmemiştir.

¹⁶⁷ REYNAUD, s. 77.

¹⁶⁸ REYNAUD, s. 77-78.

B. Türk Hukukunda Durum

1982 Anayasası'nın 17. maddesinde “ Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tabi tutulamaz” hükmü; 56. maddesinde ise, “Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; ... amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler” hükmü yer almaktadır.

Hükümlülere uygulanacak infaz ve iyileştirme rejiminin belirlenmesi amacıyla yapılan gözlem ve sınıflandırmada, hükümlülerin sağlık durumlarının göz önüne alınacağı, sağlık durumları farklı olanların da kendi içinde farklı bir gruplandırmaya tabi tutulacağı daha önce, “Hükümlülere Uygulanan Eğitim-Öğretim ve İyileştirme Faaliyetlerinde Karşılaşılan Sorunlar” bölümünde ayrıntılı anlatıldığı için, burada tekrar üzerinde durmuyoruz..

5275 sayılı Kanunun 57, 71 ve 78. maddelerinde, hükümlülerin sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkına sahip oldukları, hasta hükümlülerin öncelikle kurum hekimi tarafından kurum revirinde, burada tedavinin mümkün olmaması halinde ise devlet veya üniversite hastanelerinde tedavi ettirilecekleri düzenlenmiştir. Hükümlüler sadece acil durumlarda özel sağlık kuruluşlarına tedavi ettirilebilirler. Acil haller dışında hükümlülerin özel sağlık kuruluşlarında tedavi ettirilmesi 57. maddede açıkça yasaklanmıştır. 72. maddede ise, hükümlülere kalori esasına göre, besleyici nitelik ve nicelikte, sağlıklı, normal çeşitlilikte, yaş, sağlık, yapılan iş, dinî ve kültürel gereklilikler göz önüne alınarak besin verileceği belirtilmiştir. Hükümlü ayrıca, kurum tarafından verilen besin ve ihtiyaç maddelerinin dışındaki gereksinimlerini, kurum kantininden karşılama hakkına sahiptir.

5275 sayılı Kanunun 78. maddesinde, hükümlünün rızası olsa ve sağlığına zarar verme ihtimali bulunmasa dahi, hükümlü üzerinde tıbbî deney yapılamayacağı belirtilerek, bu deneylerin yapılmasını hükümlünün sağlığına zarar vermeme koşuluna bağlayan Avrupa Cezaevi Kuralları'nın 27. maddesinden daha ileri bir düzenleme yapılmıştır.

Kurum doktoru, Kanunun 79. maddesi uyarınca ayda en az bir kez kurumu denetler ve denetleme sonucunda hazırladığı raporu kurum idaresine verir. Maddenin gerekçesinde kurum hekiminin bu denetimlerde; hükümlü ve tutklular ile kurum personelinin temizliğini, kılık-kıyafetlerini, yatak takımlarını, kurumun aydınlatmasını, ısıtmasını, sıhhi tesisatını, havalandırmasını, hükümlülerin beden eğitimi ve spor faaliyetlerini, tespit edilen hasta sayısını ve hastaların durumunu, besinlerin nitelik ve niceliği ile dağıtım şekillerini sağlık yönünden değerlendireceği belirtilmektedir.

5275 sayılı Kanunun 16. maddesinde, hükümlünün akıl hastalığına yakalanması “cezanın infazının ertelenmesi” nedeni olarak kabul edilmiştir. Akıl hastalığına yakalanan hükümlünün cezasının infazı, hükümlü iyileşinceye kadar ertelenir. Bu nedenle cezasının infazı ertelenen hükümlü, TCK'nın 57. maddesi uyarınca yüksek güvenli bir sağlık kurumunda koruma ve tedavi altına alınır. Hükümlünün sağlık kurumunda geçirdiği süre de cezasından indirilir.

Akıl hastalığı dışındaki hastalıklarda ise, hükümlünün cezasının infazı, resmî sağlık kuruluşlarının hükümlülere ayrılan bölümlerinde gerçekleştirilir. Ancak buna rağmen, hükümlünün hapis cezasının infazı hayatını tehliye sokuyorsa, infaz hükümlü iyileşinceye kadar ertelenir. Gebe olan veya doğurduğu tarihten altı ay geçmemiş olan hükümlü kadınlar hakkında da, hapis cezasının infazı ertelenir.

Ancak çocuk ölmüş olursa veya hükümlü anneden başka birine verilirse, doğumdan itibaren iki ay geçtikten sonra cezanın infazına başlanır.

Sağlık hizmetleri ile ilgili mevzuat yönüyle pek fazla problem bulunmamaktadır. Ancak yürürlükteki mevzuatın gereklerinin, ceza infaz kurumlarının fiziksel yapısı, alt yapı problemleri ve güvenlik gibi nedenlerle uygulamaya geçirilemediği gözlemlenmektedir.

Uygulamada, ceza infaz kurumlarının çoğunda, kadrolu bir kurum hekimi ve kurum reviri bulunmamaktadır. Hasta hükümlülerin muayene ve tedavileri, Sağlık Bakanlığı'na bağlı resmi kurumlarda görevli olan doktorlar tarafından yapılmaktadır. Genellikle nöbet sistemi içerisinde görevlendirilen doktorlar düzenli aralıklarla cezaevlerine gelmekte, hasta hükümlüleri muayene ederek; basit rahatsızlıkları tedavi etmekte, teşhis ve tedavi için özel donanım ve uzmanlık gerektiği görüşüne vardıklarında ise, hükümlünün hastaneye sevk edilmesi gerektiğini kurum yönetimine bildirmektedirler. Kurum yönetimince, personel sayısı ve güvenlik dikkate alınarak uygun bir zamanda hükümlü hastaneye sevk edilmektedir. Acil durumlarda ise, hükümlü ceza infaz kurumundan sorumlu olan cumhuriyet savcısının talimatı ile derhâl hastaneye sevk edilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki; özellikle başka hastanelere sevklerde tıbbî gerekliliklerin dışında, gerek infaz koruma personelinin sayısı, gerekse dış güvenlikten sorumlu olan jandarma görevlilerinin sayısı, sevklerde gecikme veya sevkleri zorlaştırma nedeni olarak kendini göstermektedir.

Ceza infaz kurumu hekimliğinin, muhatap kitle açısından normal hekimlikten çok farklı yönleri bulunmaktadır. Tıp fakültelerinde ceza infaz kurumu hekimliğine yönelik bir program bulunmamaktadır. Bu konuda mesleki bir eğitim programı

yapmak oldukça faydalı sonuçlar verebilir. Ayrıca ceza infaz kurumunda hekimlik yapmayı özendirici hale getirmek gerekmektedir¹⁶⁹.

Her ne kadar, hükümlünün kuruma kabulünde, 5275 sayılı Kanunun 21. maddesi uyarınca sağlık taramasından geçirileceği belirtilmiş ise de, kurum doktoru bulunmayan ceza infaz kurumlarında hükümlülerin kuruma doktor kontrolü yapılmaksızın alındıkları gözlemlenmektedir. Bu durum özellikle bulaşıcı bir hastalığı olan hükümlünün, gerekli önlemler alınmadığı için, bu rahatsızlığını diğer hükümlülere bulaştırmasına veya hükümlünün hastalığının teşhisinde ve tedavisinde gecikmelere yol açabilmektedir.

Ceza infaz kurumlarında yeterli sayıda ve nitelikte sağlık personeli bulunmamaktadır. Ayrıca ceza infaz kurumlarında bulunan tıbbî donanım da ihtiyaca cevap verebilecek nicelik ve niteliğe sahip değildir. Bazı hastanelerde (özellikle üniversite hastanelerinde) hükümlü koğuşunun bulunmaması, hükümlü koğuşu bulunan hastanelerde ise bu koğuşların uygun koşullara sahip olmaması hükümlülerin bazı tedavilerinin engellenmesine neden olabilmektedir¹⁷⁰.

Ceza infaz kurumunun, sağlık yönünden kurum hekimi tarafından denetlenmesi uygulamasına da pek rastlanmamaktadır. Bunun nedeni olarak; çoğu ceza infaz kurumunda kurum hekiminin bulunmaması, dışarıdan gelen doktorların denetim konusuna çok ilgili olmamaları, doktorların ceza infaz kurumundaki sağlıktan kaynaklanan sorunları makul karşılamaları ve bu doktorların cezaevlerine yönelik denetim yapmaya yeterli bilgilerinin olmaması gösterilebilir.

Hükümlülerin, acil hallerin dışında özel sağlık kuruluşlarından yararlanamayacağına dair düzenleme yerinde bir düzenleme değildir. Günümüzde

¹⁶⁹ SOYER, s. 101.

¹⁷⁰ SOYER, s. 100.

özellikle sağlık sektöründe özel kuruluşların oldukça yüksek standartlarda hizmet verdikleri göz önünde bulundurulduğunda, hapis cezasının infazı açısından gerekli olmayan bu kısıtlamanın kaldırılması, bunun yerine ücreti hükümlü tarafından karşılanmak koşuluyla, hükümlünün özel sağlık kuruluşlarından faydalanmasına imkan verecek düzenleme yapılması gerekmektedir.

X. CEZA İNFAZ KURUMLARININ MİMARÎ YAPISINDAN

KAYNAKLANAN SORUNLAR

A. Genel Olarak

İnsanlar cezaevlerini düşündüklerinde, öncelikle gözlerinin önüne cezaevlerindeki duvarlar, tel örgüler, kilitli kapılar, demir parmaklıklı pencereler gelir¹⁷¹. Bu bakımdan “Cezaevi” kavramı fizikî bir mekânı tanımlamaktadır. Fizikî mekânların tasarımları ise, içindeki yaşam şartlarını belirleyen önemli unsurlardandır. Bu nedenle cezaevlerinin mimarî yapısı, cezaevlerindeki yaşamı önemli ölçüde şekillendirmektedir¹⁷².

Hürriyeti bağlayıcı cezaların infazının gerçekleştirildiği binaların mimarî yapısı üzerinde zaman içinde pekçok değişiklik yapılmıştır. İlk zamanlarda kale burçlarındaki güneş almayan zindanlara kapatılan mahkûmlar, 16. Yüzyıldan itibaren ya doğrudan ışık alacak şekilde inşa edilmiş hücrelere yada kapısı, doğrudan ışık alan bir koridora bakan ve bu koridor vasıtasıyla ışık alan hücrelere konulmaya başlamışlardır¹⁷³. Ancak cezaevlerinin mimarî yapısında zaman içinde meydana gelen bu değişim tek bir yönde olmadığından, infaz sisteminin bu fizikî

¹⁷¹ COYLE, s. 13.

¹⁷² Hasan KIVIRCIK, Ceza ve Tevkifleri Mimarîsi, in: İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, Seminer, İstanbul 2004, s. 75.

¹⁷³ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 635.

mekânlarında, bugün geline noktanın tam bir gelişme olduğunu söylemek her zaman mümkün olmamaktadır¹⁷⁴.

B. Cezaevlerinin Yapımında Uygulanan Başlıca Mimarî Sistemler

1. Koğuş ve Odaların Yerleştirilme Şekillerine Göre Cezaevi Mimarî

Sistemleri:

a. Lineer Sistem

Bu mimarî sistem hükümlülerin zaman zaman gözetlenmesi ve denetlenmesi prensibine dayanmaktadır. Cezaevlerinin genellikle dikdörtgen şeklinde dizayn edildiği bu mimarî tasarımda, bina koridorlarla bölümlere ayrılmıştır. Bu koridorların iki tarafında ya hücreler yada çok kişilik yaşam mekânları olan koğuşlar yer almaktadır. Mahpusların gözetlenmesi ve denetlenmesi infaz ve koruma personelinin sürekli koridorlarla devriye gezmeleriyle sağlanır¹⁷⁵. Bu sistemin en büyük problemi cezaevi güvenliğinin sağlanmasında ortaya çıkan zorluklardır. Aralıklı olarak gözetleme faaliyetlerinin yapılabildiği bu mimarî tasarımda koğuşlar yaşam yerleri olarak kullanılıyorsa güvenlik sorunu üst seviyelere çıkmaktadır¹⁷⁶. Toplu yaşamın olduğu fakat gözetlemenin aralıklı olduğu bu mimarî tasarıma göre yapılan cezaevlerinde sık sık isyan, yaralama, öldürme, rehin alma, uyuşturucu kullanımı, kumar, fiziksel, cinsel ve manevi baskı, toplu firar gibi olumsuzluklar yaşanmıştır.

¹⁷⁴ KIVIRCIK, s. 75.

¹⁷⁵ Melda TÜRKER, Türk İnfaz Sistemi Alt Yapı Sorunları ve Bunlardan Kaynaklanan Tutuklu ve Mahkûmların Çözümüne Dair Çağdaş Öneriler Manisa Barosu Dergisi, Yıl:18 Sayı:69 s. 32.

¹⁷⁶ Melda TÜRKER, İnfaz Hukuku ve Ceza Tutukevi Konulu Panel, Türkiye Barolar Birliği, 25.10.1999 Ankara, s. 24.

Cezaevlerinde teknolojinin kullanılmasıyla lineer sistemde ortaya çıkan güvenlik sorununu önemli ölçüde çözmek mümkündür. Eskiden çıplak gözle gün ışığında yapılan gözetleme artık kamera sistemleri kullanılarak gerçekleştirilebilmektedir. Teknolojinin kullanıldığı cezaevlerinde, daha az yere gereksinim duyularak, daha ekonomik yapılarla mimarî sorun çözülebilmektedir¹⁷⁷.

b. Modüler Sistem

Bu mimarî sistem ise, hükümlülerin devamlı olarak dolaysız gözetlenmesi prensibine dayanmaktadır. Özellikle Bentham'ın cezaevlerinin mimarî yapısına ilişkin önerisi, cezaevlerinin mimarîsini oldukça etkilemiştir. Bentham'ın etkisiyle ABD'de Virginia Eyaleti'nde inşa edilen Panoptikon, yani her tarafa görüşü olan hücrelerden oluşan mimarî yapı bu sistemin ilginç örneklerinden birisidir. Bu sistemde hücreler binanın daire şeklindeki dış duvarlarına yerleştirilmiştir. Bu dairenin ortasında gözetleme kulesi bulunur ve bu kuleden gardiyan istediği zaman istediği mahkûmun hücrelerini görebilecek durumdadır. Bu gözetleme kulesine bir yeraltı köprüsü ile binanın dışından girilir. Bu mimarî sistemde çok sayıda hücre az sayıda personel bulunmaktadır. Gözetleyen infaz ve koruma personeline saldırı imkanı da yoktur. Ancak bu cezaevlerine hükümlülerin buralarda sürekli kontrol edildiklerinden dolayı ruhsal problemlerle karşılaştıkları yönünde eleştiriler yapılmıştır. Bu cezaevlerinde hükümlünün her hareketi infaz ve koruma personeli tarafından kontrol edildiği gibi, infaz ve koruma personelinin her hareketi de hükümlüler tarafından izlenmektedir. Önceleri Panoptikon tarzı bu cezaevlerinin yapımına izin veren İngiliz parlamentosu, 1811 yılında bu cezaevlerinin inşaatlarını durdurmuştur. Ancak *Bentham*'ın Panoptikon adını verdiği bu cezaevi mimarî tarzı 19. Yüzyıl boyunca yapılan bütün cezaevlerinin mimarîsi üzerinde etkili olmuştur.

¹⁷⁷ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 307.

Bu Yüzyılda yapılan cezaevi bir merkezin etrafında ya tam daire ya da yelpaze binalar şeklinde yapılmıştır¹⁷⁸.

Foucault’a göre¹⁷⁹; “tam ışıık altında olma ve bir gözetmenin bakışı, aslında koruyucu karanlıktan daha fazla yakalayıcıdır. Görünürlük bir tuzaktır.”

2. Koğuş veya Oda Pencerelelerinin Yapısına Göre Cezaevi Mimarî Sistemleri¹⁸⁰

a. İçe Bakan Pencere Sistemi

Bu sistemde koğuş veya odaların pencereleri dış dünyaya değil, cezaevinin iç tarafına, genellikle de havalandırma avlularına bakmaktadır. Bu sistemden beklenen fayda, koğuş veya oda pencerelerinin bir şekilde aşılması yoluyla meydana gelebilecek firar girişimlerinin, pencerenin açıldığı alanda bulunan cezaevine ait yüksek duvarlarla önlenmesidir. Ancak bu sistemde hükümlüler, duvarlar nedeniyle, gökyüzünün dışında dış dünyaya ait doğal bir görüntü görememektedirler. Bu durum, hükümlünün psikolojik yapısını olumsuz yönde etkileyebilecek niteliktedir. Türkiye’de cezaevi mimarîsinde bu sistem kullanılmaktadır.

b. Dışa Bakan Pencere Sistemi

Bu sistemde ise, koğuş veya oda pencereleri cezaevinin dış güvenlik alanlarına açılmaktadır. Bu sistemde hükümlüler, dış dünyadan tamamen kopmamakta, mevsim değişikliklerini görebilmekte ve psikolojik olarak kısmen rahatlamaktadırlar. Ancak bu sistemde, hükümlüler sürekli dış dünyaya baktıkları için firara özenti duyabilmektedirler. Bu sistem Avrupa ülkelerinde ve ABD’de yaygın bir şekilde uygulanmaktadır.

¹⁷⁸ DÖNMEZER-ERMAN, C. II, s. 635; İÇLİ, s. 41-42.

¹⁷⁹ Michel Foucault’un panaptikon hakkındaki görüşleri için bkz, FOUCAULT, s. 251 vd.

¹⁸⁰ M.Yılmaz SAĞLAM, Ceza İnfaz Kurumları Mimarîsi ve Türk İnfaz Sisteminde Mimarî Özellikler, Ankara 2003, s. 17.

3. Hükümlülerin Yaşam Alanlarının Şekline Göre Cezaevi Mimarî Sistemleri

a. Koğuş (Topluluk) Sistemi

Bu sistemde, hükümlülerin tamamı gece gündüz bir arada bulundurulurlar. Bu sistemin başlangıcında yüzlerce hükümlü hiçbir ayırım yapılmaksızın bir arada tutulurlardı. Ancak infaz hukukunda zaman içinde meydana gelen gelişmelerle birlikte hükümlüler yaş, cinsiyet ve suç tipi gibi özelliklerine göre sınıflandırılmışlar, bu amaçla da, koğuşlar küçültülmüş ve mevcutları da her koğuşta 20-30 kişi olacak şekilde azaltılmıştır¹⁸¹.

b. Hücre (oda) Sistemi

Daha önce ayrıntılı bir şekilde incelediğimiz “Pensilvanya Sistemi” ve “Auburn Sistemi”nin uygulandığı cezaevlerindeki mimarî sistem hücre sistemidir. Bu sistemin katı bir şekilde uygulanmasının hükümlüler üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkilerin giderilmesine yönelik olarak, bu sistem, hükümlülerin geceleri tek kişilik odalarda kalmaları, gündüzleri ise diğer hükümlülerle ortak yaşam alanlarında bir araya gelerek eğitim, kültür, spor ve çalışma faaliyetlerinde bulunmalarına imkan verecek şekilde geliştirilmiştir¹⁸².

İnfaz rejimlerinin sürekli gelişmesine bağlı olarak cezaevlerinin mimarî tasarımlarında da gelişmeler olmaktadır. Ancak hangi infaz rejimi uygulanırsa uygulansın hangi tasarım benimsenirse benimsensin hiçbir cezaevi idaresi ileriye dönük olarak cezaevlerinde ölüm oruçları olmayacağına dair garanti veremez. İnfaz iyileştirmelerinin en üst noktasında kabul edilen ABD cezaevlerinde 1970-1986

¹⁸¹ YILMAZ, Ceza İnfaz Kurumları Mimarîsi, s. 17.

¹⁸² YILMAZ, Ceza İnfaz Kurumları Mimarîsi, s. 17.

yılları arasında 300 cezaevi isyanı yaşanmıştır. Ohio Eyalet cezaevlerinde 1995 yılında yaşanan isyan pek çok kişinin ölümüne neden olmuş cezaevine çok büyük hasar vermiş ve ancak 3 haftada bastırılabilmiştir. 1971’de 43 kişinin ölümüne yol açan Attika cezaevi isyanı, 1975 yılında Joliet Illinois cezaevi isyanı ve 1980 yılında New Mexico cezaevi isyanı kanlı isyanlar olarak infaz tarihine geçmiştir. Yine 1981 deki Moundsville ile 1981 deki 5 günde bastırılabilen Michigan cezaevi isyanı oldukça oldukça kanlı bir şekilde bastırılabilmiştir¹⁸³.

C. Avrupa Cezaevi Kuralları’nda Ceza İnfaz Kurumlarının Mimari

Yapısına İlişkin Düzenlemeler

Uluslararası düzenlemelerde, günümüz infaz rejimlerinde hükümlülerin yaşam alanlarının belirlenmesinde “oda sistemi”nin esas alınması gerektiği genel kabul görmektedir¹⁸⁴. Avrupa Cezaevi Kuralları’nın 14. maddesinde de, hükümlülerin geceleri tek kişilik odalarda barındırılmaları tavsiye edilmektedir.

Avrupa Cezaevi Kuralları’nın 15. maddesinde; “ Hükümlülere sağlanan ikamet ve özellikle bir metreküp hava içeriği, makul ölçüde alan, ışıklandırma, ısıtma ve havalandırmaya gereken önem verilerek sağlık ve hijyen gereklerine uygun olmalıdır.”, 16. maddesinde; “ Hükümlülerin yaşamak zorunda oldukları tüm yerlerde,

- a. Pencereler, hükümlülerin normal koşullarda gün ışığında okumasını veya çalışmasını sağlayacak büyüklükte olacaktır. Yeterli havalandırma sisteminin varlığı ayrık olmak üzere pencereler temiz havanın girişini sağlayacak şekilde inşa edilecektir. Pencereler, ayrıca, güvenlik gerekleri göz önüne alınarak

¹⁸³ Melda TÜRKER, Türk Cezaevleri Sisteminde Reform İhtiyacını Öngören Mahzurlar ve Köktenci Reform Planlamasının Özellikleri Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 2, Sayı 10 1996 s. 656.

¹⁸⁴ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 310.

boyutları, konumu ve yapımı itibariyle mümkün olduğunca normal bir görünümde olmalıdır.

- b. Suni ışıklandırma mevcut teknik standartlara uygun olmalıdır.” şeklinde düzenlemeler bulunmaktadır. 17. maddede sıhhi tesisatla ilgili, 18. maddede ise banyo ve duş tesisleriyle ilgili standartlar belirtilmektedir.

Avrupa Cezaevi Kuralları’nın konuya ilişkin düzenlemelerinde genel kurallar konulmakta, sayısal veya geometrik ölçüler belirtilmemektedir. Avrupa Cezaevi Kuralları’nın cezaevlerinin mimarîsine yönelik düzenlemelerini; “hükümlüye yeterli yaşam alanı, havalandırma, aydınlatma ve ısıtma olanakları” sağlanmalıdır, şeklinde özetlemek mümkündür¹⁸⁵.

Avrupa ülkelerinde ve ABD’de kapalı cezaevleri oda sistemine göre yapılmıştır. Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi’nin Türkiye’ye yaptığı ziyaretler sonucunda düzenlediği raporlarda da, Türkiye’de uygulanmakta olan koğuş sisteminin sakıncaları belirtilerek, oda sistemine geçilmesi tavsiye edilmektedir¹⁸⁶.

D. Türkiye’deki Ceza İnfaz Kurumlarının Mimarî Yapısı

1. Genel Olarak

Cumhuriyetin ilk yıllarında değişik amaçlarla yapılan binaların, tadilat yapılarak ceza infaz kurumu haline getirildiği görülmektedir. Bu dönemde yüzlerce hükümlü bir arada barındırılmışlardır. İstanbul-Paşakapısı ve Ankara-Ulucanlar ceza infaz kurumları, bu şekilde tadilatlarla ceza infaz kurumu haline getirilen kurumlardandır¹⁸⁷.

1950-1970 yılları arasında yapılan A tipi, B tipi ve C tipi ceza infaz kurumları ile topluluk sisteminden koğuş sistemine geçilmiş, 1970-2000 yılları arasında yapılan

¹⁸⁵ YILMAZ, Ceza İnfaz Kurumları Mimarîsi, s. 6.

¹⁸⁶ YILMAZ, Ceza İnfaz Kurumları Mimarîsi, s. 6.

K tipi, E tipi, 150 ve 350 kişilik özel tip ceza infaz kurumları ile koğuş sistemine devam edilmiştir. Ancak 1970 yılından önce yapılan ceza infaz kurumlarında, idarî birimler için gerekli mekânlar, çalışma atölyeleri, eğitim ve spor alanları ya hiç yoktu ya da çok yetersizdi. 1970 yılından sonra yapılan ceza infaz kurumlarında ise mimarî yapıdaki bu eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır¹⁸⁸.

1990'lı yıllardan itibaren ceza infaz kurumlarının yapımında esas alınacak mimarî tasarımlar konusunda yeni arayışlar kendini göstermiştir. Bu arayışların sonunda 1995 yılından itibaren koğuş sistemi terk edilmiş ve oda sisteminin uygulandığı ceza infaz kurumlarının inşasına başlanmıştır. Bu kapsamda F tipi ve L tipi ceza infaz kurumları yapılmıştır ve halen de bu sistemde ceza infaz kurumlarının yapımına devam edilmektedir¹⁸⁹.

Türkiye'deki ceza infaz kurumlarının hemen hemen tamamı lineer sisteme göre yapılmıştır. 2000'li yıllara kadar ceza infaz kurumlarının yapılandırılmasında esas alınan koğuş sisteminde, bir ana koridor ve bu ana koridora açılan tali koridorlar ve tali koridorlara açılan koğuşlar vardır¹⁹⁰. Bu sistemde infaz koruma memurları hükümlüleri denetleyip gözetlemek için koridorlarda devriye gezme yöntemini kullanmaktadırlar. Yaşam yerlerini koğuşlar olmasından dolayı hükümlülerin emniyet ve güvenliklerinin sağlanması oldukça zordur.

Koğuş sistemi esas alınarak yapılan binalarda, bir ceza infaz kurumunun yapı özelliğine uymayan vasat konut teknolojisi ve malzemesi kullanılmış, duvarlar ise tuğla ile örülmüşlerdir. Bu nedenle binalar sağlam değildirler¹⁹¹. Aynı şekilde kapı ve pencerelerde, elektrik ve aydınlatmada, kalorifer ve su tesisatlarında kullanılan

¹⁸⁷ YILMAZ, Ceza İnfaz Kurumları Mimarîsi, s. 19.

¹⁸⁸ YILMAZ, Ceza İnfaz Kurumları Mimarîsi, s. 20-21.

¹⁸⁹ YILMAZ, Ceza İnfaz Kurumları Mimarîsi, s. 24-25.

¹⁹⁰ SEVİMLİ, Güvenlik, s. 22.

malzemelerin özel standardı olmadığından kalitesiz malzemeler kullanılmıştır. Ceza infaz kurumlarının havalandırma avlularında ve dış duvarlarında da bu yetersizlikler kendini göstermektedir¹⁹².

Ceza infaz kurumlarında hakim karakter iyileştirme olmayıp öç alma ve güvenlidir. Geniş mahalli ceza infaz kurumlarının çoğunda hükümlülerin bir araya gelip dinlenebileceği ve eğlenebileceği yerler yoktur. Koridorlar ve yatakhaneler çoğunlukla bu amaç için kullanılmaktadır. Koğuşlarda ufak çapta boş yerler bırakılmışsa da oturulabilecek sandalyeler ve masalar yoktur. Ranzalı yataklar oturma amacıyla kullanılmaktadır. Müstakil yemekhane ise nadiren görülür¹⁹³.

Koğuş sisteminde, koğuşun büyüklüğüne bağlı olarak 16 ile 100 hükümlü yirmidört saat yaşamı birlikte paylaşmakta ve aralarındaki iletişim de üst seviyede olmaktadır. Bütün gün birlikte olan bu hükümlüler arasında, kanun, tüzük ve yönetmeliklerden daha geçerli olan ve yazılı olmayan kendi kuralları vardır. Bu kurallarda herkesin yeri bellidir ve “koğuş ağalığı”ndan meydancı”ya kadar uzanan bir dizi hiyerarşik yapı vardır¹⁹⁴.

Ceza infaz kurumuna giren hükümlüler, devletin koruması ve kontrolü altında ceza infaz kurumunda kaldıkları süre içinde iyileştirilmiş, fizikî ve ruhi yapısına zarar verilmemiş olarak çıkmalıdır. Buradaki iyileştirme çağdaş infaz hukukunun en önemli amacıdır. İyileştirme ise, hükümlülerin isteği ile gerçekleştirilebilecek bir olgudur. Hükümlülerin böyle bir iyileştirmeyi istemesi için de ceza infaz kurumundaki çevrenin insan onuruna yakışır, sağlıklı, emniyetli ve

¹⁹¹ TURGUT, Türk Ceza İnfaz Sistemi, s. 64.

¹⁹² Sami GÖREN, Cezaevlerinin Sorunları ve Çözüm Yolları, Manisa Barosu Dergisi, Yıl:19, Sayı:75, s. 14.

¹⁹³ LOPEZ, s. 41.

¹⁹⁴ Haluk MAHMUTOĞULLARI, Amatör Suçlu, Profesyonel Suçlu, in: Türkiye’nin İnfaz Rejimi, Sempozyum, 18.01.1997, Ankara, s. 37.

güvenlikli olması, burada insan hayatının ve benliğinin tehdit altında olmaması gereklidir¹⁹⁵. Türkiye'deki ceza infaz kurumlarında sözkonusu şartları yerine getirildiğini söylemek olanaklı görünmemektedir.

5275 sayılı Kanunda ceza infaz kurumları; kapalı ceza infaz kurumları, gözlem ve sınıflandırma merkezleri, açık ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevleri olmak üzere dört gruba ayrılmıştır. Kapalı ceza infaz kurumları da kendi içerisinde; yüksek güvenlikli, kadın, gençlik ve çocuk kapalı ceza infaz kurumları olmak üzere dört gruba ayrılmıştır.

1998 yılına kadar kapalı ceza infaz kurumları ile açık ceza infaz kurumları arasında bir konumda “*yarı açık ceza infaz kurumları*” denilen kurumlar bulunmaktaydı. Bu kurumlarda dış güvenlik personeli bulunmamakla birlikte, firara karşı deniz, duvar, tel örgü gibi yapay veya doğal engeller bulunmaktaydı. İç güvenlik görevi ise infaz ve koruma görevlileri tarafından yerine getirilmekteydi. 1998 yılında yapılan değişikliklerle, yarı açık ceza infaz kurumları açık ceza infaz kurumları haline dönüştürülmüştür¹⁹⁶.

5275 sayılı Kanunun 111. maddesinde, hakim veya mahkemeler tarafından verilen tutuklama kararlarının infazının, tutukevlerinde veya maddi imkansızlık halinde kapalı ceza infaz kurumlarının bu amaca ayrılmış bölümlerinde yapılacağı belirtilmiştir.

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzük'te, ceza infaz kurumlarının ihtiyaç bulunan yerlerde Adalet Bakanlığı tarafından kurulacağı (m. 8), kurulan kurumların hangi tür olarak

¹⁹⁵ Melda TÜRKER, Türk Cezaevleri Sisteminde Reform İhtiyacını Öngören Mahsurlar ve Köktenci Reform Planlanmasının Özellikleri Yeni Türkiye Dergisi, 1996, Yıl: 2 sayı 10 s. 646.

¹⁹⁶ YILMAZ, Türk İnfaz Sistemi, s. 52.

kullanılacağıının da yine Adalet Bakanlığı tarafından belirleneceği (m. 7) düzenlenmiştir.

2. Türkiye’deki Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri

a. Genel Olarak

Ceza infaz kurumları, infaz alanında zaman zaman yaşanan gelişmelere paralel olarak hükümlülerin özelliklerine, kurumların mimarî yapısına ve kurumların iç örgütlenmesine göre sınıflandırılmaya başlanmıştır. Ceza infaz kurumları öncelikle, uygulanan infaz rejimine göre, kapalı veya açık ceza infaz kurumları olarak ikiye ayrılırlar. Bu şekilde yapılan sınıflandırma temel sınıflandırmadır. Yani bütün infaz kurumları öncelikle ya açık ya da kapalı ceza infaz kurumudur. Diğer sınıflandırmalar ise, bu sınıflandırmaya ek olarak yapılan sınıflandırmalardır. Bu sınıflandırmalar şu şekilde yapılmaktadır¹⁹⁷:

1. Uygulanan infaz rejimine göre; kapalı ve açık ceza infaz kurumları,
2. Hükümlülerin yaş durumlarına göre; erkek, kadın ve çocuk ceza infaz kurumları,
3. Hükümlülük ve tutukluluk durumlarına göre; hükümevi (cezaevi) ve tutukevi,
4. Personel durumuna göre; tam teşkilatlı olan veya tam taeşkilatlı olmayan ceza infaz kurumları;
5. Mimarî tiplerine göre; tip projeye göre yapılan veya tip projeye göre yapılmayan ceza infaz kurumları,
6. Güvenlik rejimlerine göre; az güvenli, normal güvenli ve tam güvenli ceza infaz kurumları.

b. Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

aa. Kapalı Ceza İnfaz Kurumlarının Tanımı

5275 sayılı Kanun'un 8. maddesinde, "Kapalı ceza infaz kurumları, iç ve dış güvenlik görevlileri bulunan, firara karşı teknik, mekanik, elektronik veya fizikî engellerle donatılmış, oda ve koridor kapıları kapalı tutulan, ancak mevzuatın belirttiği hallerde aynı oda dışındaki hükümlüler arasında ve dış çevre ile temasın olanaklı bulunduğu, yeterli düzeyde güvenlik sağlanmış ve hükümlünün gereksinimine göre bireysel, grup halinde veya toplu olarak iyileştirme yöntemlerinin uygulanabileceği tesislerdir." şeklinde tanımlanan kapalı ceza infaz kurumlarında, özellikle hükümlülerin kaçmalarını önlemeye yönelik güvenlik önlemleri bulunmaktadır. Hükümlüler bu kurumlarda açık ceza infaz kurumlarına ayrılıncaya kadar kalırlar.

Kapalı ceza infaz kurumlarında hem iç hem de dış güvenlik görevlileri bulunmaktadır. İç güvenlik alanları, binanın dış duvarları içinde kalan alandır. İç güvenliği 5275 sayılı Kanun'un 33. maddesi uyarınca Adalet Bakanlığı personeli olan infaz ve koruma memurları ile infaz ve koruma başmemurları sağlarlar. Bu personel, kurum içi disiplin ve düzeni sağlamakla da görevlidirler. Bu kapsamda hükümlülerin birbirlerine, kendi kendilerine veya kuruma zarar vermelerini önlemeye çalışırlar. İç güvenlik görevlileri silah taşımazlar.

Kapalı ceza infaz kurumlarının dış güvenlik alanı ise, binanın dışında, tel örgüler ve ihata duvarlarının içinde kalan alandır. Dış güvenliği, 2803 sayılı Jandarma Teşkilât, Görev ve Yetkileri Kanunu'nun 7. maddesi uyarınca İçişleri Bakanlığı'na bağlı olan Jandarma sağlar. Jandarmanın bu görevi idarî görevdir. Kapalı ceza infaz kurumlarının etrafı, ihata duvarları ve onun üzerine raptedilmiş tel

¹⁹⁷ YILMAZ, Türk İnfaz Sistemi, s. 52.

örgülerle çevrilidir. İhata duvarlarının köşelerinde Jandarma kuleleri vardır. Jandarma personeli silahlıdır.

5275 sayılı Kanunun 9. maddesinde yüksek güvenlikli ceza infaz kurumları düzenlenmiştir. Bu kurumların diğer kapalı ceza infaz kurumlarından farkı, bu kurumlarda infazın bir veya üç kişilik odalarda sıkı güvenlik rejimi altında yapılmasıdır. Yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumlarında, 5275 sayılı Kanunun 9. maddesinde sınırlı olarak sayılmış olan hükümlüler barındırılırlar.

bb. Mimarî Tiplerine Göre Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

Belirli bir mimarî tasarıma uygun olarak inşa edilen ceza infaz kurumları “tip ceza infaz kurumları” olarak tanımlanmaktadır. Başlangıçta ceza infaz kurumu olarak inşa edilmeyen okul, hastane ve kışla gibi binaların, daha sonra tadilat yapılarak ceza infaz kurumuna çevrilen ceza infaz kurumlarına ise “ tipi olmayan ceza infaz kurumları” denilmektedir. Tipi olmayan ceza infaz kurumları daha çok, eski tarihlerde ceza infaz kurumu haline dönüştürülmüştür. Güvenlik risklerinin en aza indirilmesi, uygulamada birlik sağlanması, servis hizmetlerinde standartların tesis edilmesi gibi nedenlerle son yıllarda başka amaçlarla yapılan kamu binaları ceza infaz kurumlarına dönüştürülmemektedir¹⁹⁸.

Kapalı ceza infaz kurumları kendi içlerinde binaların mimarî tasarımlarına göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır¹⁹⁹;

aaa. A Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

1950-1970 yılları arasında inşa edilen ilçe tipi ceza infaz kurumlarıdır. Bu kurumların 4 koğuşu, 2 hücresi, banyosu, mutfığı, 4 adet havalandırma bahçesi,

¹⁹⁸ SAĞLAM, Türk İnfaz Sistemi, s. 55.

¹⁹⁹ <http://www.cte.adalet.gov.tr/>; SAĞLAM, Türk İnfaz Sistemi, s. 56 vd.

kütüphanesi, konferans salonu, her koğuşun yanında gerektiğinde mutfak olarak kullanılabilen bölümleri vardır. Kapasitesi 24 kişilik olup ek ranzalarla 30 kişi barındırılabilir. Bu tip ceza infaz kurumlarının sayısı 38'dir.

bbb. A1 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

İlçe tipi olan A1 tipi ceza infaz kurumları da, 1950-1970 yıllarında yapılmışlardır. A tipi ceza infaz kurumları ile A1 tipi ceza infaz kurumları arasında plan farkı vardır. 4 koğuşu, 4 havalandırma bahçesi, 2 hücresi, banyosu, kütüphanesi, mutfak ve konferans salonu bulunan bu ceza infaz kurumlarında kadın ve çocuk hükümlüler için ayrı bölümleri bulunmaktadır. Bu kurumların kapasitesi 24 kişi olup, 50 kişi barındırılabilir. A1 tipi ceza infaz kurumu sayısı 31'dir.

ccc. A2 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

1950-1960 yılları arasında yapılmış olan A2 tipi ceza infaz kurumlarının 5 koğuşu, 2 hücresi, banyosu, kütüphanesi, mutfak, konferans salonu, kadın ve çocuk hükümlüler için ayrı bir bölümü bulunmaktadır. 4 adet havalandırma bahçesi vardır. Kapasitesi 40 kişilik olan A2 tipi ceza infaz kurumu sayısı 20'dir.

ddd. A3 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

1950-1960 yılları arasında yapılmış olan A3 tipi ceza infaz kurumlarının 6 koğuşu, 2 hücresi, banyosu, mutfak, kadın ve çocuk hükümlüler için ayrı bir bölümü bulunmaktadır. 4 adet havalandırma bahçesi vardır. Kütüphane ve konferans salonu da bulunan bu tip cezaevlerinin kapasitesi 60 kişiliktir. Bu tip ceza infaz kurumu sayısı 34'tür.

eee. B Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

7 koğuşu, 7 havalandırma bahçesi, 2 hücresi, banyosu, kütüphanesi, konferans salonu ve her koğuşun yanında gerektiğinde mutfak olarak

kullanılabilecek bir bölümü, kadın ve çocuk hükümlüler için ayrı bir bölümü bulunan B tipi ceza infaz kurumları 64 kişi kapasitelidir. Ancak ranza eklenmek suretiyle bu kurumlarda 130 kişi barındırılabilir. B tipi ceza infaz kurumu sayısı 19'dur.

fff. C Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

C tipi ceza infaz kurumlarında 8 koğuş, 4 hücre, banyo, konferans salonu, kütüphane, kadın ve çocuk hükümlüler için ayrı bölüm bulunmaktadır. Her koğuşun ayrı bir havalandırma bahçesi ve yine her koğuşun yanında gerektiğinde mutfak olarak kullanılabilecek bir bölüm vardır. Kapasitesi 164 kişi olan bu ceza infaz kurumlarında 300 kişi barındırılabilir. C tipi ceza infaz kurumu sayısı 8'dir.

ggg. E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları:

1980'li yılların başlarında E tipi mimarî tasarımına göre yapılan bu cezaevleri dış görünüşü beşli, "E" harfi şeklinde olduğundan dolayı "E tipi kapalı ceza infaz kurumları" olarak isimlendirilmektedir. Koğuş sistemi üzerine 2 kat bina olarak yapılmış olan E tipi ceza infaz kurumlarında, kurumun blokları beşli bir dizi oluştururlar ve A, B, C, D, E olarak isimlendirilirler. Bu blokların arasında havalandırma alanı bulunur ve yanyana olan bloklar aynı havalandırma alanına açılırlar. "malta" denilen ana koridorun iki yanında koğuş tarzında çok kişilik yaşam yerleri bulunmaktadır. Maltaya açılan bu koğuşlar ara koridor denilen gözetleme koridorları ile havalandırma arasında yer alır. Birinci blok veya A blok diye adlandırılan ilk binanın alt katı, giriş alanı olup, aynı blokta görüş yerleri ve idarî hizmet odaları yer alır. A blok kuruma girilebilen tek açıklıktır. Tutuklular, hükümlüler, görevliler, ziyaretçiler ve kuruma girecek diğer kimseler bu kapıdan içeriye alınırlar. İkinci bloktan itibaren, tutuklu ve hükümlülerin yaşam yerleri ve bazı hizmet alanları bulunur. Kurumda 18 koğuş ve 18 havalandırma bahçesi

bulunur. Her koğuşun 20-30 kişilik kapasiteye sahiptir. Ayrıca 80 kişilik bireysel müşahade odalarında mevcuttur. Dış güvenliği sağlayan jandarma içinde ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Bu kurumlarda revir, tam teşkilatlı mutfak, bulaşikhane, çamaşırhane, soğuk hava deposu, berber, mescit, konferans salonu, hamam, iş atölyeleri ve özel ziyaretçi yeri ile kadın ve çocuklar için ayrı yerler bulunmaktadır. Tasarımlarına göre 600 kişilik kapasitesi olan bu kurumlarda, ek ranzalar konulmak suretiyle 1250 kişi barındırılabilir. Bu tip ceza infaz kurumu sayısı 45 tir.

hhh. F Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

50.000 m² genişliğinde bir alan üzerine kurulan F tipi kapalı ceza infaz kurumları, 103 adet üç kişilik ve 59 adet tek kişilik olmak üzere 162 odadan oluşmuştur. Tek kişilik odalar 10 m² genişliğindedir. Yanyana bulunan iki veya üç adet tek kişilik oda, 42-50 m² genişliğindeki ortak havalandırma bahçesini kullanmaktadır. Üç kişilik odalar ise, 25 m² alt ve 25 m² üst olmak üzere toplam 50 m² genişliğindedir. Bu odaların havalandırma bahçelerinin genişliği de 50 m² dir. Havalandırma bahçeleri gündüz saatlerinde kullanılabilir. 368 kişilik kapasiteye sahip olan F tipi kapalı ceza infaz kurumlarının sayısı 12'dir.

Bu kurumlar beş bloktan oluşmaktadır. Bu bloklardan bir tanesi idarî blok diğer dört blok ise tutuklu ve hükümlülere tahsis olunan bloklardır. İdare blokta; kazan dairesi, personel giyinme – soyunma odası, duşlar, çamaşırhane, depolama alanları, hükümlü ve tutuklu kabul odaları, doktor odası, emanet eşya deposu, jandarma odası, geçici müşahade odası, iki revir, doktor, diş hekimi, psikolog, sosyal çalışmacı odaları, laboratuvar ve hemşire odaları, kreş, spor, toplantı, çok amaçlı kapalı ve açık spor alanları, mutfak, bulaşikhane, soğuk hava ve erzak deposu bulunmaktadır. Tutuklu ve hükümlü bloklarında ise; ziyaret alanları, avukatla

görüşme yerleri, kütüphane, çok amaçlı kapalı bir salon, berber, kundura tamir ve bakım yeri, sekiz adet atölye ve isyurtları, kreş ve açık hava futbol sahası bulunmaktadır. F tipi ceza infaz kurumları yüksek güvenlik standartlarına göre inşa edilmiş olup, bu kurumlarda elektronik ve mekanik güvenlik sistemleri kullanılmaktadır.

F tipi ceza infaz kurumları ilk olarak, kamuoyunda tartışmalara yol açan “Hayata Dönüş Operasyonu”²⁰⁰ sonrasında, 2000 yılının Aralık ayından itibaren faaliyete geçirilmiştir. Bu operasyondan sonra, 3713 sayılı TMK ve 5320 sayılı Kanunla 01.06.2005 tarihi itibarıyla mülga olan 4422 sayılı Kanun kapsamında suç işleyen hükümlüler F tipi ceza infaz kurumlarına nakledildiler. TMK’nın 16/1. maddesinde, “Bu Kanun kapsamına giren suçlardan mahkum olanların cezaları, tek kişilik veya üç kişilik oda sistemine göre inşa edilen özel infaz kurumlarında infaz edilir” hükmü, aynı maddenin 4. fıkrasında ise, “Bu kanun kapsamına giren suçlardan tutuklananlar da birinci fıkrafta gösterilen şekilde inşa edilmiş tutukevlerinde muhafaza edilirler” hükmü bulunmaktadır.

Bu ceza infaz kurumları faaliyete geçirilmeden önce hükümlüler, hükümlü yakınları ve sivil toplum örgütleri tarafından çok eleştirilmiştir²⁰¹. Çok sayıda hükümlü ve hükümlü yakını, bu ceza infaz kurumlarını protesto etmek amacıyla açlık grevi yapmıştır. F tipi ceza infaz kurumlarının eleştirilmesinde esas olarak 3713 sayılı TMK’nın 16/2. maddesi kullanılmıştır. Bu maddede, “Bu kurumlarda açık görüş yaptırılmaz. Hükümlülerin birbirleriyle irtibatına ve diğer hükümlülerle haberleşmesine engel olunur” hükmü bulunmaktaydı. Bu maddenin eleştirilmesi

²⁰⁰ “Hayata Dönüş Operasyonu” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TAŞKIN, Cezaevi Gerçeği, s. 249 vd.; (<http://www.tihv.org.tr/www/ozel.asp>).

²⁰¹ Bu eleştiriler için bkz. (http://www.tayad.org/pdf/ebook_hapishaneler_gercegi.pdf);

doğruydı. Çünkü madde hükümlülerin izolasyonuna²⁰² neden olacak bir düzenleme içermekteydi. TMK'nın 16/2. maddesi 01.05.2001 tarih 4666 sayılı Kanunun 1. maddesi ile şu şekilde değiştirilmiştir: “Bu kurumlarda hükümlüler, işledikleri suçlara, kurumdaki davranışlarına, ilgi ve yeteneklerine göre gruplandırılarak, güvenlik bakımından tehlike yaratmadığı ölçüde, kendileri için hazırlanmış iyileştirme ve eğitim programları çerçevesinde eğitim ve spor, meslek kazandırma ve işyurdu çalışmaları ile diğer sosyal ve kültürel faaliyetlere katılırlar. Programların süresi ve katılacak hükümlülerin sayısı, her programın özelliği, güvenlik koşulları ve kurumun olanakları dikkate alınarak belirlenir. İyileştirme ve eğitim programlarının amaca aykırı sonuçlar verdiği tespit edilen hükümlüler yönünden bu uygulamaya son verilebilir veya gerekli değişiklikler yapılabilir. Haklarında kınama dışında disiplin cezası uygulanan hükümlülere bu ceza kaldırılıncaya kadar açık görüş yaptırılmaz”.

TMK'nın 16/2. maddesinde yapılan bu değişiklik olumlu bir değişikliktir. F tipi ceza infaz kurumlarındaki izolasyon itirazlarını ortadan kaldıracak mahiyettedir. Ancak madde metninde geçen “güvenlik koşulları ve kurumun olanakları” ifadesi çok esnek bir ifade olup keyfi uygulamalara dayanak oluşturabilecek niteliktedir. Keyfi uygulamaların önüne geçmek için, tüm ceza infaz kurumlarında olduğu gibi, bu kurumlarda da gerek resmi gerekse sivil denetimin titizlikle yapılması şarttır.

Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi 04.10.2001 tarihinde Avrupa Konseyi Delegation Komitesi'ne sunduğu raporda; “...F tipi ceza infaz kurumları ortak faaliyetler için özel olarak tasarlanmış alanlara sahiptir ve Türk makamları bunlardan tutuklu ve hükümlülerin yararlanmasını sağlayacak yasal değişiklikleri yapmıştır. Tecritin önlenmesi için hükümlülerin odalarından çıkıp, kendilerine sunulan

(<http://www.tihv.org.tr/www/ozel.asp>).

²⁰² İzolasyon hapsi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 460 vd.

olanaklardan yararlanması gerekir. Terörle Mücadele Kanunu kapsamındaki hükümlülerin bu alanlara çıkmak istememesi, Türk makamlarının işini daha da zorlaştırmaktadır” denilmektedir²⁰³.

F tipi ceza infaz kurumlarında yaşam alanlarının bulunduğu yerlerde, havalandırma avlularının yüksek duvarla çevrili olması nedeniyle görüş mesafesinin 10 metreye kadar kısılması Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi tarafından eleştirilmiştir. Adalet Bakanlığı komitenin bu eleştirisine cevap olarak; duvarlardaki yüksekliğin kurumun doğal yapısından kaynaklandığını, bu tarz mimari yapıda görüş mesafesinin 10 metreden daha fazla uzatılabilmesi için, mimari tasarımın tamamen değiştirilmesi gerektiğini, bunun ise bakanlığın bütçe olanaklarıyla karşılanmasının mümkün olmadığını, ayrıca duvarların alçak yapılması halinde firar girişimlerinin olabileceğini belirtmiştir²⁰⁴. Ancak görüş mesafesinin kısa olmasının uzun vadede insan sağlığını bozucu bir etkiye sahip olduğu gözönünde bulundurularak, F tipi mimari tasarımdaki bu soruna çözüm bulunması gerekmektedir.

Uluslararası Af Örgütü, 28.05.2003 tarihli raporunda²⁰⁵; “...Kullanımda olan 6 F tipi cezaevinde bulunan binlerce tutuklu ve hükümlü uzun süreli tecrit veya “küçük grup” tecritinde tutulmaktaydı, ki bu zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muameleye varabilir. ...F tipi cezaevlerinde tutulanlara kötü muamele yapıldığına dair çok sayıda bilgi gelmesine rağmen, kısıtlı erişim nedeniyle bunların doğrulanması çok zordu” denilmektedir. F tipi ceza infaz kurumlarında ve diğer ceza infaz kurumlarında yasal olarak tecritin (izolasyonun) ve kötü muamelenin uygulanması mümkün değildir. Ancak bu tür eleştirilerin kaynağı, yasal olmayan

²⁰³ TAŞKIN, Cezaevi Gerçeği, s. 44.

²⁰⁴ TAŞKIN, Cezaevi Gerçeği, s. 44.

²⁰⁵ Bkz. (<http://www.amnesty.org.tr/v1312200302.si.>).

bazı uygulamalar olabilir. Ceza infaz kurumlarında yasal olmayan uygulamalar ancak etkin bir denetim mekanizması ile ortaya çıkarılabilir ve önlenebilir. Bu noktada, çalışmamızın daha önceki bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde ele alınan ve ceza infaz kurumlarında sivil denetimi sağlayacak olan, ceza infaz kurumu ve tutukevleri izleme kurullarının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

TMK'nın 16/2. maddesindeki değişiklikten sonra, F tipi ceza infaz kurumlarına yönelik eleştiriler kısmen azalmıştır. Ancak F tipi ceza infaz kurumlarına tamamen karşı olanlar, bu kurumlara itirazlarını devam ettirmektedirler²⁰⁶. Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin bir raporunda belirttiği gibi²⁰⁷, “etkin bir cezaevi denetim mekanizması, tutuklulara kanun çerçevesi dışında bir şekilde tecride tabi tutulmayacaklarına, hücrelerinde kötü muamele görmeyeceklerine ve gerekli tıbbî yardımı alabileceklerine dair güvence sağlayabilir”. Gerçekten de, F tipi ceza infaz kurumlarının, izolasyonun uygulandığı kurumlar olarak görülmemesi için, bu kurumlarda bulunan hükümlü ve tutuklular sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler kapsamında sıklıkla biraraya getirilmeli²⁰⁸, bu kurumlarda cezaevi denetim mekanizması etkinleştirilmeli, kurumda yapılan denetlemeler sonucunda ortaya çıkacak raporlar kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

III. H Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

H tipi ceza infaz kurumlarında yemekhane, mutfak, bulaşikhane, soğuk hava deposu, ziyaret yeri, mescit, konferans salonu, hamam, çamaşırhane ve berber ile jandarma için ayrı bölüm bulunmaktadır. Bu kurumlar oda sistemine göre yapılmıştır. Kurum herbiri iki katlı olan iki bloktan oluşmaktadır. 480 kişilik

²⁰⁶ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 459.

²⁰⁷ Bkz. (www.hrw.org/campaigns/turkey)

kapasiteye sahip olan kurumlarda 500 kişi barındırılabilir. Bu tip ceza infaz kurumlarının sayısı 6'dır.

jjj. K1 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

K1 tipi ceza infaz kurumlarında 4 koğuş, 2 hücre, banyo, konferans salonu, kütüphane, kadın ve çocuk hükümlüler için ayrı bölüm bulunmaktadır. İlçe tipi cezaevi olarak inşa edilen bu cezaevlerinde her koğuşun ayrı bir havalandırma bahçesi vardır. Ayrıca her koğuşun yanında gerektiğinde mutfak olarak kullanılabilecek bir bölüm vardır. Kapasitesi 42 kişilik olan K1 tipi ceza infaz kurumu sayısı 106'dır.

kkk. K2 Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

K2 tipi ceza infaz kurumlarında 6 koğuş, 6 havalandırma bahçesi, 2 hücre, banyo, mutfak, konferans salonu, kütüphane, kadın ve çocuklar için ayrı bir bölüm bulunmaktadır. Ayrıca jandarma karakolu için ayrı bir bölüm vardır. Kapasitesi 60 kişilik olan K2 tipi ceza infaz kurumu sayısı 35'dir.

III. L ve L1 Tipi Ceza İnfaz Kurumları

Bölüm sistemine göre inşa edilen bu ceza infaz kurumlarında cezaevi 7 bloktan oluşmaktadır. Bloklardan bir tanesi idarî kısım olarak, diğer bloklar ise hükümlü ve tutukluların yaşam alanları olarak kullanılmaktadır. Her blokta çok sayıda farklı kapasitelerde bölüm bulunmaktadır. Bu bölümler 3, 5 ve 7 kişilik kapasiteye sahiptir. Bölümler 2 katlıdır. Her hükümlünün bölüm içerisinde 12 m² genişliğinde tek kişilik odası mevcuttur. Yatakhane olarak adlandırılan bu odalarda, tuvalet, lavabo, duş, ışıklı çağırma butonu, elektrikli ısıtıcı, TV anten girişi, çok kanallı merkezi radyo sistemi bulunmaktadır. Bu odaların kapıları geceleri

²⁰⁸ DEMİRBAŞ, İnfaz Hukuku, s. 459.

kapatılmaktadır. Her bölümde 83 m² genişliğinde ortak yaşam alanı bulunmaktadır. Her bölümün 65 m² genişliğinde bir havalandırma bahçesi bulunmaktadır. F tipi ceza infaz kurumlarında bulunan güvenlik ve diğer standartlar bu ceza infaz kurumlarında da bulunmaktadır²⁰⁹. L tipi ceza infaz kurumları sayısı toplam 3 tür. Bunlardan bir tanesi Sakarya’da 2005 yılında 479 kişi kapasiteli olarak inşa edilmiştir. İki tanesi ise, Sincan’da 2006 yılında 1333’er kişi kapasiteli olarak inşa edilmiştir.

mmm. M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

Bu kurumlarda, iki kattan oluşan 12 koğuş, her koğuşun havalandırma bahçesi, 6 hücre, mutfak, bulaşıkhanesi, soğuk hava deposu, ziyaret yeri, mescit, konferans salonu, hamam, çamaşırhane, berber, revir ve iş atölyeleri bulunmaktadır. Koğuşların alt katları yemekhane, üst katları ise yatakhane olarak kullanılan bu kurumlarda, kadın ve çocuk hükümlülere yönelik ayrı bir bölüm bulunmaktadır. 350 kişilik kapasiteye sahip olan bu tip kurumların sayısı 24’tür.

nnn. Herhangi Bir Tip Proje Üzerine İnşa Edilmeyen Ceza İnfaz Kurumları

Bu cezaevlerinin belirli bir tipi olmayıp, yapılış tarihleri, planları ve kapasiteleri farklıdır. Ankara, İstanbul (Bayrampaşa ve Metris), Edirne, İzmir, Artvin, Balıkesir, Erzincan ve Hakkari gibi toplam 16 ilde ve Boyabat, Çermik, Mudurnu ve Dinar gibi toplam 9 ilçede 20 kişiden 3000 kişiye kadar farklı kapasitelere sahip ve olan bu ceza infaz kurumlarından bulunmaktadır. Bu kurumlar illerde toplam 7862 kişilik, ilçelerde ise toplam 440 kişilik olmak üzere 8302 kişilik

²⁰⁹ Mehmet ÖZTOSUN, İnfaz Kurumlarının İnşası ve Yenilenmesi, in: İnfaz Hukuku Alanında Güncel Sorunlar ve Yeni Yaklaşımlar, seminer, İstanbul 2004, s. 67.

kapasiteye sahiptirler. Bu ceza infaz kurumlarına ilişkin olarak ortak özelliklerden söz etmek pek mümkün gözükmemektedir.

000. Kiralık Ceza İnfaz Kurumları

Ceza infaz kurumu bulunmayan ilçelerde, kiralama yoluyla özel kişilerin binaları ceza infaz kurumu olarak kullanılmaktadır. Kiralanan binalar ceza infaz kurumu olarak tasarlanmadığı için, tadilat yapılarak ceza infaz kurumuna dönüştürülmüşlerdir. Bu kurumlar düşük kapasiteli ve az güvenlidirler. Yenileri yapıldıkça kapatılan bu kurumlardan sadece Şırnak ili ile Anamur ve Muradiye ilçelerinde bulunmaktadır.

c. Kadın Ceza İnfaz Kurumları

5275 sayılı Kanun'un 10. maddesine kadın hükümlülerin hapis cezaları kadınlara özgü yapılan kapalı ceza infaz kurumlarında infaz edilecektir. Ancak kadınlar için yapılan kapalı ceza infaz kurumlarının yetersiz kalması halinde kadın hükümlülerin cezaları, diğer kurumların kadın hükümlüler için ayrılan bölümlerinde infaz edilir.

Türkiye'de kadınlara özgü tek kadın kapalı ceza infaz kurumu, 400 kişilik bir kapasiteye sahip olan Paşakapısı Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu iken, 2006 yılında inşa edilen 352 kişi kapasiteli Sincan Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu'nun faaliyete girmesiyle bu sayı ikiye çıkmıştır. Kadınlara özgü açık ceza infaz kurumu ise bir tanedir. O da, 2004 yılında inşa edilen 600 kişilik kapasiteye sahip olan Denizli Kadın Açık Ceza İnfaz Kurumu'dur.

d. Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumları

5275 sayılı Kanun'un 11. maddesinin 1. fıkrasında çocuk kapalı ceza infaz kurumları; “Çocuk tutukluların ya da çocuk eğitimevlerinden disiplin veya diğer

nedenlerle kapalı ceza infaz kurumlarına nakillerine karar verilen çocukların barındırıldıkları ve firara karşı engelleri olan iç ve dış güvenlik görevlileri bulunan, eğitim ve öğretime dayalı kurumlar” olarak tanımlanmıştır. Aynı maddenin 3. fıkrasında ise “Bu hükümlüler, kendilerine özgü kurumun bulunmadığı hallerde kapalı ceza infaz kurumlarının çocuklara ayrılan bölümlerine yerleştirilirler. Kurumlarda ayrı bölümlerin bulunmaması hâlinde, kız çocukları kadın kapalı ceza infaz kurumlarının bir bölümünde veya diğer kapalı ceza infaz kurumlarının kendilerine ayrılan bölümlerinde barındırılırlar.” denilmek suretiyle çocukların çocuk ceza infaz kurumları dışındaki ceza infaz kurumlarında barındırılmalarının önü açılmıştır. Aslında bu şekilde Türkiye’deki fiili duruma uygun bir düzenleme yapılmıştır.

Türkiye’de sadece 1 adet çocuklara özgü kapalı ceza infaz kurumu bulunmaktadır. Ankara ili Elmadağ İlçesi’nde bulunan bu ceza infaz kurumu 76 kişilik kapasiteye sahiptir. Bu kurumda, 7 koğuş, 4 müşahade merkezi, dersane, kütüphane, yemekhane, mutfak, çamaşırhane ve terapi salonu bulunmaktadır. Bu kurumda yargılamaları devam ederken tutuklanan çocuklar barındırılmaktadır. Hüküm kesinleştikten sonra çocuklar, çocuk eğitimevlerine gönderilmektedir. Bunun dışında İstanbul H Tipi, Diyarbakır E Tipi ve Bergama M Tipi Ceza İnfaz Kurumları bünyesinde de 2003 ve 2004 yılları içerisinde çocuk kapalı ceza infaz kurumları inşa edilmiştir.

e. Çocuk Eğitimevleri

Suçu işlediği zaman 12 yaşını bitirmiş olup, 18 yaşını bitirmeyen ve cezanın infazı sırasında 18 yaşını doldurmamayan çocukların cezaları çocuk eğitimevlerinde çektilir. Çocuk eğitimevleri 5275 sayılı Kanun’un 15. maddesinde; “çocuk

hükümlüler hakkında verilen cezaların, hükümlülerin eğitilmeleri, meslek edinmeleri ve yeniden toplumla bütünleştirilmeleri amaçları güdülerek yerine getirildiği tesisler” olarak tanımlanmıştır. Bu kurumlarda, firara karşı herhangi bir engel yoktur. Kurum güvenliği iç güvenlik görevlilerince sağlanır.

Türkiye’de toplam 3 adet çocuk eğitimevi bulunmaktadır. Bu kurumlardan Ankara Çocuk Eğitimevi 100, İzmir ve Elazığ Çocuk Eğitimevleri ise 250’şer kişi kapasitelidir. Çocuk eğitimevlerinde revir, sinema ve konferans salonu, yatakhane, yemekhane, mutfak, bulaşikhane, kütüphane, spor alanları, soğuk hava deposu, çamaşırhane, berber, hamam ve iş atölyeleri bulunmaktadır.

f. Açık Ceza İnfaz Kurumları

Açık ceza infaz kurumları duvarlar, diğer doğal ve yapay engeller ile geleneksel gözetimin bulunmadığı, hükümlüye güvenin esas alındığı, bu nedenle de hükümlüde sorumluluk duygusunu yücelten kurumlardır²¹⁰. 5275 sayılı Kanun’un 14. maddesinde açık ceza infaz kurumları; “hükümlülerin iyileştirilmelerinde, çalıştırılmaları ve meslek edindirilmelerine öncelik verilen, firara karşı engelleri ve dış güvenlik görevlisi bulunmayan, güvenlik bakımından kurum görevlilerinin gözetim ve denetimi ile yetinilen kurumlar” olarak tanımlanmıştır. Açık ceza infaz kurumları tip proje üzerine yapılmışlardır. Türkiye’de kapasiteleri 35 kişiden başlayarak 400 kişiye kadar varan ve toplam kapasiteleri 5385 kişi olan 23 adet müstakil açık ceza infaz kurumu bulunmaktadır. Bu kurumlarda revir, sinema, konferans salonu, yemekhane, yatakhane, mutfak, bulaşikhane, soğuk hava deposu, çamaşırhane, berber, mescit, hamam, iş atölyeleri ve özel ziyaretçi yerleri vardır. Bu kurumların yanı sıra, müstakil olmayan kapalı ceza infaz kurumlarının bünyesinde

²¹⁰ SELÇUK, Sami, Fransa’da Açık Ceza İnfaz Kurumları, Adalet Dergisi, Yıl:60, Sayı:4, Nisan 1969, s. 226-227.

faaliyet gösteren ve toplam kapasiteleri 1918 kişi olan 25 adet açık ceza infaz kurumu bulunmaktadır.

Açık ceza infaz kurumlarında fırıncılık, terzilik, fotoğrafçılık, matbaacılık, küçük bakım ve onarım işleri, kilim ve halı dokumacılığı, iplik imali, trikotaj işleri, demircilik, tornacılık, briketçilik, meyvecilik, sebzecilik, çiçekçilik, odunculuk, kunduracılık, temizlik işleri, sabunculuk, tavukçuluk, yumurtacılık, kalaycılık, marangozculuk, mobilya ve hızarculuk, balıkçılık, battaniye dokumacılığı, büyük ve küçük baş hayvancılık, her türlü zirai faaliyetler, yatak ve yorgancılık, mandıracılık gibi iş kolları bulunmaktadır. Bu ceza infaz kurumlarında çalışma zorunluluğu vardır.

g. Tutukevleri:

5275 sayılı Kanun'un 111. maddesinde düzenlenmiş olan tutukevleri bir infaz kurumu değil, tutuklama kararlarının yerine getirildiği tedbir kurumudur. Tutukevi, tutukluların muhafaza edildiği, içten ve dıştan korumayla görevli personeli bulunan, firara karşı teknik, mekanik, elektronik veya fizikî engelleri olan ve dışarıyla teması önlenmiş müstakil kurumlar veya kapalı infaz kurumlarının tutuklular için ayrılmış özel bölümleridir. Çocuk ve kadınlar kendilerine özel tutukevlerinde bulundurulurlar. Ancak kendilerine özel tutukevi yoksa, kapalı ceza infaz kurumlarının ayrı kesimlerinde bulundurulurlar. Tutuklular büyükler, kadınlar, gençler, çocuklar olmak üzere ve suç türleri de gözetilerek ayrı yerlerde barındırılırlar.

SONUÇ

İlk dönemlerde suçluyu cezalandırmadaki temel düşünce kefareet (intikam) iken, toplumların medeniyet seviyelerinin ilerlemesine paralel olarak, suçluyu cezalandırmadaki amaç da değişime uğradı. Hürriyeti bağlayıcı cezaların bir ceza olarak ortaya çıkışından itibaren, suçlunun ıslahına yönelik fikirler yoğunluk kazandı. Hürriyeti bağlayıcı cezalarla birlikte, belli bir organizasyon çerçevesinde hürriyeti bağlayıcı cezaların infazı amacına yönelik olarak cezaevleri kurulmaya başlandı.

Modern ceza hukukunda, hürriyeti bağlayıcı cezanın asıl amacı suçluyu iyileştirerek topluma yeniden kazandırmaktır. Bu amaca ulaşılmasında cezaevlerinin önemli rolü bulunmaktadır. Cezaevlerinde hükümlülere uygulanacak muamele, hükümlülerin iyeleştirilmek suretiyle topluma yeniden kazandırılmasına uygun olmalıdır. Bunun için hükümlülerin, bir yandan belirli bir düzen içerisinde, güvenli bir şekilde cezaevinde muhafaza edilmesi gerekirken, diğer yandan iyileştirilmelerine çalışılması gerekmektedir. Geçmiş dönemlerde dünyanın pek çok yerinde, cezaevlerinde bulunan hükümlülere yönelik olarak insan hakkı ihlallerinin sıklıkla yapılması ve cezaevlerinin insan hakkı ihlalleri yapılmasına elverişli yapısı nedeniyle mahkûmlara uygulanacak muamelede minimum standartlar belirlenmiştir. Bu bağlamda, BM tarafından hazırlanan “Hükümlülere Uygulanacak Muameleye İlişkin Minimum Standart Kurallar” ile bu kuralların Avrupa versiyonu olan, “Avrupa Cezaevi Kuralları” hükümlüler açısından oldukça önemli standartları kapsamaktadır.

Türkiye’deki ceza infaz kurumlarında, hükümlülerin ceza infaz kurumlarına kabullerinde, yerleştirilmelerinde, eğitim-öğretim ve iyileştirme faaliyetlerinde,

alışmalarında ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarında bazı sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunların yanı sıra ceza infaz kurumlarında güvenlik sorunları ile yasal düzenlemelerden ve kurumların mimari yapısından kaynaklanan sorunlar da bulunmaktadır.

5275 sayılı Kanunda düzenlenmiş bulunmasına rağmen, gerek kurumlardaki altyapı yetersizliği gerekse diğer nedenlerle, hükümlülerin parmak ve avuç i izleri alınmamakta, kan grubu tespiti yapılmamakta, hükümlünün dış özellikleri ve ölçüleri belirlenerek kayıt altına alınmamaktadır. Sadece hükümlülerin fotoğraflarının çekilmesi ve bu fotoğrafların hükümlü defterine yapıştırılmasıyla yetinilmektedir. Dolayısıyla ceza infaz kurumuna kabul edilen hükümlünün tanısı tam olarak yapılmamaktadır. Bunun yanı sıra, koğuş sistemi uygulanan (zellikle mutfak teşkilatı olmayan) kurumlarda hükümlülerin yanlarında bulundurabilecekleri eşyalar konusunda çok farklı uygulamalar göze çarpmaktadır. Hükümlülerin yanlarında bulundurabilecekleri malzeme listesinin yönetmelikte olduğu şekilde geniş tutulması, koğuşlar ve odalar ile hükümlülerin kendi aralarında olması gereken eşitliği bozmaktadır.

Türkiye’de tutukluların ceza infaz kurumlarına yerleştirilmeleri önemli bir sorunu gündeme getirmektedir. Büyük ceza infaz kurumlarında tutuklulara hükümlülerden ayrı bir koğuş tahsis edilmekte ise de, ceza infaz kurumlarının çoğunluğunu oluşturan küçük ceza infaz kurumlarında fizikî yetersizliklerden dolayı tutuklulara ayrı bir oda tahsis edilmemekte, hükümlülerle tutuklular aynı koğuşta bulundurulmaktadır. Kanuna açıkça aykırı olan bu durumun düzeltilmesi gerekmektedir.

Türkiye’de özel kadın ceza infaz kurumlarının sayısı oldukça sınırlıdır. Az sayıda yapılan özel kadın ceza infaz kurumlarında, kadın hükümlüler, evlerinden ve ailelerinden oldukça uzak bir mesafede cezalarını çekmekle karşı karşıya kalmaktadırlar. Diğer ceza infaz kurumlarında ise, kadın hükümlüler genellikle erkek ceza infaz kurumlarının kadınlar için ayrılmış bölümlerinde barındırılmaktadır. Bu ise ceza infaz kurumundaki imkanların, sayıları kadınlara oranla çok daha fazla olan erkeklere tahsis edilmesine yol açmaktadır. Bu tip kurumlarda, kadınların güvenliğinin tehdit altında olması nedeniyle kurum tarafından güvenlik önlemleri artırılmakta, bu nedenle de hükümlünün oda veya koğuş dışında geçirdiği zaman daha da azaltılmaktadır.

Türkiye’de çocuk kapalı ceza infaz kurumu ve çocuk eğitim evi sayısının azlığı nedeniyle uygulamada, çocukların yetişkinlerle aynı kurumda bulunduruldukları görülmektedir. Çocukların yetişkinlerle aynı kurumda kalmaları halinde farklı koğuşlarda barındırılmaları, yetişkinlerle kesinlikle görüştürülmemeleri gerekirken, ziyaret yerlerinin ve havalandırma bahçelerinin aynı olması, kurum yönetiminin gerekli hassasiyeti göstermemesi sonucunda, çocuklarla yetişkin hükümlüler görüşebilmekte, hatta aynı koğuşta dahi kalabilmektedirler. Bunun sonucu olarak da, çocukların yetişkin hükümlülerin özel işlerinde ve koğuş temizliğinde kullanılmaları, cinsel saldırıya maruz kalmaları, kurum içinde işlenen suçları üstlenmeye zorlanmaları, yeni suç öğrenmeleri gibi sakıncalar ortaya çıkmaktadır.

Uygulamada koşullu salıverme kurumu bireyselleştirilememiştir. Herkese otomatik olarak uygulanan bir müessese halinde gelmiştir. Koşullu salıvermenin bu kadar amacından sapmasında, gözlem ve sınıflandırma aşamasında suçun şiddeti,

hükümlünün kişiliği ve yeniden suç işleme olasılığı, ilk defa suç işlemesi ile mükerrirlik durumlarının tam olarak değerlendirilmemesi önemli bir rol oynamaktadır. Koşullu salıverme konusundaki bir başka sorun da, adi suçlarla örgütlü suçlar arasında eşitsizlik yaratmasıdır. 5275 sayılı Kanunun 107. maddesine göre koşullu salıvermeden yararlanabilmek için, örgütlü suç işleyerek ceza alan hükümlüler adi suçlardan dolayı ceza alan hükümlülere göre daha uzun süre iyi halli olarak ceza infaz kurumunda kalmak zorundadırlar. Suçun niteliğine göre farklı cezaların verilmesi doğaldır. Ancak koşullu salıvermede suçun belirleyici bir unsur olarak dikkate alınması yanlıştır. Koşullu salıvermede böyle bir adaletsizliğin varlığı hem Anayasa'nın 10. maddesinde belirtilen “kanun önünde eşitlik” ilkesine aykırılık oluşturmakta hem de ceza infaz kurumlarında huzursuzluğa neden olmaktadır

4621 sayılı Kanunla kurulan Ceza infaz kurumları ve tutukevleri izleme kurullarının izleme kurullarının, toplanma ve ziyaret yeter sayısının üye sayısına oranla yüksek olması, izleme kurullarının çalışmasında aksamalara neden olmakta, yeterli üye sayısına ulaşamadığından toplantıların ve ziyaretlerin yeterli oranda yapılamadığı gözlenmektedir. İzleme kurulu üyelerinin, cezaevi sistemi içinde kendilerinden beklenen fonksiyonu yerine getirebilmeleri için, cezaevi sisteminin özelliklerini bilmeleri gereklidir. Cezaevi sistemi, çok özel bilgi ve beceri gerektirmektedir. Uygulamada, izleme kurulu üyelerinin, cezaevi sistemi konusunda yeterli donanıma sahip olmadıkları görülmektedir. Ayrıca izleme kurullarına üyeliğin cazip görülmemesi nedeniyle bu kurullara istenilen niteliklere sahip, özel bir istekle bu işi yapacak üye bulmakta zorluklarla karşılaşmaktadır.

Adli yargı adalet komisyonları tarafından atanan personel, genellikle yerel bir nitelik taşımaktadır. Bu personelin (özellikle infaz koruma memurlarının ve infaz

koruma başmemurlarının) rotasyona tabi tutulmaması pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Personel arasında farklı nedenlerle gruplaşmalar olmakta, bu gruplaşmalar sonradan gelen idareciler tarafından dağıtılamamaktadır. Personel sürekli aynı yerde görev yaptığı için, kurumdaki yerleşik uygulamaları sonradan gelen idarecilerin değiştirmeleri oldukça zor olmaktadır. Bu durum, kurum idaresinde zayıflık olarak kendini göstermektedir.

Cumhuriyet başsavcılığı, yasal düzenlemelerde ceza infaz kurumunun yönetiminde yetkisi olmamasına rağmen, idarî nitelikteki düzenlemelerle ceza infaz kurumunun yönetiminden sorumlu makam haline getirilmiştir. Bunun uygulamada ortaya çıkardığı sonuç ise; Cumhuriyet başsavcısı ceza infaz kurumu müdürünün her türlü idarî takdir yetkisine müdahale etmekte, müdürler de aynı zamanda sicil amirleri olan Cumhuriyet başsavcılarının gölgesinde pasif durumda kalmaktadırlar. Bu da kurum müdürünün kurum içinde otorite kuramamasına, kurum dışında ise saygınlığını kaybetmesine neden olmaktadır.

Fizikî yapı, personel, hükümlü ve hizmet unsurlarından oluşan ceza infaz kurumunda müdürlük, karmaşık bir görev olduğundan bilgi ve tecrübe gerektirir. Bu kurumların yöneticilerinin başarılı olabilmeleri için, ilk önce iyi bir yüksek eğitimle birlikte yeterli meslek öncesi ve meslek içi eğitime, daha sonra da tecrübeye ihtiyaçları vardır. İnfaz ve koruma personeline sosyal ve ekonomik açıdan cazip imkanlar sunulmadığı için mesleğe öğrenim seviyesi iyi, nitelikli personel alınamamaktadır. Ekonomik olarak yeterli ücreti alamayan personel, ruhsal sıkıntılara girmekte, görevlerini angarya alarak görmekte, zaman zaman agresifleşerek hükümlü ve tutuklulara kırıncı ve sert davranmakta ve böylece değişik zamanlarda istenmeyen olayların çıkmasına neden olmaktadır. Yine yeterli ücret

politikası uygulanmaması nedeniyle geçim sıkıntısına giren infaz ve koruma memurlarının hükümlülerden zaman zaman yasak olmasına rağmen hediye kabul ettikleri ve hatta daha da ileri giderek ödünç para aldıkları saptanmıştır. Ayrıca bu personelin güvenlikleri de bir başka problemidir. Kurumun dışında, özel bir güvenliği olmayan yerde ailesi ikamet eden, kendisi de çalışma saatlerinin sonrasında onlara katılacak olan bir personelin olası tehdit ve teklifler karşısında görevini objektif olarak yerine getirmesi çok zordur. Ayrıca ceza infaz ve koruma memurlarının saldırgan hükümlü ve tutuklulara hakim olabilmeleri için özel teknik bir eğitim almaları gerekmektedir.

Türkiye’de, ceza infaz kurumları mevzuat yönüyle pek çok iyi düzenlemeye sahiptir. Bu mevzuat, iyileştirme faaliyetleri yönüyle gelişmiş ülkelerde önemli görülen ve uygulanan faaliyetlerden daha geride değildir. Mevzuatta öncelikle hükümlülere ilişkin iyileştirme teknikleri ile eğitim ve öğretim faaliyetleri üzerinde yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bu noktada önemli olan, mevzuatın gerektirdiği teknik ve uygulamaların gerçek anlamda ve yeterli sayıda uzman personelle gerçekleştirilmesidir. Uygulamada, mevzuatın gereklerinin tam anlamıyla yerine getirilmediği görülmektedir.

Türkiye’de son yıllara kadar ceza infaz kurumları, güvenlik yönünden oldukça sakıncalı bir mimarî tasarım olan koğuş sistemine göre yapılmıştır. Toplu yaşam adam öldürme ve yaralama, cinsel saldırı, alkol ve uyuşturucu madde ticareti, kumar, isyan, yaralama, öldürme, rehin alma, koğuş ağalığı, uyuşturucu kullanımı, fiziksel ve ruhsal baskı, toplu firar gibi olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Koğuşlarda toplu yaşam sürülmesinden dolayı gözetim ve denetim oldukça zor olmaktadır. Ceza infaz kurumları, inşa edilirken şehirlerin büyüme hızları dikkate

alınmadığından, bir çok yerde şehir merkezi içinde kalmıştır. Bu güvenlik zaafiyetine neden olmaktadır.

Ceza infaz kurumlarında, iç güvenlik görevlilerinin Adalet Bakanlığı'na, dış güvenlik görevlilerinin ise İçişleri Bakanlığı'na bağlı olması uygulamada bazı sorunlara neden olmaktadır. Bu kurumlarda, Adalet Bakanlığı "iyileştirme" yörüngeli, İçişleri Bakanlığı ise "güvenlik" yörüngeli bir bakış açısına sahiptir. Bakış açılarındaki bu farklılık zaman zaman uygulama farklılığına dönüşmekte, uygulamadaki farklılıklar ise yetki tartışmasına neden olabilmektedir.

Ceza infaz kurumlarında yeterli sayıda ve nitelikte sağlık personeli bulunmamaktadır. Ayrıca ceza infaz kurumlarında bulunan tıbbî donanım da ihtiyaca cevap verebilecek nicelik ve niteliğe sahip değildir. Özellikle başka hastanelere sevklerde tıbbî gerekliliklerin dışında, gerek infaz koruma personelinin sayısı, gerekse dış güvenlikten sorumlu olan jandarma görevlilerinin sayısı, sevklerde gecikme veya sevkleri zorlaştırma nedeni olarak kendini göstermektedir. Kanunda belirtilmesine rağmen, ceza infaz kurumunun sağlık yönünden kurum hekimi tarafından denetlenmesi uygulamasına da pek rastlanmamaktadır.

Türkiyedeki ceza infaz kurumlarının hemen hemen tamamı lineer sisteme göre yapılmıştır. 2000'li yıllara kadar ceza infaz kurumlarının yapılandırılmasında esas alınan koğuş sisteminde, bir ana koridor ve bu ana koridora açılan tali koridorlar ve tali koridorlara açılan koğuşlar vardır. Bu sistemde infaz koruma memurları hükümlüleri denetleyip gözetlemek için koridorlarda devriye gezme yöntemini kullanmaktadırlar. Yaşam yerlerini koğuşlar olmasından dolayı hükümlülerin emniyet ve güvenliklerinin sağlanması oldukça zordur.

Ceza infaz kurumuna giren hükümlüler, devletin koruması ve kontrolü altında ceza infaz kurumunda kaldıkları süre içinde iyileştirilmiş, fizikî ve ruhi yapılarına zarar verilmemiş olarak çıkmalıdır. Buradaki iyileştirme modern infaz hukukunun en önemli amacıdır. İyileştirme ise, hükümlülerin isteği ile gerçekleştirilebilecek bir olgudur. Hükümlülerin böyle bir iyileştirmeyi istemesi için de ceza infaz kurumundaki çevrenin insan onuruna yakışır, sağlıklı, emniyetli ve güvenli olması, burada insan hayatının ve benliğinin tehdit altında olmaması gereklidir.

ÖZET

Modern ceza hukukunda, hürriyeti bağlayıcı cezanın asıl amacı suçluyu iyileştirerek topluma yeniden kazandırmaktır. Yargısal bir kararla verilen hürriyeti bağlayıcı cezalar kesinleştikten sonra, cezaevlerinde infaz edilirler. Bugünkü anlamda cezaevleri ceza sisteminin içine 16. Yüzyılın sonlarından itibaren girmeye başlamıştır. Ceza infaz kurumuna giren hükümlüler, devletin koruması ve kontrolü altında bulundurulurlar. Hükümlülerin bu hassas durumları gözönünde bulundurularak, BM tarafından “Hükümlülere Uygulanacak Muameleye İlişkin Minimum Standart Kurallar” hazırlanarak kabul edilmiştir. Daha sonra ise, bu kuralların Avrupa versiyonu olan, “Avrupa Cezaevi Kuralları” düzenlenmiştir.

Türk infaz sistemini düzenleyen 5275 sayılı Kanun hazırlanırken Avrupa Cezaevi Kuralları’ndan önemli ölçüde yararlanılmış, kanunun gerekçesinde de bu husus vurgulanmıştır. Türkiye’deki ceza infaz kurumlarında başlıca sorunlar; hükümlülerin ceza infaz kurumuna kabulünde yaşanan sorunlar, hükümlülerin ceza infaz kurumuna yerleştirilmesinde karşılaşılan sorunlar, ceza infaz kurumu personelinin kaynaklanan sorunlar, hükümlülerin çalışmalarına ilişkin sorunlar, hükümlülere uygulanan eğitim-öğretim ve iyileştirme faaliyetlerinde karşılaşılan sorunlar, ceza infaz kurumlarındaki güvenliğe ilişkin sorunlar, ceza infaz kurumlarındaki sağlık hizmetlerinden kaynaklanan sorunlar ve ceza infaz kurumlarının mimari yapısından kaynaklanan sorunlardır.

Türk infaz sisteminde son yıllarda yapılan düzenlemeler nedeniyle, mevzuattan kaynaklanan çok fazla sorun bulunmamaktadır. Sorunların büyük çoğunluğu yürürlükteki mevzuatın uygulamaya yansıtılamamasından kaynaklanmaktadır.

SUMMARY

In terms of contemporary criminal law the fundamental purpose of the incarceration is to rehabilitate the criminal and to get regained him by the society. Sentences calls for incarceration passed through adjudication are executed in the prisons after they became definite. Prisons in the present sense have been integrated into the criminal justice system since the last quarter of 16. Century. Convicts who serve their punishments in prisons are under the protection and the control of the state. Taking into consideration of the aforementioned situation of prisoners. Minimum standard rules concerning the treatments against prisoners and has been prepared and adopted. Thereafter, “European Prison Rules” which are the European version of these rules have been regulated.

In the preparation period of the code 5275 regulating the Turkish execution system. European Prison Rules have benefited from in a great extend and this situation has been emphasized in the justification of the code. The main problems faced in the execution institutions of Turkey are; problems faced during the admission of convict to the institution, problems in the settlement period, problems stemming from the personnel of the institution, problems as to the employment of the convicts, Education, training and rehabilitation problems, security problems, problems in health care services and architecture problems.

Due to the latest regulations made in recent years, there have been a number problems stemming from the legislation. Problems, to a great extend stemming from the fact that the legislation in power could not be reflected to the application at required level.

